

ŠÉFREDAKTOR
ROBERT SCHUSTER
ÚVODNÍKY, KOMENTÁŘE
ZDENĚK ZBOŘIL
ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA
MILENA STREJČKOVÁ
SEKRETÁŘKA REDAKCE
IRENA KREJČOVÁ
GRAFICKÝ NÁVRH PETR TĚŠÍNSKÝ
GRAFICKÁ ÚPRAVA MARIE VORLOVÁ
AUTOR OBÁLKY FILIP SOJKA
DISTRIBUCE DAGMAR ČERVINKOVÁ

REDAKČNÍ RADA:

PŘEDSEDA: OTTO PICK

VOJTĚCH BELLING, MILOŠ CALDA,
PETR DOSTÁL, MARTIN EHL,
JIŘÍ FÁREK, RADEK KHOL,
PETR KRATOCHVÍL, KAI-OLAF LANG,
KRISTINA LARISCHOVÁ,
PETR LEBEDA, PAVEL MÁŠA,
MILOŠ POJAR, PAVEL PŠEJA,
MICHAEL ROMANCOV,
JIŘÍ SCHNEIDER, PAVEL SVOBODA,
IVO ŠLOSARČÍK, JIŘÍ ŠTĚPANOVSÝ,
FILIP TESAŘ, JOSEF VESELÝ,
TOMÁŠ VESELÝ, ZDENĚK ZBOŘIL

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International Copyright Convention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval systems or transmitted in any form or by any means without the prior permission of the International Politics editorial office. Reprints are available upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics, Nerudova 3, 118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50 Praha 1. Telefon 251 108 107; fax: 251 108 222; e-mailová adresa umvedo@iir.cz.

Objednávky a předplatné přijímá administrace redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 39,50 Kč. Předplatné na rok činí 380 Kč, ve Slovenské republice 711 Sk.

Registrováno MK ČR E 5210

Tiskne Petr Dvořák – Tiskárna, Jeřáblová 1302, 263 01 Dobříš.

Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje L. K. Permanent, s.r.o. P.P.4., 834 14 Bratislava 34, tel.: +421 244 453 711, fax.: +421 244 373 311, e-mail: Herslova@lkpermanent.sk. www.predplatne.cz. Informace o MP a ediční činnosti ÚMV na www.iir.cz

Podávání tlačovin povolené SsRP Banská Bystrica č. j. OPč-3215/B-96 zo dňa 12. 9. 1996.

ISSN 0543-7962

INDEX 46911

OBSAH 11/2006 ROČNÍK XXX

STR.

SVĚTOZOR	2
JIHOVÝCHODNÍ DIMENZE EVROPSKÉ INTEGRACE / -zz-	3
JIHOVÝCHODNÍ DIMENZE EU	
EU-35: DOJDE K ROZŠÍŘENÍ NA BALKÁN? / Filip Tesař	4
PŘÍSNÁ KRITÉRIA PRO BULHARSKO A RUMUNSKO PO VSTUPU DO EU / Libor Rouček	7
EVROPSKÁ UNIE A TURECKO / Vít Beneš	10
VZTAHY BOSNY A HERCEGOVINY A EVROPSKÉ UNIE / Damir Kasum	13
ČESKÝ DÍL ODPOVĚDNOSTI VŮČI BALKÁNU / Matyáš Zrno	15
ČESKÁ ZAHRANIČNÍ POLITIKA	
ČESKÁ ZAHRANIČNÍ POLITIKA: TŘI PRINCIPY, TROJÍ SMĚŘOVÁNÍ A TŘI TÉMATA / Alexandr Vondra	17
VZTAHY A PROBLÉMY	
GEOPOLITIKA V STŘEDNÍ ÁZII: OD ZÁNIKU ZSSR DO SEPTEMBRA 2001 / Peter Juza	19
PODNĚSTERSKÁ CESTA K NEZÁVISLOSTI, NEBO PŘIPOJENÍ K RUSKU? / Lubomír Gombos	23
ZEMĚMI SVĚTA	
POKRAČUJÍCÍ PLURALIZACE RAKOUSKÉHO STRANICKÉHO SYSTÉMU – INTERPRETACE VOLEB DO NÁRODNÍ RADY 2006 / Michal Kořan	25
KAM SMĚŘUJE NIZOZEMSKÁ IMIGRAČNÍ POLITIKA? / Linda Jirková	29
ČÍNA: PRAGMATISMUS VÍTĚZÍ NAD IDEOLOGIÍ / František Mrázek	31
VOLNÁ TRIBUNA	
EURÓPSKA DIPLOMACIE – MÝTUS, ALEBO REALITA? / Erik Pajtinka	33
RECENZE	
STRUČNÁ HISTORIE KOSOVA / Přemysl Rosůlek	35
KOSOVŠTÍ ALBÁNCI A JEJICH UČEBNICE / Filip Tesař	37
LIDSKÁ PRÁVA A ZAHRANIČNÍ POLITIKA / Mesfin Gedlu	38
KOVBOJSKÝ KAPITALISMUS: EVROPSKÉ MÝTY, AMERICKÁ REALITA / Miloš Calda	39

VYJDE V PŘÍŠTÍCH ČÍSLECH MP

Půlstoletí subsaharské dekolonizace ► Proč vyklízí Česká republika pozice v Africe? ► Vývoj v Jihoafrické republice od konce apartheidu ► Čínský vliv v Africe ► Jak by mohla Smlouva o ústavě pro Evropu vstoupit v platnost? ► Německá vláda a její postoj k evropské ústavní smlouvě ► Příčiny krize nové švédské vlády

1. – parlamentní volby v Rakousku vyhráli sociální demokráte se získem 35,7 procenta hlasů, dosud vládnoucí lidová strana dostala 34,2 procenta, Zelení obdrželi 10,5, Haiderův Svaz pro budoucnost Rakouska 4,2 procenta hlasů. Sestavením vlády pověřen sociální demokrat Alfred Gusenbauer.

1. – Spojené státy stáhly z Islandu svých posledních 30 vojáků.

1. – ruský prezident Vladimir Putin ostře napadl Gruzii a obvinil ji ze státního terorismu. Vyostření vztahů bezprostředně odstartovalo zatčení čtyř důstojníků, kteří podle gruzínských tajných služeb pracovali pro ruskou vojenskou rozvědku.

1. – v komunálních volbách v Maďarsku s náskokem zvítězila pravicová opozice, která s výjimkou Budapešti získala převahu v celé zemi.

1. – thajský král schválil novou ústavu. Dočasný premiér Surajud Čulamond složil přísahu.

3. – ruské ministerstvo zahraničí varovalo Polsko před umístěním vojenské základny USA nebo NATO na jeho území.

4. – ve zprávě nezávislé komise dohlížející na realizaci severoirského mírového plánu bylo uvedeno, že IRA přestala fungovat jako ozbrojená teroristická či zločinecká organizace.

5. – americký prezident George W. Bush podepsal zákon, podle kterého se mezi USA a Mexikem postaví přes 1000 km dlouhý plot nákladem 1,2 mld. dolarů.

5. – švédský parlament schválil Fredericka Reinfeldta z Umírněné koaliční strany novým premiérem.

6. – bylo zveřejněno, že Rusko pokračuje v odvetných krocích proti Gruzii. Po ekonomické blokadě začala deportace ilegálních gruzínských migrantů.

6. – maďarský premiér Ferenc Gyurcsány dostal od parlamentu důvěru.

7. – v Moskvě byla zastřelena novinářka Anna Politkovskaja, která kritizovala ruskou politiku na Kavkazu, zejména vůči Čečensku.

7. – v parlamentních volbách v Lotyšsku získala nynější vládní koalice pravého středu premiéra Aigarsa Kalvītise dostatek křesel, aby mohla vytvořit většinovou vládu.

8. – v místních volbách v Belgii opět posílil ultrapravicový nacionalistický vlámský svaz. Získal 33 procenta hlasů, socialisté 35 procent. Na radnicích však svaz absolutně většinu nezíská.

9. – KLDL provedla podzemní jadernou zkoušku. Síla nálože byla menší než u amerických jaderných bomb z 2. světové války.

10. – premiéři visehradské čtyřky se shodli na kritice odložení realizace schengenských dohod. Slovenský premiér se při příležitosti schůzky odmítl omluvit za protimaďarské výroky předsedy vládní Slovenské národní strany Jána Sloty. Maďarský předseda vlády Ferenc Gyurcsány proto odmítl plánované setkání s Ficem.

10. – se konal německo-ruský summit v Drážďanech. Jednalo se hlavně o světové politice a ekonomické spolupráci. Ruský prezident Vladimir Putin slíbil zvýšit dodávky plynu.

10. – předseda Slovenské národní strany Ján Slota vystoupil s prohlášením, v němž konstatoval, že jeho strana odsuzuje jakékoli projevy rasové nesnášenlivosti a extremistické výpady na veřejnosti.

11. – ruský ministr obrany Sergej Ivanov se tvrdě vyslovil proti záměru USA vybudovat v Evropě protiraketovou základnu.

11. – byla zveřejněna zpráva amerického univerzitního výzkumu, podle něhož v Iráku zemřelo od roku 2003 v důsledku násilností 655 000 civilistů.

11. – irácký parlament odhlasoval zákon, který umožňuje vytvořit z Iráku federaci.

12. – Strana evropských socialistů pozastavila členství slovenské straně Smer, pokud bude ve vládní koalici se Slotovou SNS.

12. – francouzské Národní shromáždění schválilo v prvním čtení kontroverzní zákon, který prohlašuje za trestné popírání genocidy na Arméněch v Osmanské říši před devadesáti lety.

12. – USA vypracovaly nový návrh rezoluce RB OSN proti KLDL a její jaderné zkoušce, který počítá s mírnějšími sankcemi, aby získal podporu Ruska a Číny.

13. – náčelník britského Generálního štábu sir Richard Dannatt zpochybnil britskou vojenskou misi v Iráku. Přítomnost britských vojáků v okolí Basry prý zhoršuje bezpečnostní situaci nejen v Iráku, ale i ve Velké Británii a na celém světě. Britské jednotky by proto měly být odtamtud staženy.

13. – byla zveřejněna nová americká Národní vesmírná politika, podepsaná prezidentem Georgem W. Bushem. Odmítá budoucí od-

zbrojovací dohody, které by omezily možnosti USA v kosmu, a přisvojuje si právo znemožnit přístup do kosmu komukoli, kdo je „nepřátelským zájmem USA“.

13. – Nobelovu cenu míru za rok 2006 získal bangladéšský ekonom Muhammad Júnus a jeho banka Gramín za pomoc chudým vybudoval si vlastní existenci.

13. – radikální šíitský duchovní Muktada Sadr zakázal svým stoupencům útočit na Iráčany. Sadrovy milice jsou považovány za hlavního viníka násilí mezi iráckými šíity a sunnity.

14. – Valné shromáždění OSN zvolilo novým generálním tajemníkem OSN jihokorejského ministra zahraničí Pan Ki-muna.

14. – RB OSN schválila sankce proti KLDL. Podle rezoluce č. 1718 mají členské země OSN bránit Pchjongjangu v obchodování s materiálem, který by mu umožnil rozvíjet jaderný program, neměly by mu dodávat vojenskou techniku a luxusní zboží. Žádá zmrazení účtů přátel KLDL, kteří se na jejím vyzbrojování podílejí, a umožňuje kontrolu zboží směřujícího do KLDL a z ní. Sankce nejsou vymahatelné silou.

15. – izraelská policie doporučila, aby byl izraelský prezident Moše Kacav obviněn ze znásilnění, sexuálního motivovaného útoku a podvodu.

17. – počet obyvatel Spojených států amerických překročil hranici 300 milionů.

17. – vlády členských států EU schválily prostřednictvím ministrů zahraničí vstup Bulharska a Rumunska do pětadvacítky od 1. ledna 2007. Ministři dále schválili poskytnout 17 miliard eur na pomoc rozvojem zemím.

17. – šéf polského radikálního hnutí Sebeobrana Andrzej Lepper vstoupil po měsíci znovu do vlády. Byla tak obnovena třístranná koalice stran Právo a spravedlnost, Ligy polských rodin a Sebeobran, a tím zažehnáno rozpuštění parlamentu a nové volby.

18. – Abcházie oficiálně požádala Rusko, aby uznalo její nezávislost na Gruzii.

18. – šéf japonské diplomacie Taró Aso prohlásil, že Japonsko by mělo začít zvažovat vlastnictví jaderných zbraní.

20. – summit Evropské unie ve finském Lahti se shodl na tom, že Unie bude chtít po Rusku jasné záruky budoucího zásobování kontinentu energiemi.

22. – první kolo prezidentských voleb v Bulharsku vyhrál dosavadní

prezident Georgi Parvanov. Jeho protikandidát v druhém kole bude šéf krajně pravicové strany Útok Volen Siderov.

22. – referendum v Panamě odhlasovalo rozšíření a prohloubení Panamského průplavu.

22. – prezident George W. Bush opět odmítl změny strategie v Iráku a zvážit stažení vojenských sil.

23. – v Rumunsku byly oficiálně zrušeny odvody do armády. Země přechází k plně profesionalizaci ozbrojených sil.

23. – při velké protivládní demonstraci v Budapešti tvrdě zasáhla policie. Přes 60 procent Maďarů se zákrokem souhlasilo.

24. – Velká Británie a Irsko oznámily, že omezí přístup Bulharů a Rumunů na svůj pracovní trh.

25. – po roce znovu začaly nepokoje na pařížských předměstích. Zapáleny byly čtyři autobusy a nepokoje se rozšířily i do Marseille. Francouzská vláda odhlasovala přísnější postih účastníků.

26. – generální tajemník NATO Jaap de Hoop Scheffer vyzval ruského prezidenta Vladimira Putina k ukončení akcí proti Gruzii.

26. – francouzský prezident Jacques Chirac požadoval v Pekingu zrušení embarga Evropské unie na dovoz zbraní do Číny.

26. – v prezidentských volbách v Brazílii zvítězila dosavadní hlava státu Luiz Inácio Lula da Silva.

29. – v druhém kole prezidentských voleb v Bulharsku zvítězil dosavadní prezident Georgi Parvanov. Dostal 76 procent hlasů.

29. – při násilnostech provázejících prezidentské volby v Kongu přišlo o život několik lidí. Rozhodovalo se mezi prozatímním prezidentem Josephem Kabílou a bývalým vůdcem povstalců, nynějším viceprezidentem Jeanem-Pierrem Bembou.

30. – novou srbskou ústavu schválilo v referendu 51,6 procenta voličů. Ústava považuje Kosovo za nedílnou součást Srbska.

30. – šéfové vlád Německa a Polska Angela Merkelová a Jarosław Kaczyński na schůzce v Berlíně nevyřešili ani nezmírnili spor o ruko-německém plynovodu a o požadavcích na odškodnění, které kládou někteří odsunutí sudetští Němci.

31. – KLDL na neformální schůzce se zástupci USA a Číny v Pekingu souhlasila s návratem k šestistranným jednáním.

31. – v Rakousku zkrachovala jednání o velké koalici mezi sociálními demokraty a lidovci. Nejsou vyloučeny nové volby.

5. – Česká republika otevřela honorární konzulát ve waleském Cardiffu.

6. – v etiopské vesnici Koke byla otevřena nová škola, na jejímž

vzniku se formou sbírky podíleli i občané České republiky. Další škola byla otevřena pět dní nato.

8. – v Praze byl zahájen 10. ročník konference Fórum 2000, jejímž hlavním tématem byla dilemata globálního soužití. Mezi účastníky byli tibetský duchovní vůdce dalajlama a americký spi-

sovatel Elie Wiesel, nositel Nobelovy ceny.

20. – prezident Václav Klaus na summitu Evropské unie ve finském Lahti upozornil, že Unie by měla opustit „některá tabu“, více využívat uhelných elektráren a rehabilitovat jadernou politiku, jinak se podle jeho názoru ener-

getická závislost na Rusku ne-sníží.

30. – generální tajemník NATO Jaap de Hoop Scheffer kritizoval Českou republiku za snižování vý-dajů na obranu.

31. – zástupkyně Evropské unie v Česku se stala diplomatka Irena Moomová (43).

Jihovýchodní dimenze

Evropské integrace

Pokud si ještě dnes někdo myslí, že rozšiřování Evropské unie, nebo dokonce prohlubování celého evropského integračního procesu, upevňování struktur a intenzivnější výkony administrativy nějakým způsobem souvisejí s geopolitikou nebo alespoň s jejím středoevropským dědictvím, těžko mu budeme vysvětlovat, že připojení Bulharska a Rumunska k Evropské unii není jen politickým rozhodnutím, kterým se toto soustátí relativně rychlým tempem přibližuje k hranicím Ruské federace. A to i přesto, že víme, že hranic bývalého Sovětského svazu již bylo dosaženo, a v případě tří baltských zemí dokonce byly překročeny.

S podobnou logikou, avšak při pohledu z druhé strany, bychom také mohli konstatovat, že ve skutečnosti jde o přibližování se Ruska Evropské unii a že horizont geopolitického prostoru EU se díky rostoucí kulturní a sociální, ale třeba i etnické, národní a náboženské různorodosti stává méně zřetelným.

Stejně můžeme konstatovat, že rozšiřování NATO může, alespoň v myslích některých politiků, vytvářet dojem, že vojenské základy Severoatlantického paktu se sice přibližují k hranicím Ruské federace, ale ve skutečnosti také ruská vojenská zařízení, osazená raketami, ponorkami či strategickými letouny, jsou už dnes bezprostředními sousedy svých potenciálních nepřátel.

Horizontální úroveň uvažování o mezinárodní politice, nebo to, co se nejčastěji nazývá geografickým determinismem, je však jen reziduem politického uvažování o vojenských a informačních technologiích nebo o povaze globalizace již dávno minulého 20. století. Od okamžiku, kdy jsme se na svět začali dívat z výšek stovek kilometrů, kdy nezměřitelné množství informací vytvořilo uvnitř zeměkoule ještě jednu podstatně větší, avšak kdy rychlost přenosu informací prostřednictvím samoregulujících se optosystémů je neuvěřitelná, toto neplatí.

Rozšíření Evropské unie jakýmkoli směrem je ovšem bezesporu rozhodnutím politickým. Jistě se na tomto rozhodnutí podílejí jako iniciátoři i aktéři spíše země staré než nové Evropy. Také Delorovo dědictví je někde na dávném počátku probíhajících jednání o vstupu Rumunska a Bulharska do EU v roce 2008. A protože evropská integrace je fenomén navýsost idealistický, živěný vírou nikoli v politický realismus, ale přesvědčením, že evropská *koinómia* vzniká a existuje za účelem nějakého dobra, není na škodu ani trocha kritické skepse, která se tu a tam objevuje.

Bulharsko, už pod vedením Simeona Saksokoburského, ve skutečnosti kdysi už pomazaného nezletilého cara Simeona II., snilo o svém připojení k Evropské unii a NATO v termínu osmi set dnů. To bylo v roce 2000 a zdálo se to žádoucím, ale i nesplnitelným snem carových spoluobčanů (Simeon v té době však neužíval carský titul a byl předsedou vlády a tzv. Národního hnutí), ale také většině z deseti zemí, které se tehdy na svůj vstup do EU chystaly.

Také v Rumunsku na počátku nového tisíciletí 93 procent lidí věřilo, že vstup do obou evropských struktur je jim nablízku a časo se jim, zejména z Francie a při nejroztodivnějších příležitostech, dostávalo ujištění, že tomu tak bude.

Avšak právě ve dnech, kdy se očekávání obou zemí blíží k svému naplnění, vykazují budoucí evropští spoluobčané, alespoň podle dat Eurobarometru dokonce několikrát po sobě, někdy opatrnost, někdy dokonce nedůvěru ve všeobecnou prospěšnost tohoto aktu.

Z hlediska dlouhodobějšího to ovšem není nic mimořádného. Vždy, když došlo k nějakému rozšíření, jako třeba v letech 1967, 1979, 1995 a také 2004, můžeme pozorovat stejné nebo velmi obdobné jevy. V zemích, které se právě staly členy Evropské unie, se objevuje jakési iracionální a zřejmě skupinovými emocemi motivované rozčarování z nenaplněných očekávání a vzápětí stejně intenzivní nechuť pokračovat v teritoriálním rozšiřování celku, jehož součástí se ta která země právě stala.

Mezi nejčastější důvody patří obyčejně ty nejméně podstatné a nejvíce nerozumné. Případ jednání a členství Turecka v Evropské unii je toho téměř školním příkladem, ale uvažuje-li se třeba také o Rumunsku, jsou příznačný polský instalatér nebo pendlující pašerák nahrazeni žebráky a kapsáři, kteří budou terorizovat evropská bohatá města a turistická centra.

Nelze samozřejmě zapomenout, že obě země přinášejí do Evropské unie svůj neopominutelný vklad. Kromě asi 30 milionů potenciálních participantů na evropském trhu (na kterém ovšem mnozí z nich se už dávno účastní třeba prostřednictvím čínských a izraelských výrobců a distributorů) přinášejí také své historické dědictví nebo alespoň to, co nevraživě je pozorující nastávající spoluobčané považují za tak trochu neevropskou tradici.

Ačkoli si to mnozí nemyslí, obě do EU vstupující země jsou si z tohoto hlediska trochu podobné. Nejen tím, že leží na březích Černého moře a že je to prostor, který byl v minulosti vnímán jako strategická oblast a nejvzdálenější část Donauraum. Posedlost geopolitiků, kteří rádi zdůrazňovali, že prostor Dunaje a Rýna od sebe dělí jen pětadvacetikilometrový předěl, ovšem není na místě. Důležitější je, že starodávné dějiny lidí obou zemích byly přerušeny expanzí osmanské říše a že právě krize tohoto veleštátu je spojena se vznikem evropských národních států v 19. a 20. století na Balkánu.

Bulharsko a Rumunsko byly předmětem zájmu evropských velmocí v období evropského koncertu, účastnily se obou světových válek na všech frontách jako spojenci i protivníci téměř všech zúčastněných a staly se součástí sovětského poválečného uspořádání ve střední a východní Evropě. Čas od času na to doplácely změnami svých hranic, ale stále ještě existují v rozměrech, které jim daly mírové smlouvy po první a druhé světové válce. Ačkoli Rumunsko svou věrnost *táboru míru* zachovávalo méně než chladně, a dokonce si dovolilo být i miniaturním propagátorem politiky ČLR v Evropě, nemělo to na poměry v regionu podstatnější vliv kromě životního příběhu posledního rumunského komunistického představitele, jehož potkal osud, který si jistě nepředstavoval, když přijímal vysoká vyznamenání od britské královny a uznání hned několika amerických prezidentů.

Také Bulharsko, k jehož národnímu mýtu patří, že chránilo Evropu před expanzí islámu od začátku 8. století do roku 1453, bylo v nelehké pozici nárazníkového státu mezi ruskou a osmanskou říší nejméně posledních sto padesát let a i populární ruské pořekadlo, že kuře není pták a Bulharsko není cizina, mělo jen omezenou platnost. Dnes je spíše zajímavější, zda objevující se prvky postkomunistického populismu a neonacionalismu budou hrát v politice této země nějakou podstatnější roli a zda tato infekce, proti které nemají imunitu ani země, které se považují za vzory evropské demokracie, se objeví na jihovýchodě Evropy. Pohled tímto směrem z Prahy, Berlína nebo Londýna a Paříže se zdá být dnes velmi optimistický. Ale čeká jej ještě mnoho prohlédnutí, ke kterým se snažíme přispět tímto číslem Mezinárodní politiky.

-zz-

zboril@iir.cz

EU-35: dojde k rozšíření na Balkán?

FILIP TESAŘ

Balkán začal od pádu komunismu hrát svou tradiční roli „odvrácené tváře“ Evropy, plné konfliktů, zahleděné do minulosti. Tu pravou tvář integrující se, do budoucnosti hledící Evropy hrála vznikající Evropská unie. Osudy EU a Balkánu se protnuly hned zpočátku, kdy byl Brusel volán jako zprostředkovatel do jugoslávské krize, a ještě více se protínají dnes, kdy se balkánské státy postupně stále víc a více s Evropskou unií sblíží: politicky, ekonomicky i administrativně.

Dnes je Evropská unie do balkánských záležitostí zapletená natolik, že vyvléci se může jen těžko. Chystá se přijmout Rumunsko a Bulharsko, jedná o vstupu s Chorvatskem, chystá se jednat s Makedonií, s Albánií a Bosnou a Hercegovinou (BaH) jedná o přidružení, tatáž jednání už mají zelené světlo pro Černou Horu a Srbsko. V režii EU fungují dvě mezinárodní mise v BaH. Pakt stability pro jihovýchodní Evropu, Evropská agentura pro rekonstrukci a Monitorovací mise EU jsou tělesa vyvinutá s cílem reformovat Balkán a přiblížit ho unijním standardům. Asociační proces byl pro balkánské země nově standardizován a doplněn o mechanismy bránící konfliktům se sousedy a diskriminaci menšin. Kromě institucionálních přístupů vstoupila Evropská unie v posledních letech do dění na Balkáně také několikrát významným způsobem ad hoc: navržením a zprostředkováním Ohridské dohody pro Makedonii v roce 2001, podporou „Čovićova plánu“ pro jižní Srbsko v témže roce, navržením a zprostředkováním „Solanovy dohody“ o svazku mezi Srbskem a Černou Horou v roce 2003 a letošním návrhem pětapadesátiprocentní klauzule pro výsledek referenda o samostatnosti v Černé Hoře.

Aktivita Evropské unie na Balkáně se od počátku nesly ve znamení snahy uklidnit politickou situaci, a také zabránit přílišnému přílivu emigrantů, azylantů a uprchlíků. Nabídka členství v tom postupně začala hrát klíčovou roli. Dnes se této nabídce nelze jen tak zříci, aniž by to stále znamenalo ohrožení dosavadních

výsledků, které jsou v leckterém směru omezené, ale byly dosaženy pracně a také drazí zaplacení. Situace na Balkáně je však dnes zároveň natolik klidná, že se stále více hlasů ptá, jestli Evropská unie může Balkán opravdu vstřebat. Ano, je to tak: perspektiva členství měla sloužit k uklidnění, ale s uklidněním klesá chuť tuto nabídku dodržet.

Ale dnešní úvahy o perspektivách vztahu EU a Balkánu už ve skutečnosti nejsou tak přímočaré. Zatímco ještě před několika lety byl Balkán v očích Unie vnímán jako jeden pojem, přístupová jednání s Rumunskem a Bulharskem tento obraz narušila (pro odlišení zbytku regionu od těchto dvou zemí se začal používat termín „západní Balkán“), a rozhodnutí o přijetí těchto dvou šťastlivců otevřelo celou řadu dalších souvislostí a alternativních scénářů. Jestliže pojem Balkán ustoupil už před několika lety pojmu „jihovýchodní Evropa“, dnes se stále častěji hovoří o „Velké jihovýchodní Evropě“, tedy balkánsko-černomořském makroregionu.

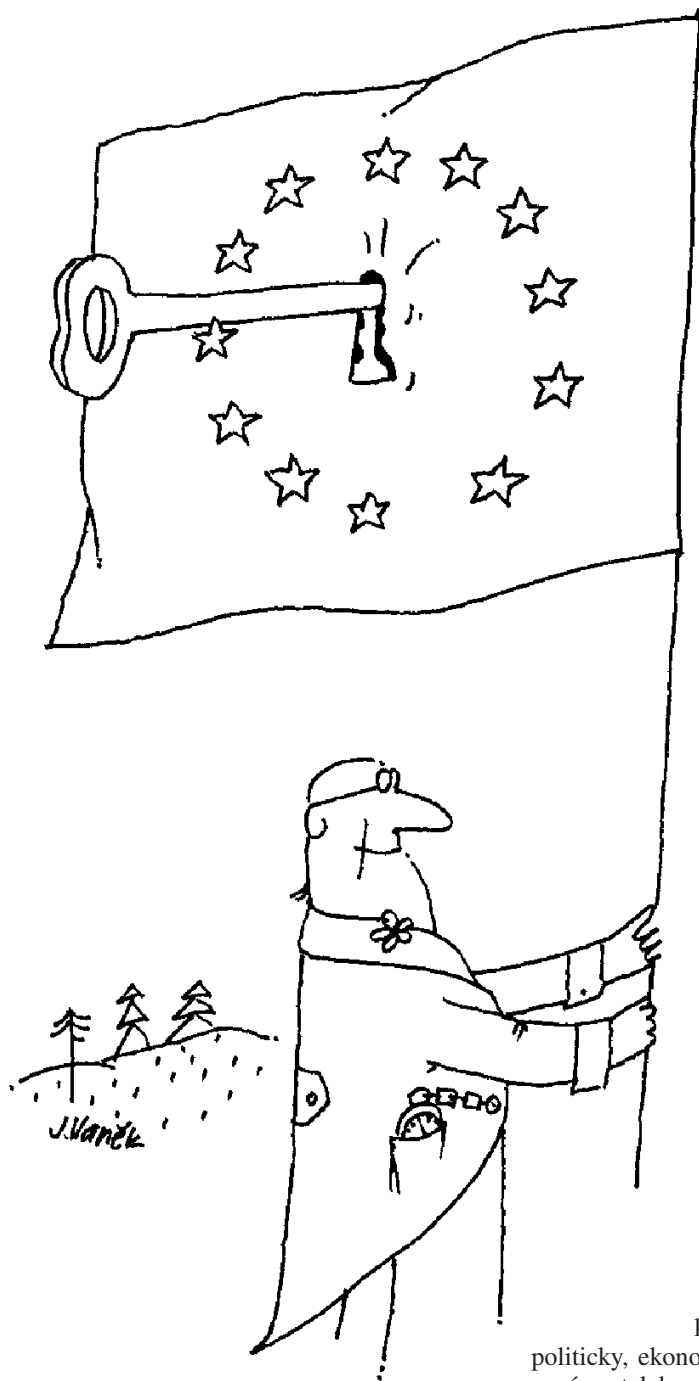
Černomoří, Jadran, centrální Balkán

Během studené války se na Balkán nahlíželo jako na součást východní Evropy, a pokud jako na zvláštní region, pak hlavně optikou vlivu velmocí. Po jejím skončení jako hlavní charakteristika pro Balkán ožil výraz balkanizace, vymyšlený koncem 19. století jako synonymum pro kouskování států do směšných státek se směšně velikými ambicemi. Mohla za to rozpadající se Jugoslávie, ale poznačeny

byly všechny zdejší postkomunistické státy: Bulharsko, v němž sotva doznívala ozvěna masového útoku násilně pobulharšovaných Turků, Rumunsko kvůli sporům ohledně maďarské menšiny a také kvůli vlně ilegálních pracovních migrantů, kterou vyslalo, Albánie rovněž kvůli emigraci a kvůli tomu, že nikdo nevěděl, co od donedávna nejizolovanější evropské země čekat.

Rok 1995 znamenal zlom. Ukončení válek v Chorvatsku a v BaH a urovnání krize mezi Řeckem a Makedonií, tří vleklých problémů, s nimiž si diplomacie EU nevěděla rady, zato Clintonova na úspěch orientovaná diplomacie ano, přineslo obrát i v celkovém přístupu Evropské unie. Nyní se začalo Balkánu pomáhat, hlavně ekonomickými nástroji. Zavádění standardů EU znamená nejen vzájemné sblížování, ale také posilování naděje na přijetí. Nový průlom přinesl rok 2000: pád autoritativních režimů v Chorvatsku a v Srbsku, zavedení stabilizačních mechanismů do jednání o přidružení, započítí přístupových jednání s Rumunskem a Bulharskem. Diplomacie EU vstupuje aktivně do vztahů mezi balkánskými státy i do vztahů těchto států a etnických menšin. Perspektiva vstupu se naplno otevírá. Není cesty zpět, je pouze možné zůstat stát.

První poločas integrace ještě není u konce, poskytuje však solidní půdu pro úvahy o budoucnosti. Ve dvou dílčích regionech, Černomoří a Jadranu, integrace skutečně započala. Ve zbývajícím regionu, centrální části Balkánu, je další postup integrace nejasný. Černomoří se geograficky na Balkáně týká v zásadě Rumunska a Bulharska. Jejich přijetím se Evropská unie dostává k černomořskému pobřeží. A to otevírá perspektivy dále: k navazování užších vztahů s Ukrajinou a Moldavskem, samozřejmě s Tureckem, ale také s Gruzií a Arménií, a potenciálně i s Běloruskem a Ázerbájdžánem. Jakékoli rozšiřování vlivu Evropské unie v Černomoří ovšem znamená také možnou konfrontaci s Ruskem. Černomoří má strategický význam jako spojovací článek s kaspickým regionem, alternativním zdrojem ropy a zemního plynu, které se netěží v Rusku a ani se přes jeho území nepřepravují. Je však také regionem nestabilním, a tím, že se hranice EU posunou k černomořskému pobřeží, vzroste nutnost zapojit se do řešení zdejších bezpečnostních problémů. Aktivita v Černomoří také Unii posouvá dále směrem k Blízkému východu.¹⁾ Přitom politika EU v černomořské oblasti nejenže není dosud zcela ujas-

něná, ale nadcházejícím rozšířením se její tvorba možná ještě zkomplikuje. Jak Bulharsko, tak Rumunsko totiž dávají najevo, že nehodlají zůstat pasivními hráči.

Podobnou roli, jakou se pokouší hrát Polsko ve vztahu k východní Evropě, se nejspíš bude snažit hrát také relativně lidnaté Rumunsko v Černomoří. Přitom je podobně jako u Polska nutné počítat s tím, že se Rumunsko bude snažit využít svých vztahů s USA. V americké zahraniční politice si Rumunsko postupně vydobývá pozici strategického partnera, v lecčems nahrazující muslimské Turecko a tradičně silně antiamerické Řecko.

Z Rumunska odlétali američtí vojáci do Iráku, rumunští vojáci slouží v Afghánistánu i v Iráku. Tento příklad ukazuje, že jakákoli další úprava vztahů EU s určitou zemí – nejen přímo rozšíření – ovlivní tak či onak rovnováhu mezi černomořskými státy.

Jadran podobně výzvy jako Černomoří nepředkládá. Vstoupili jadranské státy do Evropské unie, stane se Jadran vnitrouniným mořem, vodní plochou ještě výsostnější, než je Balt, neboť by do ní měly přístup výhradně členské státy. To samo o sobě může napomoci k oživení někdejší funkce Jadranu jako plochy spojující, nikoli rozdělující, jak to výstižně ilustruje dvojice historických měst na protilehlých pobřežích: Bari a Antibari (dnešní Bar v Černé Hoře). Ale taková vize je možná jen za podmínky stability a rozvoje oblasti na východním pobřeží. Pokud by do EU bylo přijato Bulharsko s Rumunskem, ale západní Balkán by nebyl dostatečně

politicky, ekonomicky a sociálně stabilizován, stal by se zranitelným, měkkým podbríškem Unie.

Bulharsko a v menší míře Rumunsko je vstupní branou z Asie do Evropy, jak pro legální, tak hlavně pro nelegální dopravu. Ať už by se Bulharsko stalo členem EU, nebo zůstalo mimo, bylo by její předsíní. Pro ostatní země je rozhodně výhodnější, aby Bulharsko bylo členem, poněvadž tak se dají dosud velmi propustné hranice lépe kontrolovat, a na bulharské vlády lze vyvíjet i účinnější nátlak. Přesto by však bylo velmi obtížné účinně hlídat nové jihovýchodní hranice Evropské unie s tím, že bezprostředně za bulharskými hranicemi začíná prostor charakterizovaný úplatnou policií, politicky závislými soudy a vlivným, dobře

organizovaným podsvětím. V tom případě by byl Jadran pouze zkratkou pro pašování uprchlíků, žen, drog či cigaret do Itálie a odtud dál do západní Evropy.

Pod jadranský region si pro zjednodušení můžeme pracovně zařadit Chorvatsko, Černou Horu, Albánii, tedy státy ležící podél pobřeží od italských hranic na severu po řecké na jihu, spolu s vnitrozemskou Makedonií.²⁾ Tyto státy jsou svým zahraničním obchodem a bankovním kapitálem úzce propojené s Evropskou unií, nejvíce Albánie, která je na ní ekonomicky zcela závislá. Chorvatsko, Makedonie a od června 2006 i Albánie mají dojednanou asociační dohodu, čerstvě samostatná Černá Hora doufá, že jednání vbrzku zahájí rovněž, poněvadž plně spolupracuje s Haagským tribunálem pro válečné zločiny, což je hlavní překážkou pro sousední Srbsko. I přes své zpoždění při asociačních jednáních má Černá Hora k EU jednu specifickou vazbu: patří k eurozóně od jejího vzniku.

Chorvatsko a Makedonie jsou členy CEFTA, zóny volného obchodu fungující jako příprava na vstup do Unie, a po vstupu Rumunska a Bulharska do EU by zůstaly členy jedinými. V září 2006 ovšem současní členové CEFTA uzavřeli dohodu s Albánií, Bosnou a Hercegovinou (BaH), Černou Horou, Kosovem, Moldavskem a Srbskem o vstupu, který je možný už do konce roku 2006. Tím by se zbytek Balkánu teoreticky stal čekatelem na vstup. Ve skutečnosti se však zbytek Balkánu, centrální oblast mezi jeho černomořskou a jadranskou částí, svým vztahem k Evropské unii od nich liší.

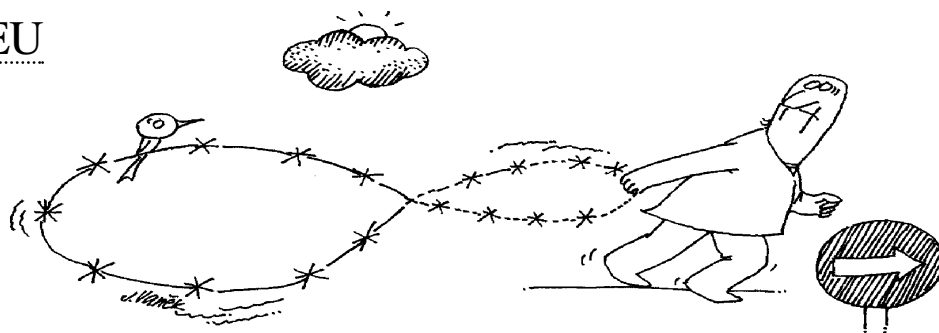
Mezi Srbskem a západní Evropou leží dosud stín války z roku 1999 a demonizace Srbů v západních médiích v předchozích letech. Nejsilnější stranou zůstává Srbská radikální strana, která rozhodně není proevropská. V BaH, ačkoli se jedná o stát, kde je Evropská unie prostřednictvím nejrůznějších misí přítomna nejvíce ze všech, se politické elity snaží mnohem více o získání vlivu na úkor ostatních než o postup na cestě integrace. Politice na Kosovu dominuje národní otázka, a upřímná snaha o integraci je přinejlepším na druhém místě.

I přes řadu trhlin ve vzájemných vztazích jsou BaH (zejména její etnický srbská federální jednotka, Republika Srbská) i Kosovo spojeny se Srbskem ekonomickou pupeční šňůrou: jedná se o převážně dovozní ekonomiky s nízkou kupní silou, které jsou vítaným odbytištěm pro srbskou produkci. Obchodní spolupráce s Evropskou unií se zde prosazovala nej-

pomaleji. Spolupracovat s EU samozřejmě není povinností, je však dobrým indikátorem postupu ekonomické transformace, která ve skutečnosti ve všech třech zemích, s hospodářstvím těžce poškozeným válkami a sankcemi, začala až od roku 2000. Srbsko, Bosna a Hercegovina a nejvíce ze všech Kosovo jsou oblastmi, kterým nejvíce ze všech hrozí ztráta perspektivy integrace: Srbsku kvůli neochotě místních politiků předstoupit před veřejnost s nepříjemnými pravdami (týkající se hlavně hrozící faktické ztráty Kosova a vyrovnání se s minulostí), BaH kvůli neochotě dělat reformy omezující výsadní moc politických elit, na Kosovu kromě vyhýbání se palčivým tématům, jako je reforma ekonomiky, hlavně proto, že se po roce 1989 dostalo na spodní příčku ekonomické transformace celého Balkánu – předběhla ho i Albánie. Na Kosovu, ale i v Srbsku a v BaH má – tak jako jinde na Balkáně – silné postavení organizovaný zločin, sahající svými vazbami až do nejvyšších politických kruhů. Zde, v centru Balkánu, však ztráta evropské perspektivy může způsobit, že političtí vůdci pozбудou chuť s tíživou situací bojovat. Pak by se tento region mohl stát skutečnou odvrácenou stranou Evropy: na Evropské unii závislou, ale k EU nijak přátelskou oblastí. Příklad země, která procházela velmi těžkou postkomunistickou transformací, Makedonie, přitom ukazuje, že přibližování k Evropské unii ještě před vlastním zahájením přístupových jednání s sebou nese přejímání standardů a norem EU.³⁾

Podpora rozšíření na Balkán

Podle šetření Eurobarometru z jara 2006 si můžeme udělat představu o tom, které členské státy EU budou přijetí balkánských zemí pravděpodobně nakloněny. Kupodivu vůbec nejde o jednotnou skupinu, ať už kulturně či geograficky, spjatou společnými zájmy na Balkáně, příslušností k nejnovějším členům, či naopak k „staré“ EU (EU-15), přesvědčivým, že rozšíření přinese vlnu migrace z balkánských zemí, nebo vymezenou vztahem k rozpočtu EU (čistí příjemci versus čistí plátcí). Daleko spíše se zdá, že jádro skupiny zemí obývaných rozhodnými zastánci rozšíření tvoří ty, jejichž občané se cítí dobře informováni a své postoje často probírají v diskusích s přáteli. Z těchto zemí patří mezi státy s podporou rozšíření o Balkán bohaté Švédsko, Nizozemsko a Dánsko, prudce se rozvíjející sebevědomé Irsko, nejbohatší nový člen EU Slovinsko (které má na Balkáně kon-

krétní zájmy), z nových zemí i Malta (kde možná hraje roli určitá kulturní blízkost) a Polsko. Jak naznačují výsledky v Nizozemsku, postoje v této otázce nemají – na rozdíl od neúspěšného referenda o ústavní smlouvě – mnoho společného s vnitropolitickou situací. Odmítavé postoje pramení spíše z přímé zkušenosti, například s pracovní migrací, a v případě Albánie hraje zřejmě roli pocit kulturní vzdálenosti. Principiálním odpůrcem rozšiřování je lucemburská veřejnost, proti se rozhodně staví i většina rakouské a o něco méně výrazně i německé veřejnosti, které dělají jedinou výjimku v případě Chorvatska.

Na Kypru (v jeho unijní, tzn. řecké části) podporují integraci s výjimkou Albánie, kde je veřejné mínění nerozhodné. V Řecku jsou nerozhodní i v případě Makedonie, s níž má Řecko nedorozšířený spor o název státu, a staví se proti přijetí Albánie, odkud do Řecka přicházejí statisíce pracovních migrantů. Občané Slovenska podporují vstup většiny zemí – i když ne tak rozhodně – s výjimkou Albánie. Mírnou převahu – opět kromě Albánie – mají zastánci integrace ve Francii a ve Finsku. Ze zemí, jejichž občané se cítí nadprůměrně informováni a o přijetí diskutují, vyjadřují rozhodný odpor rozšíření na Balkán zejména v Rakousku, dále v Lucembursku a o něco méně výrazně v Německu: občané Rakouska a Německa dělají jedinou výjimku v případě Chorvatska. Češi, kteří rovněž patří k těm, kdo se cítí informováni a rozšíření probírají v rozhovorech, rozhodně podporují Chorvatsko, kde čeští turisté dlouhodobě vedou statistiky noclehů. Jinak jsou proti Albánii a v ostatních případech je veřejné mínění rozděleno půl na půl. Ze zemí, jejichž obyvatelé se o rozšiřování na Balkán cítí informováni málo a ani ho příliš neprobírají, jej rozhodně a bez výjimky podporují v Estonsku (zde snad hraje roli historická zkušenost), a také v budoucích členských zemích, Rumunsku a Bulharsku, kde celkem logicky pramení z pocitu geografické i historické spřízněnosti.

Nadpoloviční podporu v celé Evropské unii má pouze Chorvatsko (proti jeho přijetí je veřejné mínění v jediné zemi, Lucembursku).⁴⁾ To může být důležitým

faktorem. Relativně malé Chorvatsko, jehož dřívější image válčící země stále více přemazávají pláže a modrá obloha, má však na své straně další výhody: je nepokročilejším a ekonomicky nejvýkonnějším balkánským uchazečem, politicky stabilním a kulturně i geograficky blízkým současné Evropské unie. Dá se předpokládat, že jeho přijetí může být odkládáno, ale téměř s jistotou k němu dojde.

Spoléhat v případě ostatních zemí na statistiky veřejného mínění je však ošidné. Dá se předpokládat, že státy, kde většina občanů rozšíření jako problém necítí, jej podpoří. Avšak rozšiřování na Balkán z ekonomických důvodů tiše podporují i vlády Německa, Rakouska (kde se rekordních 15 procent občanů domnívá, že přijetí zemí západního Balkánu je v první řadě v zájmu jejich vlastní země), Velké Británie a dalších vlivných zemí. Jednoznačně nejhlasilitějším zastáncem přijetí celého Balkánu je pak vláda v Athénách, ačkoli musí čelit negativnímu obrazu Albánie a Makedonie (v případě Makedonie stále trvá na vyřešení sporu o název státu).⁵⁾

Řecko dobře ví, co znamená být pokládán za páriu. Dlouhou dobu bylo nejhudší členskou zemí, Řekové se ve velkém počtu vydávali vydělávat do bohatších států. Řecká zahraniční politika až do poloviny 90. let trpěla obsesí ohrožení z Balkánu. Řecko také dobře ví, co je příliv migrantů: ačkoli Řecko patří k menším zemím, stalo se po pádu komunismu cílem pracovní migrace z Balkánu v takovém rozsahu, že se s ním v přepočtu na obyvatele nemůže měřit ani Německo či Rakousko. Řecká politika má však také k dispozici neopakovatelnou zkušenost – vlastně jako jediná země může balkánským uchazečům dobře porozumět. Zná význam peněz, posílaných domů gastarbeitery, pro stabilizaci ekonomiky,⁶⁾ má zkušenosti s integrací migrantů, a díky své územní roztržitě i jedinečnou zkušenost s jejich významem pro udržení lokálních ekonomik.⁷⁾

Aby se dveře po případném vstupu Chorvatska neuzavřely, je dobré si uvědomit, že ostatní uchazeči na tom nemusejí být ve srovnání s ním tak špatně. Když organizace Freedom House hodnotila

v roce 2003 (rok, kdy byla západnímu Balkánu dána na summitu v Soluni perspektiva integrace) postup demokratizace a vlády práva na škále od 1–7, Chorvatsko získalo skóre 3,44 a 4,50 (jen mírně za Rumunskem), následovaly Srbsko, Albánie, Makedonie a žebříček uzavírala BaH s hodnotami 4,31, resp. 5,00.⁸⁾ Co je skutečnou výzvou, je kulturní odlišnost a negativní obraz získaný během chaotických 90. let. Až přijde řada na udělování kandidátského statusu a stanovení data zahájení přístupových rozhovorů, bude záležet na každé jednotlivé členské zemi, včetně České republiky.

Hrozbou nemusí být jenom nepřipravenost uchazečů, ale mnohem spíše spleť vnitroustojných vztahů; jasným signálem byl odpor Francie koncem loňského roku, která se stavěla proti zahájení přístupových jednání s Makedonií. Ve skutečnosti jí však šlo hlavně o to vynutit si pro sebe příznivá rozpočtová pravidla. Pokud dokáže česká politika vykročit z lokální ulity, podobně jako to dokázala v nebyvalé míře politika řecká, která by nám mohla být inspirací, namísto tradičního se zaklínání o tom, jak nám na Balkáně záleží, bychom mohli pro něj něco udělat.

Filip Tesař (1969) je vědeckým pracovníkem Ústavu mezinárodních vztahů.

tesar@iir.cz

¹⁾ Aydin, Mustafa: 'Europe's New Region: The Black Sea in the Wider Europe Neighbourhood', *Southern European and Black Sea Studies* 5/2, 2005, s. 257–283.

²⁾ Regionální přízvisko „Jadranský“ se objevilo poprvé v roce 2003 v případě tzv. Jadranské charty o spolupráci Chorvatska, Makedonie a Albánie s USA.

³⁾ Björkdahl, Annika: 'Norm-maker and Norm-taker: Exploring the Normative Influence of the EU in Macedonia', *European Foreign Affairs Review* 10, 2005, s. 257–278.

⁴⁾ Attitudes towards European Union Enlargement, Special Eurobarometer 255 / Wave 65.2 – TNS Opinion & Social, ec.europa.eu/public-opinion/archives/ebs/ebs_255_en.pdf.

⁵⁾ Triantaphyllou, Dimitrios: 'The Priorities of Greek Foreign Policy Today', *Southeast European and Black Sea Studies* 5/3, 2005, s. 327–346.

⁶⁾ Nikas, Christos – King, Russell: 'Economic growth through remittances: lessons from the Greek experience of the 1960s applicable to the Albanian case', *Journal of the Southern Europe and the Balkans* 7/2, 2005, s. 235–257.

⁷⁾ Noussia, Antonia: 'Heritage Recycled: migration and tourism as factors in the heritage of vernacular settlements', *International Journal of Heritage Studies* 9/3, 2003, s. 197–213.

⁸⁾ Mazzari, Maurizio: 'Do All Roads Lead to Brussels? Analysis of the Different Trajectories of Croatia, Serbia-Montenegro and Bosnia-Herzegovina', *Cambridge Review of International Affairs* 18/2, 2005, s. 271.

Přísná kritéria pro Bulharsko a Rumunsko po vstupu do Evropské unie

LIBOR ROUČEK

Dne 26. září 2006 zveřejnila Evropská komise (EK) na plenárním zasedání Evropského parlamentu (EP) ve Štrasburku závěrečné zprávy o stavu připravenosti Bulharska a Rumunska na vstup¹⁾ a také doporučila přijetí obou zemí k 1. lednu 2007. Předseda Evropské komise José Manuel Barroso ve svém vystoupení před poslanci EP zdůraznil přísná kritéria, která budou pro Bulharsko a Rumunsko platit i po jejich vstupu do Unie. Zákonodárné sbory v Německu, Francii, Dánsku a Belgii sice dosud neratifikovaly smlouvy o přistoupení, ale je již téměř jisté, že k novému roku bude mít Evropská unie o téměř 30 milionů obyvatel víc. Vstupem dvou nových členů se završí již páté kolo rozšíření Unie, a stabilita černomořského regionu tak bude posílena.

Tento příspěvek si klade za cíl osvětlit zejména zvláštní opatření, která budou provázet členství obou zemí v Unii.

Obě země patří do původní skupiny transformujících se zemí střední a východní Evropy a o vstup usilovaly dlouho. Jejich členství v prestižním klubu se vlivem nedostatečné připravenosti vůči skupině deseti nových členů přijatých k 1. květnu 2004 o dva a půl roku zpozdlilo. Ve srovnání s dalšími transformujícími se zeměmi střední a východní Evropy byly Rumunsko a Bulharsko zaostalejší v politické, hospodářské i společenské oblasti – komunistický režim zde zanechal dalekosáhlejší škody. Je třeba podotknout, že v průběhu války na Balkáně se dále podmínky pro hospodářský i společenský rozvoj obou zemí objektivně zhoršily.

Rozšíření jako nástroj stabilizace

Unie nechtěla obě země vyčleňovat z procesu přibližování k západní Evropě z řady důvodů. Budiž řečeno, že o vstupu těchto států do EU nebyl a není uvnitř Unie zásadní politický spor (tak jako v případě Turecka). Žádný ze států „pětdvacítky“ také nepředvídal pro schválení vstupu Bulharska a Rumunska všelidové hlasování. Bulharsko i Rumunsko jsou součástí Evropy, jejich dějiny jsou s ní spjaty ve společenském, kulturním i hospodářském ohledu.

Při rozhodnutí Evropské unie vyhovět oběma kandidátským zemím v jejich přání vstoupit co nejdříve sehrála svou roli

i negativní motivace – bylo zřejmé, že asociální proces spolu s přípravou na vstup může zmírnit hrozbu sociální nestability ve východní části kontinentu. Příprava na vstup vyžadovala od obou zemí velké reformní úsilí spojené v neposlední řadě s harmonizací národního práva s legislativou Unie. Od počátku bylo jasné, že vyhlídka na členství v Unii bude katalyzátorem vnitřních hospodářských, politických i sociálních reforem a že EU může legitimizovat reformní snahy domácí politiky, protože Bulhaři i Rumuni větší nově podporují vstup do Unie.

Pod drobnohledem Bruselu i po vstupu do Unie

Již před konečným verdiktem komise bylo zřejmé, že obě země se stanou členy EU s jistými závažnými přechodnými opatřeními, která nejsou svou povahou zcela srovnatelná s přechodnými obdobími uplatněnými vůči novým členům Evropské unie ze SVE. Bulharsko a Rumunsko na rozdíl od zemí předchozí vlny rozšíření podléhají speciálním ochranným klauzulím ze strany Unie. Tato ochranná opatření mohou být aktivována až tři roky po vstupu obou států do EU. Jak Sofie, tak Bukurešť tedy budou i nadále pod přísným drobnohledem Evropské komise, což je novinka v historii rozšiřování.²⁾ Ochranné klauzule jsou pojistkou hladkého fungování Unie pro případ, že Rumunsko a Bulharsko nedosáhnou žádoucího pokroku v problematických ob-

Tabulka 1 Chronologická tabulka dokumentující dlouhou cestu Bulharska a Rumunska do EU

1993	Podpis asociačních dohod
Únor 1995	Asociační dohody s EU vstupují v platnost
1995	Žádost o vstup do EU (Rumunsko podalo žádost v červnu a Bulharsko v prosinci)
1999	EK doporučuje zahájit jednání o vstupu do EU
Únor 2000	Zahájení vyjednávání s EU
2004	Ukončení vyjednávání s EU (Bulharsko v červnu a Rumunsko následuje pod značným tlakem v prosinci)
Únor 2005	EK doporučuje vstup oběma zemím do EU
Duben 2005	EP hlasuje 13. dubna pro vstup obou zemí přesvědčivou většinou
Duben 2005	Podpis smluv o přistoupení*) probíhá slavnostně 25. dubna (jako datum vstupu jsou alternativně uvedeny 1. leden 2007 nebo 2008)
Květen 2006	EK zveřejňuje 16. května zprávy o pokroku,**) ale bez rozhodnutí o datu vstupu s cílem zvýšit tlak na reformní úsilí Sofie a Bukurešti
Září 2006	EK doporučuje 26. září vstup obou kandidátů k 1. lednu 2007
Leden 2007	1. ledna rozšíří Bulharsko a Rumunsko řady členů EU

*) „Smlouva o přistoupení Bulharska a Rumunska k EU“, in: Úřední věstník EU L157/11 ze dne 21. 6. 2005.

**) „Sdělení Komise – Monitorovací zpráva o stavu připravenosti Bulharska a Rumunska na členství v EU“, KOM/2006/0214, 16. 5. 2006.

lastech. Tyto instrumenty zahrnují vedle ochranných opatření přechodná období, možnost redukovat čerpání peněz z fondů Unie a konečně opatření ke spolupráci a kontrole v oblasti soudnictví a boje proti korupci. Evropská unie těmito opatřeními pouze reaguje na dlouhodobé problémy, které se objevovaly u obou států v pravidelných monitorovacích zprávách o pokroku: v justici, boji proti organizovanému zločinu, boji proti korupci, v nakládání s evropskými fondy a v bezpečnosti potravin.

Co konkrétně znamenají ochranné klauzule?

Ochranné klauzule budou aktivovány jako záchranná brzda v okamžiku, kdy by hladkému fungování politik Unie nebo jednotlivým jejím členům (Bulharsko a Rumunsko nevyjímaje) hrozily problémy.

Smlouva o vstupu Bulharska a Rumunska do Evropské unie obsahuje ve svých článcích 36 až 38 **ochranná opatření** ve třech oblastech:

- v oblasti obecně ekonomické (tato opatření mohou vyvolat protekcionistické kroky, o kterých rozhodne EK na žádost starého či nového členského státu);

- v oblasti Jednotného vnitřního trhu (také zde bude EK zkoumat jednotlivá ohrožení čtyř základních svobod nebo politik EU ze strany nových dvou členů.

Zde se má na mysli například energetika, doprava, zemědělství či ochrana spotřebitele);

- v oblasti soudnictví a vnitra (jelikož Unie praktikuje zásadu automatického vzájemného uznávání soudních rozhodnutí ve věcech civilních a trestních, chce se vyhnout problémům, které by mohly nastat nesprávnou aplikací předpisů EU ze strany Bulharska a Rumunska. Komise může po konzultaci s členskými státy ak-

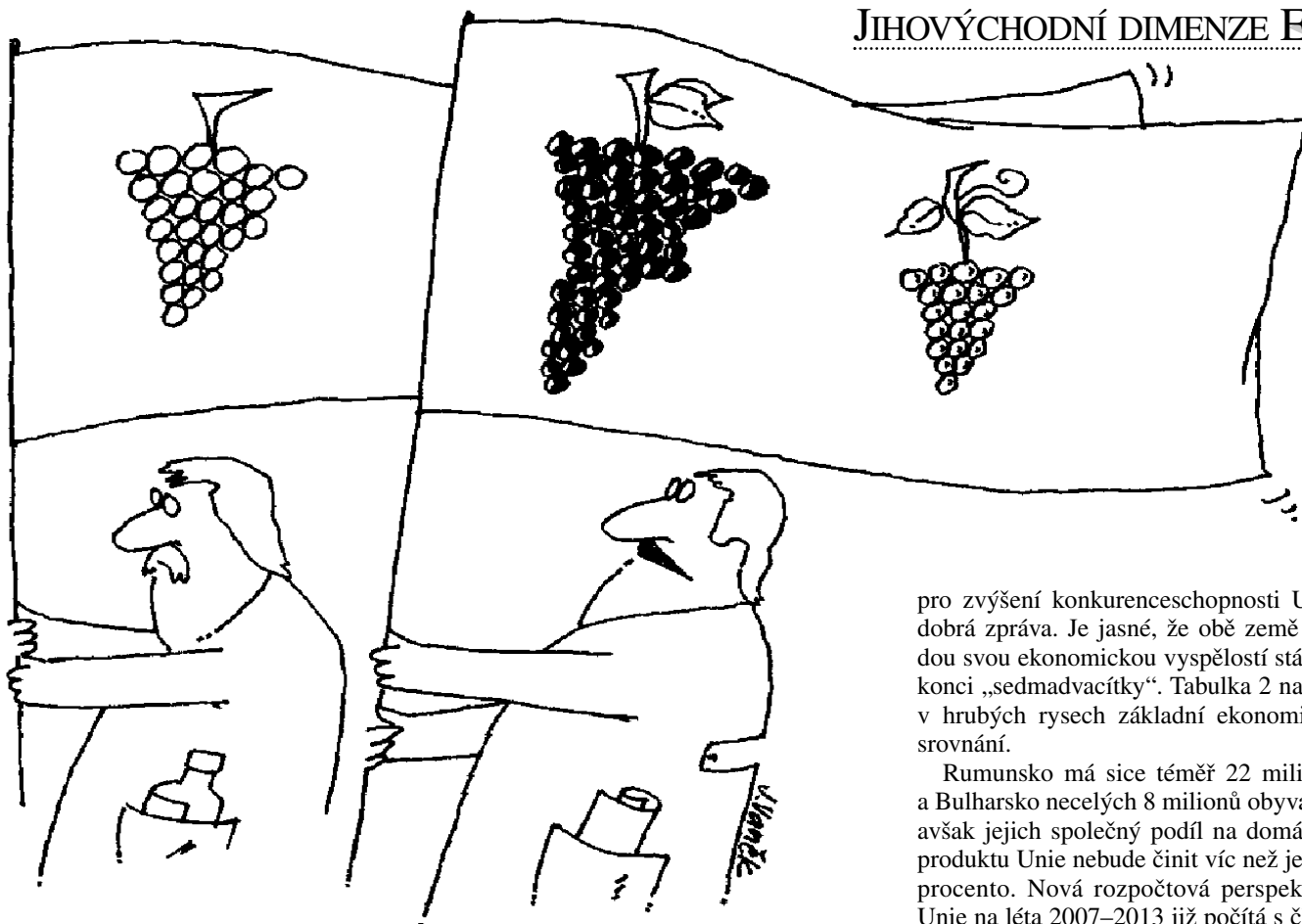
tivovat toto ochranné opatření tak, že například nebude platit automatické uznávání bulharských či rumunských soudních verdiktů).

Přechodná opatření mohou být opět uvalena na dobu až tří let po vstupu do Unie a Brusel jimi sleduje ochranu spotřebitelů. Opatření směřují zejména proti vývozu těch bulharských či rumunských výrobků na vnitřní trh Evropské unie, které nevyhovují přísným veterinárním a fytosanitárním předpisům Unie. Kromě toho může Komise sestavit seznam podniků, které nebudou moci z důvodu nedostatečné modernizace vyvážet na vnitřní trh. Opatření mohou být zavedena ještě dodatečně k nám dobře známým **přechodným obdobím**, která obsahuje samotná přístupová smlouva s oběma zeměmi. Také v případě Rumunska a Bulharska se počítá s časovým omezením pro volný pohyb pracovních sil, možnost nákupu půdy cizozemci či s přechodným obdobím pro adaptaci na přísné ekologické a zemědělské předpisy. Podle všeho bude i v naší zemi probíhat diskuse o tom, zda umožnit pracovníkům z Bulharska a Rumunska přístup na český pracovní trh. Je zapotřebí zvážit skutečná rizika otevření trhu práce a vyvarovat se populismu. Stejně tak bude důležité, jak se zachovají ostatní velcí hráči Unie v této otázce. Zdrženlivý postoj Německa, Rakouska či Lucemburska je známý, ale zdá se, že například Velká Británie, která zastávala dosud spíše liberální přístup vůči pracovním migrantům, také zvažuje využití přechodných období. Pro Rumuny a Bulhary bude platit stejný mechanismus, který zná

Tabulka 2 Vybrané makroekonomické ukazatele (%)

	EU 25	EU 15	ČR	Bulharsko	Rumunsko
Růst HDP	1,7	1,5	6,0	5,5	4,1
HDP/p.c. dle parity kupní síly	100,0	108,3	72,9	32,1	34,7
Produktivita práce/zaměstnanec	100,0	106,0	68,4	32,9	39,2
Nezaměstnanost	8,8	7,9	7,9	10,1	7,7
Inflace	2,2	2,1	1,6	5,0	9,1
Veřejné zadlužení/HDP	63,4	64,6	30,5	29,9	15,2
Saldo státního rozpočtu/HDP	-2,3	-2,3	-2,6	+3,1	-0,4

Zdroj: Eurostat, data za rok 2005

i Česká republika. V prvních dvou letech po vstupu mohou ostatní země uzavřít svůj pracovní trh vůči Rumunům a Bulharům na dva roky bez udání důvodu, během dalších tří let to musejí zdůvodnit. Nejpozději do sedmi let od vstupu obou států, tedy do roku 2014, však musejí členské země zpřístupnit své trhy práce.

Ochranné klauzule dále obsahují hrozbu **finančního krácení prostředků** z fondů EU (převážně strukturální a zemědělské fondy), pokud se ukáže, že došlo v Bulharsku či Rumunsku k podvodnému jednání a ke zneužití peněz. Komise může nejen požadovat vynaložené prostředky nazpět, ale může také pozdržet výplatu peněz, snížit výši budoucího čerpání apod. Jak v oblasti strukturálních fondů, tak v oblasti Společné zemědělské politiky totiž existují výhrady vůči připravenosti Bukurešti a Sofie správně administrovat a kontrolovat čerpání pomoci. Pokud se nepodaří včas zřídit akreditovanou platební agenturu a kontrolní systém pro přímé platby zemědělcům, hrozí oběma státům bezprecedentní krácení těchto plateb o jednu čtvrtinu.

Negativními evergreeny hodnotících zpráv byly u obou států témata **soudnictví, boje s organizovaným zločinem**

a s korupcí. Tato skutečnost vedla Komisi k vytvoření mechanismu spolupráce a kontroly v těchto oblastech. Smyslem tohoto mechanismu je jednak pomoc prostřednictvím poradenství, ale také monitorování pokroku obou států. Nejen Brusel, ale také Sofie a Bukurešť budou předkládat pravidelné zprávy o pokroku i po svém vstupu do Unie.

Kromě výše uvedených opatření, která jsou v dějinách Unie určitou novinkou, má Evropská komise k dispozici ještě běžné právní instrumenty, které může použít vůči jakémukoli členskému státu v případě, že dojde k porušení smluv, porušení pravidel hospodářské soutěže (sankční režim), porušení zásad správy finančních prostředků Unie apod.

Jak je vidět, Bulharsko a Rumunsko mají historicky nejpřísnější podmínky pro vstup i na pár let po něm. Vážným problémem je ekonomická struktura obou zemí, kde zemědělský sektor hraje významnou roli. Zemědělství je neefektivní, zaměstnává velký podíl obyvatel (v Bulharsku je to necelých 10 procent, avšak v Rumunsku 30 procent), a lze tudíž očekávat, že ani Sofie, ani Bukurešť nebudou patřit k horlivým zastáncům reformy Společné zemědělské politiky Evropské unie. To není v době lisabonských cílů

pro zvýšení konkurenceschopnosti Unie dobrá zpráva. Je jasné, že obě země budou svou ekonomickou vyspělostí stát na konci „sedmadvacítky“. Tabulka 2 nabízí v hrubých rysech základní ekonomické srovnání.

Rumunsko má sice téměř 22 milionů a Bulharsko necelých 8 milionů obyvatel, avšak jejich společný podíl na domácím produktu Unie nebude činit víc než jedno procento. Nová rozpočtová perspektiva Unie na léta 2007–2013 již počítá s členstvím Bulharska a Rumunska od roku 2007, přičemž většina pomoci bude určena na strukturální politiku a zemědělství. Pro Bulharsko je alokováno v novém rozpočtovém rámci přes 11 mld. EUR (z toho 6,5 mld. EUR na strukturální a kohezní politiku, zbytek na zemědělskou politiku) a pro Rumunsko téměř 30 mld. EUR (z toho 17 mld. EUR na strukturální a kohezní politiku).³⁾ Obě země budou ještě do roku 2009 dočerpávat peníze z předvstupní pomoci.⁴⁾ Nelze si než přát, aby se Bulharsku a Rumunsku podařilo efektivně čerpat tyto prostředky na přiblížení své úrovně k evropskému průměru.

Další rozšíření s otazníkem

Předseda Evropské komise Barosso zároveň s prezentací zpráv o pokroku Bulharska a Rumunska oznámil, že si Unie udělá delší přestávku, než přistoupí k dalšímu rozšiřování, neboť je třeba zachovat rovnováhu mezi procesy rozšíření a prohloubení.⁵⁾ V současnosti je nejasný další osud Smlouvy o ústavě pro Evropu, která měla přinést změny do fungování institucí rozšířené Unie. Dosavadní platnou úpravou je tudíž Smlouva z Nice, která počítá s maximálním počtem 27 členských zemí (jedním příkladem toho, že je třeba reformovat instituce EU, je skutečnost, že pro dva nové komisaře nomino-

vané ze Sofie a z Bukurešti bude třeba vytvořit buď nová portfolia, nebo nějakým stávajícím komisařům „odloupnout“ část jejich kompetencí).

Tváří v tvář množství zemí, které by si přály přijetí do EU, se na kontinentu znovu rozhořela stará debata o absorpční kapacitě Unie.⁶⁾ Schopnost vyrovnat se s posledním rozšířením se *de facto* stává další podmínkou přijetí jakýchkoli nových členů, a to kromě kritérií, která musí splnit každý kandidát. Přísná a bezprecedentní opatření vůči dvěma nováčkům lze tudíž také interpretovat jako následek dosud nedostatečně stráveného rozšíření z roku 2004. Obyvatelé staré „patnáctky“ mají k dalšímu rozšiřování řad Unie pramálo chuti. Na obzoru příštích deseti až patnácti let můžeme tušit snad ještě přistoupení Chorvatska, ale jinak se Unie bude z vůle zejména velkých hráčů ubírat cestou konsolidace dosaženého stavu.

Strasti plný proces přípravy na vstup Bulharska a Rumunska pozorně sledují sousední země západního Balkánu, který má pro EU mimořádný význam. Tyto státy mohou čerpat na jedné straně povzbuzení z příkladu Bulharska a Rumunska, které ve spolupráci s Evropskou unií dosáhly mimořádných reformních úspěchů. Na druhé straně jim musí být zřejmé, že se Brusel nespokojí s formálním plněním kritérií vstupu „na papíře“, ale bude nadále přísně kontrolovat soulad teorie s praxí.

Libor Rouček (1954) je poslancem Evropského parlamentu a členem jeho Zahraničního výboru.

lroucek@europarl.eu.int

¹⁾ „Monitoring report on the state of preparedness for EU membership of Bulgaria and Romania“. COM/2006/ 549 final, 26. 9. 2006.

²⁾ Viz např. „Bulgaria, Romania under strictest EU eye“, in: Financial Times, 4. 9. 2006.

³⁾ Unie vydá během nového rozpočtového období celkem 864,4 mld. EUR, z čehož více než 40 procent na zemědělství, třetina na pomoc zao- stávajícím zemím a regionům. Zbytek je rozdělen do dalších programů EU a na administrativní výdaje. Pro srovnání: pro ČR bude vyčleněno přibližně 24 mld. EUR.

⁴⁾ Pro detailní informaci o podmínkách vstupu viz „Protocol concerning the conditions and arrangements for admission of the Republic of Bulgaria and Romania to the European Union“: eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/oj/2005/l_157/l_15720050621en00290045.pdf

⁵⁾ Barosso konkrétně uvedl, že by nebylo moudré přijímat další kandidátské země do Unie před tím, než bude vyřešeno téma ústavy pro Evropu.

⁶⁾ Viz např. Durand, G., Missiroli, A.: Absorption capacity: old wine in new bottles?“, EPC Policy Brief, Sept. 2006, Brussels.

Evropská unie a Turecko: krize důvěry?

Je tomu přesně rok, co Turecko zahájilo jednání o vstupu do Evropské unie. Na následujících řádcích bych se rád zaměřil na průběh těchto jednání a jeho možný budoucí vývoj. Vzhledem k charakteru negociací považuji za klíčový faktor jejich úspěchu důvěryhodnost obou partnerů.

VÍT BENEŠ

Dříve, než se ponoříme do samotné analýzy, připomeneme si některá základní fakta o vyjednávacím procesu. Oficiální rozhovory o vstupu byly zahájeny 3. října 2005 podle předem schváleného Vyjednávacího rámce. V souladu s ním bylo během uplynulého roku postupně prováděno mapování turecké legislativy (tzv. screening) ve všech 35 kapitolách.

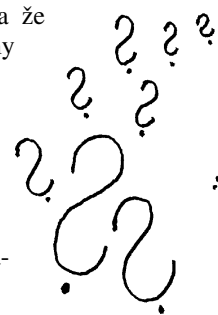
Vzhledem k tomu, že Komise posledních zhruba pět let monitorovala stav turecké legislativy, probíhá samotný screening poměrně rychle. Do konce září se uskutečnila detailní fáze screeningu u 29 ze 35 kapitol. Následně se otevírá jednání v jednotlivých kapitolách, přičemž otevření a uzavření každé kapitoly vyžaduje jednomyslný souhlas Rady. Postup vyjednávání (tedy i samotné otevírání jednotlivých kapitol) závisí na pokroku Turecka v přípravě na vstup, jeho ekonomické a sociální konvergenci. Celý proces bude Rada monitorovat na základě pravidelných zpráv o pokroku, vydávaných Evropskou komisí. Jako první byla 12. června 2006 otevřena a vzápětí předběžně uzavřena kapitola číslo 25 – *věda a výzkum*. Přestože se jednalo spíše o symbolický krok (v této oblasti není legislativa EU příliš obsáhlá), objevily se již v této fázi problémy, kdy Kypr zpočátku blokoval dohodu kvůli pokračujícím sporům o uznání ze strany Turecka a přístup do tureckých přístavů a letišť. Turecko vzápětí kontrolovalo požadavkem na konec izolace severního Kypru, který – na rozdíl od řecké části – přijal v roce 2004 plán OSN na sjednocení ostrova. Další otevřenou kapitolou má být kapitola číslo 26 – *školaství a kultura*, která je mnohem kontroverznější vzhledem ke snaze některých členských zemí (Francie a Nizozemska) o zahrnutí politických témat, jako

například rovný přístup ke vzdělání pro dívky a chlapce, do agendy jednání.

Jednání o vstupu kandidáta do Evropské unie nemůžeme chápat jako pouhé vyjednávání o podmínkách budoucí smlouvy o vstupu. Již v průběhu samotného jednání totiž kandidát postupně plní podmínky této dohody (kritéria vstupu) a činí tak v dobré víře, že po ukončení celého přístupového procesu bude následovat přiměřené protiplnění ze strany Evropské unie. Vzhledem k tomu, že kandidátská země již v průběhu jednání implementuje části budoucí dohody bez odpovídající protiplatby, je důvěryhodnost EU nezbytnou podmínkou pro samotné pokračování jednání. Na druhé straně mnohé z reforem, které EU požaduje, jsou dlouhodobého charakteru, a nezbytnou podmínkou pro pokračování jednání je tedy i dobrá víra EU, že v budoucnosti nedojde ke znehodnocení reforem a že formální legislativní reformy budou skutečně realizovány v soudní praxi a jednání státních orgánů. Můžeme tedy prohlásit, že důvěryhodnost obou stran je klíčovou podmínkou pro to, aby jednání a reformy pokračovaly.

Kritéria vstupu: kyperský problém kamenem úrazu

Důležitým faktorem ovlivňujícím důvěryhodnost Evropské unie je podoba a vývoj formálních a neformálních kritérií, kterými je posuzována schopnost Turecka pokračovat v jednáních a potažmo i připravenost stát se členem EU. Vzhledem k tomu, že kritéria, jejichž plnění je požadováno po Turecku, se v některých

ohledech liší od kritérií kladených na kandidátské státy střední a východní Evropy, považují za užitečné se jimi blíže zabývat. Formální kritéria byla shrnuta ve Vyjednávacím rámci, jehož sestavení těsně předcházelo zahájení formálních jednání o vstupu v říjnu 2005. Kritéria lze rozdělit na čtyři části.

První tvoří klasická Kodaňská kritéria: stabilita institucí zaručujících demokracii, právní stát, lidská práva a respekt a ochranu menšin; existence funkční tržní ekonomiky a schopnost obstát konkurenčním tlakům a tržním silám uvnitř Unie; a schopnost převzít závazky vyplývající z členství, včetně věrnosti cílům politické, hospodářské a měnové unie a administrativní kapacita nutná pro efektivní převzetí a implementaci acquis.

Druhým kritériem je jednoznačný závazek Turecka k dobrým sousedským vztahům a mírovému řešení hraničních sporů. Toto nové kritérium automaticky posunuje jakýkoli bilaterální spor mezi Tureckem a některým z členských (i nečlenských) států na záležitost vztahů EU – Turecko. Jakýkoli bilaterální spor mezi Tureckem a některým z jeho sousedů může být využit ke zmrazení jednání.

Třetím kritériem je pokračující podpora Turecka komplexnímu řešení kyperského problému v rámci OSN a v souladu s principy Unie a pokrok v nor-

malizaci bilaterálních vztahů mezi Tureckem a všemi členskými státy, včetně Kyperské republiky. Poslední dvě kritéria jsou vnitřně poněkud rozporná, normalizace vztahů vůči Kyperské republice, která v roce 2004 odmítla plán OSN na sjednocení ostrova, totiž předpokládá akceptaci rozdělení ostrova, a tedy i pohřbení plánů na komplexní řešení.

Posledním, čtvrtým kritériem je naplnění závazků vyplývajících z Asociační smlouvy a z dodatečného protokolu, kterým se rozšiřuje celní unie mezi Evropskou unií a Tureckem o deset nových členských zemí, včetně řecké části Kypru. Podle mnoha expertů bude právě toto kritérium kamenem úrazu ve vztazích mezi EU a Tureckem. Přestože Turecko podepsalo zmíněný protokol již v červenci 2005, jeho implementace vážne a plavidla a letadla Kyperské republiky stále nemají přístup do tureckých přístavů a letišť. Kyperský problém je v Turecku žhavým politickým tématem, vzhledem k blížícím se volbám se nedá v této věci očekávat průlom.

Při celkovém pohledu na kritéria obsažená ve Vyjednávacím rámci je zřejmé, že oproti samotným Kodaňským kritériím jsou nejenom přísnější, ale také vágnější, vnitřně rozpornější a politicky výbušnější. Evropská unie tím samozřejmě získala značný manévrovací prostor, což je cenné zvláště v situaci přetrvávajícího odporu větší části evropské veřejnosti vůči členství Turecka, na druhé straně vyjednávací pozice Evropské unie není pevná a EU nepůsobí příliš věrohodně. Jak se ukazuje, pro vývoj přístupových jednání i vztahů mezi Unií a Tureckem obecně je klíčové, že se kyperský problém stal součástí

hodnotících kritérií a obecně celé přístupové agendy. Kyperská otázka je v Turecku žhavým politickým tématem a klesající podpora turecké veřejnosti pro členství v Evropské unii je mimo jiné důsledkem spojení těchto dvou témat. Na turecké straně lze pozorovat sílící pocit, že jsou vůči Turecku používány dvojí standardy. Řecká část Kypru byla do EU přijata přesto, že odmítla Annanův plán na sjednocení ostrova v roce 2004. Nejenže nebylo vyřešení kyperského problému podmínkou vstupu (sjednoceného) Kypru do EU, ale lze se dokonce domnívat, že Evropská unie svým bezpodmínečným příslibem členství pro řeckou část Kypru přispěla ke krachu plánu OSN na

komplexní řešení kyperského problému. Pocit, že existují dvojí standardy pro přijetí Turecka a ostatních kandidátů (Kyperské republiky, ale též Rumunska a Bulharska), dále podkopává důvěryhodnost EU, která je nezbytná pro pokračování jednání a pro plnění podmínek EU ze strany Turecka.

Další podmínky přijetí. Co stále zůstává nevyřešeno?

Přesuňme se nyní od stavu kritérií k jejich dynamice. Jak se zdá, část evropských elit a veřejnosti se nesmířila s podobou kritérií na členství v Evropské unii, která byla Turecku předložena. Kromě již zmíněných formálních kritérií se stále častěji objevují zmínky i o dalších podmínkách vstupu Turecka do EU. Jedním z nejčastěji zmiňovaných je tzv. „absorpční kapacita“ EU. Přestože se zatím nejedná o kritérium v pravém slova smyslu (Vyjednávací rámec hovoří pouze o nutnosti Unie zhodnotit vlastní absorpční kapacitu), na politické úrovni je absorpční kapacita často diskutovaná a nepochybně vyvolává vrásky na čele tureckých vyjednávačů. Především se jedná o „kritérium“, jehož naplnění na rozdíl od všech ostatních podmínek nemůže Turecko přímo ovlivnit, překonání nedostatku absorpční kapacity (a obecně zefektivnění rozhodovacích mechanismů) je úkolem EU samotné.

Dalším problémem je vágnost pojmu samotného, jež dává odpůrcům dalšího rozšiřování poměrně široký manévrovací prostor. Pod pojmem nedostatečná absorpční kapacita si lze představit nejen hrozbu zablokování rozhodovacích mechanismů EU (v oblastech s konsenzuálním způsobem rozhodování jako například SZBP), ale také neochotu evropského obyvatelstva „absorbovat“ další „cizí“ element. Vazba mezi absorpční kapacitou Evropské unie, veřejným míněním a „enlargement fatigue“ části evropského obyvatelstva ostatně vyplývá i z faktu, že problém absorpční kapacity EU získal na významu po loňském zamítnutí Smlouvy o ústavě pro Evropu francouzskou a nizozemskou veřejností, které bylo částečně motivováno nesouhlasem s dalším (i předchozím) rozšiřováním.

Snaha o expanzi kritérií se nese v duchu široce chápaných „evropských standardů“. Například začátkem října se francouzský prezident Chirac vyjádřil ve smyslu, že uznání genocidy Arménů v letech 1915–1917 by mělo být jednou z podmínek vstupu Turecka do EU, uznání dramati a chyb minulosti je totiž důka-

JIHOVÝCHODNÍ DIMENZE EU

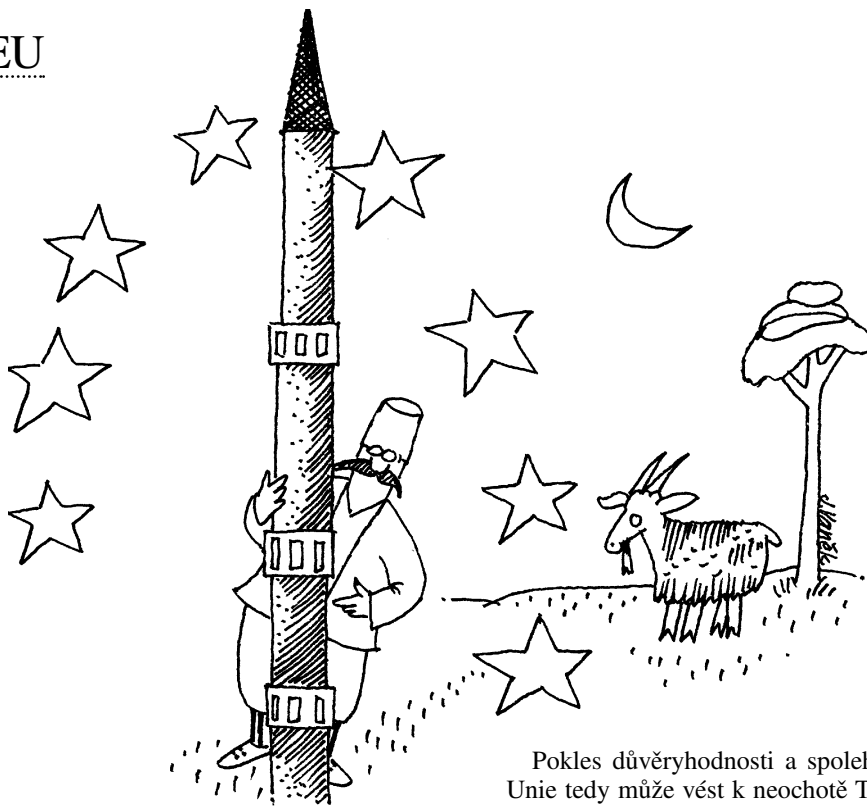
zem vyspělosti (evropskosti) každé země. V poslední době se zdá, že neformální požadavky kladené na Turecko mají rostoucí tendenci. Čím je tento vývoj způsoben?

Mnohé se ozřejmí při pohledu na Eurobarometr z července 2006:¹⁾ 48 procent obyvatel EU je proti vstupu Turecka i v případě, že splní všechny podmínky dané Unií, 39 procent by v tomto případě vstup Turecka podpořilo (o 8 procent více než na podzim 2005). Oněch 48 procent představuje poměrně značný prostor pro formulování nových podmínek vstupu Turecka do Evropské unie, čehož mnozí evropští politici obratně využívají. Tento výzkum může být pro Turecko dalším signálem, že splnění všech stávajících kritérií pro vstup do EU (tedy nikoliv kritérií pro „privilegované partnerství“) nemusí vést ke vstupu do EU, zvláště když se evropské elity zavázaly, že budou více naslouchat „hlasu lidu“.

Uvedená čísla však svědčí ještě o jedné závažné skutečnosti: 48 procent obyvatel EU posuzuje kandidaturu Turecka podle jiných kritérií než samotné unijní instituce a nerozhoduje se primárně podle kvality demokratických institucí, tržní ekonomiky apod. Můžeme pouze spekulovat, jakou roli v těchto skrytých kritériích Evropanů hrála relativní zaostalost Turecka nebo islám. Kritéria pro vstup do EU bývají často chápána jako výraz evropských hodnot a „evropskosti“, v této souvislosti můžeme jen odhadovat, do jaké míry je evropská identita definována prosperitou a křesťanstvím, spíše než demokracií a tržní ekonomikou.

Problém francouzského referenda a věrohodnost EU

Věrohodnost Evropské unie neposiluje ani vnitropolitický vývoj v jejích členských státech, nejzávažnějším případem je novela francouzské ústavy, která podmiňuje přijetí Turecka do EU uspořádáním referenda ve Francii. Jakkoli lze dodatek k francouzské ústavě hodnotit jako pozitivní příspěvek k demokratizaci francouzské zahraniční politiky, jeho dopad na vyjednávací pozici EU vůči Turecku je negativní. Jednoznačně snižuje věrohodnost té nejceněnější nabídky, kterou může Unie během negociací nabídnout: nabídky členství v EU. Nejenom francouzská vláda, ale i celá EU se dostala do překérné situace. Ani v případě, kdy Turecko splní všechna myslitelná kritéria a podmínky a kdy dojde k podpisu přístupové smlouvy, nemůže Unie zaručit, že splní svou část dohody.

Pozici Evropské unie bychom mohli přirovnat k situaci, ve které se v roce 1994 ocitl Bill Clinton poté, co přišel o tzv. „fast-track authority“. Tato pravomoc usnadňovala americké prezidentské administrativě vyjednávání obchodních smluv. Dojednaná smlouva už totiž nemohla být Kongresem pozměněna, ale pouze schválena či neschválena jako celek – což samozřejmě posilovalo věrohodnost americké diplomacie během mezivládních negociací. „Fast-track authority“ byla jedním z klíčových faktorů pro úspěch jednání o NAFTA, naopak její ztráta znatelně oslabilu americké vyjednávače a vedla k zablokování jednání o Celoamerické zóně volného obchodu (FTAA).²⁾

Z výše uvedeného je zřejmé, že podmínky, za jakých Evropská unie vede jednání s Tureckem, stav evropského veřejného mínění a neaktuálnější vývoj na evropské politické scéně spíše oslabují vyjednávací pozici EU a snižují její důvěryhodnost v očích turecké veřejnosti a následně i politické reprezentace. Mezi podzimem 2004 a jarem 2006 prudce poklesl podíl Turků s pozitivním vnímáním Unie z 60 procent na 43 procenta, důvěra v EU se propadla za půl roku z 50 procent na 35 procent.³⁾ V současné situaci, kdy Evropská unie nenabízí Turecku za plnění svých požadavků žádnou hmatatelnou protihodnotu, je turecká ochota tyto požadavky plnit přímo závislá na dobré víře, že tak EU učiní někdy v budoucnosti.

Pokles důvěryhodnosti a spolehlivosti Unie tedy může vést k neochotě Turecka plnit mnohdy kontroverzní kritéria. Neochota k reformám může na druhé straně způsobit pokles věrohodnosti Turecka v očích evropské veřejnosti. Nerad bych vyvolal dojem, že veškerou vinu za zhoršení vzájemných vztahů a krizi důvěry nese evropská strana, pouze bych rád poukázal na skutečnost, že důvěryhodnost obou partnerů jsou propojené nádoby. V současné situaci hrozí roztočení spirály „opatření na posílení nedůvěry“ doprovázené stupňujícími se požadavky Evropské unie (důsledek nedůvěry EU) a neochotou Turecka pokračovat v plnění kritérií (důsledek nedůvěry Turecka vůči EU). Takový vývoj by jen posiloval nacionalismus na obou stranách: v Turecku i Evropské unii. Na straně Evropské unie přitom nemusí docházet jen k posilování etnocentrismu národního, ale i „evropského“, který by mohl krystalizovat kolem „evropských hodnot“ a vymezovat se vůči islámu, či spíše jeho karikatuře.

Vít Beneš (1980) je vědeckým pracovníkem Ústavu mezinárodních vztahů.

benes@iir.cz

¹⁾ Attitudes towards European Union Enlargement, Special Eurobarometer 255, červenec 2006 (šetření z března – května 2006).

²⁾ Viz například Roett, Riordan (1999): *U. S. Policy Toward Mercosur: From Miami to Santiago*, v Roett, Riordan (ed.): *Mercosur: Regional Integration, World Markets*, Boulder: Lynne Rienner, s. 111–124.

³⁾ *Public Opinion in the European Union, First Results*, Standard Eurobarometer 65, červenec 2006 (šetření z března – dubna 2006).

Vztahy Bosny a Hercegoviny a Evropské unie

DAMIR KASUM

I přesto, že Bosna a Hercegovina (BaH) není členskou zemí Evropské unie (EU), je přítomnost Unie v zemi více než patrná. Zájem Evropské unie o stabilitu a integraci Bosny a Hercegoviny je výrazný. V současnosti působí v BaH jak vojenská, tak i policejní mise EU. Integrace BaH do EU představuje pro občany Bosny a Hercegoviny vizi lepší budoucnosti. Proces integrace byl po delších peripetiích zahájen v lednu 2006, kdy BaH jako poslední z bývalých jugoslávských republik zahájila jednání s Evropskou unií o Stabilizační a asociační dohodě. Nicméně už nyní je patrné, že integrační proces bude pro Bosnu a Hercegovinu během na dlouhou trať.

Angažovanost EU v Bosně a Hercegovině

K navázání diplomatických vztahů mezi Bosnou a Hercegovinou a členskými zeměmi Evropské unie došlo po uznání nezávislosti Bosny a Hercegoviny v dubnu roku 1992. Během válečného konfliktu v BaH v letech 1992–1995 usilovala Evropská unie ve spolupráci s Organizací spojených národů o nalezení mírového řešení konfliktu. Tyto snahy však byly neúspěšné. K obratu došlo až po zapojení Spojených států amerických do mírového procesu, který vyústil v podepsání Daytonské mírové smlouvy, jež byla slavnostně ratifikována 14. prosince 1995 v Paříži. Na základě Daytonské dohody byly v Bosně a Hercegovině rozmístěny početné jednotky pro implementaci míru – IFOR (Implementation Force), do nichž byla zapojena řada členských zemí Evropské unie (především Velká Británie a Francie). V první fázi působilo v mírových jednotkách 60 tisíc vojáků. V roce 1997 nastoupily na místo IFOR jednotky pro stabilizaci SFOR (Stabilisation Force). Mise SFOR trvala do prosince 2004, kdy Rada bezpečnosti OSN schválila převzetí vojenské mise v Bosně Evropskou unií.

Jednotky Evropské unie v Bosně a Hercegovině získaly označení EUFOR (European Union Force) a v současnosti zahrnují 7 tisíc vojáků. Cílem mise EUFOR v Bosně a Hercegovině nazvané Althea je zachování míru, snaha usnadnit zemi cestu do Evropské unie, pomáhat

v boji s organizovaným zločinem a korupcí a podpora činnosti Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii (ICTY). V současné době působí v rámci mise EUFOR v Bosně a Hercegovině i 65 českých vojáků.¹⁾

Druhý výrazný prvek angažovanosti Evropské unie v BaH představuje policejní mise EUPM (European Union Police Mission), která byla zahájena k 1. lednu 2003 a mezi 202 policisty působí i pět českých. Mezi cíle policejní mise EU v Bosně patří podpora bosensko-hercegovských policejních složek v boji s organizovaným zločinem a podpora reformního procesu bosenských policejních struktur.²⁾

Dalším polem působnosti Evropské unie v Bosně a Hercegovině se stal i Úřad vysokého představitele (OHR – Office of the High Representative). Od února 2002 se vysoký představitel stával i zvláštním představitelem Evropské unie (EUSR – European Union Special Representative). Úřad vysokého představitele je nejvyšším politickým orgánem mezinárodní správy v BaH, který má na základě Daytonské dohody pravomoci odvolávat bosensko-hercegovské politiky v případě narušování mírového procesu a legislativní pravomoci v době, kdy bosenská legislativa nejsou schopni nalézt kompromis při tvorbě klíčových zákonů. Ačkoli se počítá se zánikem OHR v roce 2007, činnost úřadu EUSR bude i nadále pokračovat. Evropská unie tak přebírá poslední významnou část mezinárodní mírové mise v Bosně a Hercegovině.³⁾

Vývoj integračního procesu BaH do Evropské unie

Za první krok integračního procesu lze považovat rok 1997, kdy vznikla Konzultační pracovní skupina EU/BaH (CTF – Consultative Task Force), která měla poskytnout Bosně a Hercegovině odbornou pomoc v administrativní sféře. Následně v roce 1999 byl vytvořen Pakt stability, jehož strategickým cílem bylo vytvoření stabilního prostředí v jihovýchodní Evropě s cílem přiblížit země regionu euroatlantskému integračnímu procesu.

V roce 2000 vydala Evropská unie tzv. Cestovní mapu (Road Map) pro Bosnu a Hercegovinu, která představila 18 klíčových problémových oblastí, jež musí BaH vyřešit tak, aby EU mohla vytvořit Studii proveditelnosti (Feasibility Study) pro zahájení jednání o Stabilizační a asociační dohodě s Bosnou. Nutné reformy požadované v Road Map se Bosně podařilo uskutečnit v následujících třech letech a v důsledku toho v listopadu 2003 zveřejnila Evropská komise Studii proveditelnosti pro BaH, ve které představila další problémové oblasti v Bosně a Hercegovině, jež je nutné zreformovat či přizpůsobit standardům Evropské unie.

Významným mezníkem pro integraci nejen Bosny a Hercegoviny, ale i celého západobalkánského regionu, se stal summit Evropské unie v Soluni v červnu 2003, na němž byla oficiálně prezentována politika EU vůči západnímu Balkánu, která nabízí jasnou perspektivu členství v Unii v případě, že kandidátské země splní nezbytné podmínky.

Po vypracování Studie proveditelnosti se dalším cílem bosensko-hercegovských politických představitelů stala snaha zahájit jednání o Stabilizační a asociační dohodě s Evropskou unií. V tomto směru se jako největší překážky ukázaly reformy armády a policie, dále pak spolupráce Bosny a Hercegoviny s ICTY. Průlom ve spolupráci s Haagem nastal v prvních měsících roku 2005, kdy začala výrazně lépe spolupracovat i menší bosensko-hercegovská entita⁴⁾ Republika Srbská. V témže roce se podařilo dohodnout i sjednocení armád Bosňáků, Srbů a Chorvatů do společných Ozbrojených sil Bosny a Hercegoviny. Rovněž byl zahájen i proces reformy policie. Tyto události umožnily, aby 25. ledna 2006 došlo k zahájení jednání o Stabilizační a asociační dohodě. Jednání stále probíhají, přičemž se předpokládá, že by Stabilizační a asociační dohoda s Bosnou a Hercegovinou měla být podepsána do

konce roku 2006, nebo na začátku roku následujícího.

Překážky integrace

Pravděpodobně největší překážku vstupu Bosny a Hercegoviny do Evropské unie představuje komplikovaný systém rozhodování v BaH. Díky existenci několika úrovní moci (celostátní úroveň, entity a kantony ve větší entitě Federaci Bosny a Hercegoviny),⁵⁾ se legislativní proces v Bosně odvíjí velice pomalu, přičemž pro vstup země do Unie je nezbytně nutné schválit celou řadu nových zákonů a ty dosavadní přizpůsobit evropským standardům. Během jara 2006 se bosensko-hercegovští politici pokusili celý systém zjednodušit schválením nové ústavy země, avšak politický

dik, který v letošní předvolební kampani rezolutně odmítal jakoukoli reformu policie, jež bude mít za následek zrušení policie Srby obývané entity.

Mezi další problematické oblasti patří stále nedostatečně rozvinutá ekonomika, vysoká nezaměstnanost, korupce, organizovaný zločin, či stále významný vliv mezinárodního společenství na politické rozhodování v Bosně a Hercegovině, ať už prostřednictvím OHR, nebo zahraničních soudců a žalobců v bosensko-hercegovské justici.

padá tak, že k němu dojde spíše na začátku roku 2007. Teprve podepsání této dohody odstartuje skutečný integrační proces, během kterého bude nutné schválit řadu nových legislativních norem s cílem přizpůsobit bosenskou legislativu evropské. Tento úkol bude na nových legislativcích zvolených v letošních říjnových volbách.

Podle hlavního vyjednavče BaH s Uníí Igora Davidoviće se Bosně podaří splnit požadavky vyplývající ze Stabilizační a asociační dohody nejdříve v roce 2014, a teprve poté by Bosna a Hercegovina mohla získat statut kandidátské země.⁷⁾

Budoucnost Bosny a Hercegoviny je v Evropské unii. Integrace BaH přispěje k další stabilizaci bezpečnostní situace v Evropě a ke zlepšení životních podmínek bosensko-hercegovských občanů. Otázkou zůstává, kdy k integraci dojde. Současná situace na obou stranách není optimistická. Po rozšíření Unie o Bulharsko a Rumunsko dosáhne EU maximálně možného počtu členů za současné administrativní struktury. Bez nového uspořádání Unie, které předpokládala navrhovaná ústava EU, není možné integrovat nejen Bosnu a Hercegovinu, ale i celý západobalkánský region. Nic nenaznačuje, že by mělo dojít k výraznému zrychlení přijímání potřebné legislativy pro integraci v BaH. Současný vývoj napovídá tomu, že Bosnu a Hercegovinu a s ní i další země regionu čeká minimálně v několika následujících letech osud ostrova obklopeného zeměmi Evropské unie.

Damir Kasum (1984) studuje politologii na Fakultě sociálních studií a chorvatský jazyk a literaturu na Filosofické fakultě na Masarykově univerzitě v Brně.

kasum@fss.muni.cz

¹⁾ Podrobněji o činnosti jednotek EUFOR viz: www.euforbih.org/.

²⁾ Podrobněji o činnosti policejní mise EUPM viz: www.eupm.org/

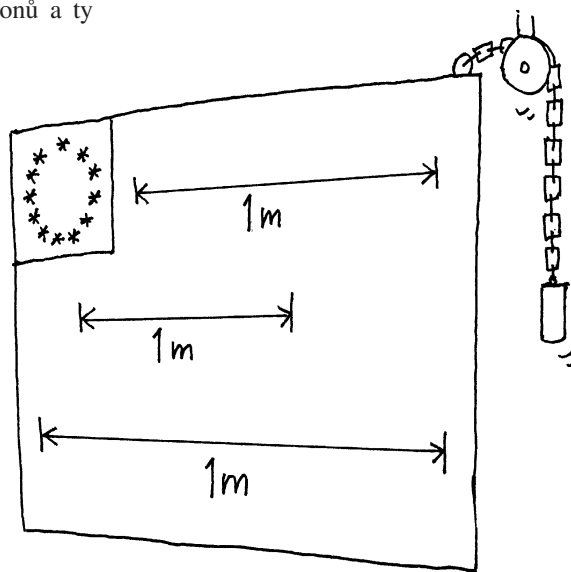
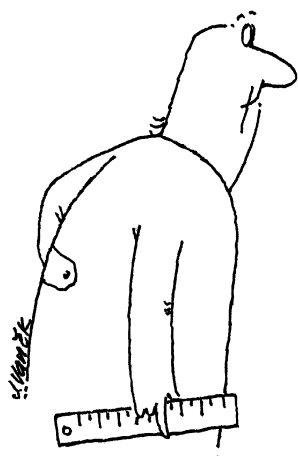
³⁾ Podrobněji o činnosti OHR a EUSR viz: www.ohr.int/

⁴⁾ Současná Bosna a Hercegovina je administrativně-politicky rozdělena na dvě tzv. entity – Federaci Bosny a Hercegoviny a Republiku Srbskou, přičemž větší z nich je Federace, která se rozkládá přibližně na 51 % území země.

⁵⁾ Podrobněji o politickém uspořádání Bosny a Hercegoviny viz – Kasum, D.: *Politický systém podatonské Bosny a Hercegoviny*, Mezinárodní politika 11/2005.

⁶⁾ Viz – Podrška gradjana BiH eventualnom ulasku u EU www.gfk.ba/PR/2006/GfK%20PR%2007-2006%20-%20ulazak%20u%20EU.pdf

⁷⁾ Viz – Bosna a Hercegovina začíná jednat s EU o asociační dohodě, www.euractiv.cz/cl/77/2332

Je budoucnost Bosny a Hercegoviny v Evropské unii?

Podle červencového výzkumu veřejného mínění až 83 procenta občanů Bosny a Hercegoviny podporuje vstup země do Evropské unie.⁶⁾ Jedná se o jednu z mála otázek, na které se občané BaH dokáží napříč etniky shodnout. Bosňané vidí v Evropské unii světlo na konci tunelu, které jim poskytne stabilitu, bezpečí a lepší ekonomické a sociální výhledy, než jim poskytuje současná Bosna a Hercegovina. Za další příčinu podpory integrace lze považovat i skutečnost, že do Evropské unie chtějí vstoupit i mateřské země bosenských Srbů a Chorvatů, což znamená, že v případě rozšíření Unie o západní Balkán by jim bylo umožněno cestovat do Srbska a Chorvatska a ostatně i do celé Evropy bez jakýchkoli překážek.

Ačkoli je vůle občanů pro vstup do EU silná, bosensko-hercegovští političtí představitelé nejednají dostatečně rychle. Kvůli zdržení v procesu reformy policie nedošlo stále k podepsání Stabilizační a asociační dohody. V současnosti to vy-

stranám podporujícím novou ústavu se nepodařilo získat ve státním parlamentu ústavní většinu. Další kolo jednání o nové ústavě lze očekávat až po říjnových volbách a ustanovení nové vlády země. Ačkoliv Evropská unie nepožadovala přímo změnu bosenské ústavy, tyto snahy uvítala.

Překážku představuje i nedokončená reforma policie, ve které se počítá se zrušením policí jednotlivých entit a jejich nahrazením celostátní policií. Tomu se brání především srbsí politici, kteří tím riskují další prodlevu v integračním procesu Bosny a Hercegoviny. Právě spory okolo policejní reformy by mohly vyvolat protiintegrační tendence mezi srbským obyvatelstvem Bosny a Hercegoviny. Na tuto kartu sázel i předseda nejsilnější bosensko-srbské politické strany Svazu nezávislých sociálních demokratů (SNSD) a premiér Republiky Srbské Milorad Do-

Český díl odpovědnosti vůči Balkánu

MATYÁŠ ZRNO

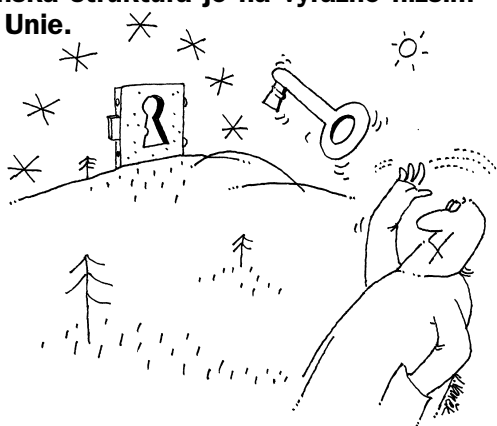
Od nového roku se členy Evropské unie stanou Rumunsko a Bulharsko. Chorvatsko je chce následovat co nejdříve. Srbsko, Černá Hora, Bosna a Hercegovina, Makedonie a Albánie mají vstup do EU jako svou hlavní prioritu. I když poslední jmenovaní mají před sebou ještě velmi dlouhou cestu, faktem je, že do Evropské unie míří státy, jejichž ekonomická, politická a společenská struktura je na výrazně nižším stupni, než je současný standard Unie.

Rozšíření je navíc zjevně něco, co většina občanů Evropské unie nepodporuje. Podle průzkumu z roku 2001 souhlasila s přístupem balkánských zemí zhruba třetina obyvatel „staré“ EU. Vzhledem ke krizi integračního procesu po krachu euroústavy se dá jen těžko očekávat, že podpora poroste. Na jedné straně jsou zde teze o nutnosti dalšího „rozšiřování a prohlubování“, na druhé straně i evropští politici (zvláště z Francie) mluví o absorpčním limitu Evropské unie.

Další rozšíření nepochybně přispívá k vnitřním reformám čekatelských států, na druhou stranu je v rozporu s očekáváním občanů Unie. Pokud byly pro řadu Západoevropanů i některé z deseti nových členských států EU trochu exotické, pak v případě balkánských zemí jde o exotiku na druhou. Na první pohled je zřejmý obrovský rozdíl mezi starými státy Unie a balkánskými státy. Rozsáhlý organizovaný zločin, korupce, mizerná ekonomická úroveň, nezaměstnanost, odliv milionů lidí do zahraničí, to vše vytváří nebetyčný rozdíl mezi třeba Německem či Nizozemskem a Rumunskem a Bulharskem.

Není samozřejmě nikde psáno, že se tyto rozdíly nemohou časem vyrovnat, ale musíme si zvyknout – a zvláště ve starých členských zemích to nepůjde snadno – že Evropská unie zkrátka už nebude tím klubem bohatých a spořádaných zemí.

Bulharsko a Rumunsko jsou ovšem alespoň státy, které nemají teritoriální problémy se svými sousedy ani vážné národnostní problémy na svém území, ani je netíží dědictví války. Jinak je tomu s některými státy bývalé Jugoslávie – hlavně s Bosnou a Hercegovinou, Srbskem (a Kosovem) a Makedonií. A právě na bý-

valou Jugoslávií se od roku 2004 zaměřila česká zahraniční politika, když označila poprvé jihovýchodní Evropu (míněno ovšem především bývalou Jugoslávií) jako svou zahraničněpolitickou prioritu. Mluvou zahraničněpolitické koncepce České republiky šlo o to „dále se podílet na politické a hospodářské stabilizaci a obnově jihovýchodní Evropy“ a „aktivně se podílet na rozvoji, utváření a provádění společné zahraniční a bezpečnostní politiky zejména v těchto oblastech: rozvíjení konceptu širší Evropy, především v oblastech východní a jihovýchodní Evropy a Blízkého východu“.

Rozpad Jugoslávie a naše orientace na Západ

Po celá 90. léta stál Balkán spíše v pozadí zájmu – československá a česká diplomacie například zcela zaspala rozpad Jugoslávie a styky zde začala navazovat až od roku 1994. Česká diplomacie se (svým způsobem pochopitelně) orientovala na Západ, na integraci do euroatlantických struktur, a politika k Balkánu byla ze značné části záležitostí osobní iniciativy prezidenta Václava Havla (silná

osobní pečť zůstala ale i po Václavu Klausovi a výrazně se pro vstup balkánských zemí angažoval i Jiří Paroubek). Během 90. let ekonomické i politické styky s balkánskými státy výrazně poklesly. Strategie přístupu k balkánským zemím neexistovala, přistupovalo se k nim jednotlivě. Slovinsko bylo poměrně brzy chápáno jako součást spíše středoevropského prostoru a styky s ním se rozvíjely, naopak kontakty s ostatními republikami bývalé Jugoslávie (stejně jako s Rumunskem, Bulharskem a Albánií) stagnovaly.

Po přijetí České republiky do NATO a Evropské unie se česká zahraniční politika začala chovat sebevědoměji a převzala svůj díl odpovědnosti za situaci jinde ve světě. Kromě Kuby a Běloruska se začala více zabývat Balkánem, coby nyní již institucionalizovanou prioritou české zahraniční politiky. Jaký význam ale má Balkán pro Českou republiku a jak konkrétně může Česká republika na Balkáně působit?

Balkán je pro Českou republiku potenciálním bezpečnostním rizikem. Česká republika byla už počátkem 90. let jedním z hlavních tranzitních míst pro migraci z Balkánu do Německa coby hlavní cílové stanice. Až do roku 1993 totiž platil pro občany někdejší SFRJ bezvízový styk a hranice nebyly příliš chráněné. To s sebou přineslo i obvyklé průvodní negativní jevy. Jakákoli destabilizace Balkánu by znamenala opakování situace z počátku 90. let s tím rozdílem, že a) Česká republika by se stala do určité míry i cílovou, nejen tranzitní zemí a b) české orgány jsou na migraci mnohem lépe připraveny než počátkem 90. let.

Balkán má pro Českou republiku i ekonomický význam. I přes dobrý zvuk českých výrobků se ovšem nemůžeme rovnat s hlavními hráči – Německem a Itálií. Přesto zaznamenaly české firmy (například ČEZ) na Balkáně slušné úspěchy. Kromě energetiky se nabízejí i investice do komunikací (rozvíjející se projekt renovace železniční sítě v Černé Hoře), strojírenství a turistiky. Přístup k lukrativním transakcím ale omezuje silný klientelismus a korupce. Význam Balkánu jako odbytiště českých výrobků bude do budoucna stoupat. Je to jedna z mála oblastí, kde má Česká republika aktivní obchodní bilanci.

Česká republika směřuje na Balkán i svou rozvojovou pomoc, ta však díky omezeným možnostem České republiky nemá výraznější dopad.

Pokud jde o politický význam, Česká republika může stavět na tom, že má pověst neutrálního státu (na rozdíl od třeba

Německa či Rakouska) a může stavět i na historických vazbách. Vzpomeňme na úlohu, kterou měl na jihoslovanská národní hnutí Šafařík, vzpomeňme na Konstantina Jirečka, který stál u základů novodobého bulharského školství, i na muže, kteří měli přímý vliv na formování zahraniční politiky Srbska a Černé Hory v druhé polovině 19. století – na Františka Zacha (organizátora srbského dělostřelectva a ideového tvůrce srbského národního programu, tzv. Garašaninova Načertanja, ve kterém je rozpracován plán rozšíření Srbska o Bosnu, Černou Horu, Sandžak, Kosovo a Makedonii) a Jana Václíka (emissara knížete Danila I. a autora první černohorské zahraničněpolitické studie „Suverenita Černé Hory a mezinárodní právo“ z roku 1858). Malý Jaroslav Čermák udělal svými obrazy pro propagaci jihoslovanské věci v Paříži více než kdokoliv jiný. Tomáš G. Masaryk hájil jihoslovanské politiky ze srbsko-chorvatské koalice při tzv. Velezrádném procesu v Záhřebu, v Praze studovalo mnoho jihoslovanských studentů (i když výrazně více jich studovalo ve Vídni), Češi stáli u počátků cukrovarnictví v Srbsku a přímořské turistiky v Chorvatsku, v Praze (U Fleků) byl založen nejslavnější chorvatský fotbalový klub FC Hajduk Split atd. atd.

Nicméně, ačkoliv tyto vazby stále ještě jsou v obecném povědomí (zvláště v Černé Hoře a v Dalmácii), nelze očekávat, že nám pomohou při konkrétních projektech. Průměrný Balkánec si vždy raději koupí Volkswagen než škodovku a své dítě pošle studovat raději do Mnichova než do Prahy. Díky ekonomické síle Německa i obrovské komunitě exjugoslávců, Rumunů a Bulharů v Německu (a o něco menší v Rakousku a Švýcarsku) jsou v současnosti pro všechny vazby s Německem nejzásadnější.

Podpora Balkánu prostřednictvím Evropské unie

To ale neznamená, že Česká republika nemá šanci se na Balkáně angažovat. Na rozdíl od situace před rokem 2004 má nyní možnost přímo ovlivňovat i politiku Evropské unie k Balkánu. A to také činí. Česká republika je přesvědčena, že evropská perspektiva balkánských států musí být zachována, i když je jasné, že například Srbsko či Bosna mají před sebou ještě nejméně 10 let do vstupu (a to je optimistický odhad). Alternativou by však podle převládajícího českého pohledu byl chaos a z toho vyplývající bezpečnostní a ekonomické hrozby. Je tedy lepší přijmout byť ne ideálně připravené

balkánské státy, než čelit riziku, že se některé části bývalé Jugoslávie opět propadnou do chaosu. Za českou stranu byl velkým propagátorem co nejrychlejšího vstupu balkánských států do Evropské unie premiér Jiří Paroubek, který například podpořil chorvatský vstup bez ohledu na to, jak dopadne kauza uprchlého generála Ante Gotoviny, jehož zatčením a vydáním EU podmínila zahájení vstupních rozhovorů.

Vstup do Evropské unie je také oním „cukrem“ v politice cukru a biče vůči řadě balkánských zemí. Chorvaté díky tomu umožnili zatčení Ante Gotoviny, stíhaného mezinárodním trestním tribunálem v Haagu. Srbsko se bude muset velmi pravděpodobně smířit se ztrátou Kosova a v Bosně jednotlivé národy s tím, že státoprávní uspořádání neodpovídá ani jednomu z nich. Reálná perspektiva členství v Evropské unii je něčím, co může pomoci překonat tato traumata. Aby tato perspektiva byla reálná, musí být v uchopitelném časovém horizontu, jinak hrozí u obyvatel balkánských zemí deziluze (tento trend se již objevuje). To by ovšem ze strany EU vyžadovalo slevit ze vstupních kritérií, které v stávající podobě nejsou Srbsko, Bosna a Hercegovina, Černá Hora, Makedonie a Albánie schopny splnit.

Problémem Evropské unie je, že řada států (především geograficky vzdálených) nechápe problémy Balkánu jako něco, co je ohrožuje, a snaží se pozornost a prostředky EU nasměrovat směrem k svým sférám zájmu (např. Španělsko, Portugalsko do Maghrebu). A je to právě česká diplomacie, která neustále prosazuje, aby agenda Balkánu zůstala na stole, aby nedošlo k omezení prostředků pro Balkán a aby perspektiva vstupu balkánských států do Evropské unie zůstala zachována (což není při dnešní „únavě z rozšíření“ právě jednoduché).

A úplně na závěr. Nemusejí to být zrovna velká témata, kterými se na Balkáně prosadíme. Někdy stačí úplně málo. Třeba fakt, že Island jako první uznal nezávislost Černé Hory po nedávném referendu, vyvolal v zemi úplnou „Islandománii“. Kdyby Česká republika, s odkazem na historicky blízké vazby s Černou Horu, byla první, kdo ji uzná, bylo by to něco, co nás nic nestojí a Černohorci by na to dlouho nezapomněli.

Matyáš Zrno (1979) pracuje jako analytik Občanského Institutu.

zrno@obcinst.cz

Hlavním cílem zahraniční politiky České republiky je – tak jako je tomu v případě každé demokratické země – prosazování a ochraňování národních zájmů v mezinárodní aréně. Hlavním předpokladem její smysluplnosti je správné vyhodnocení a definování těchto zájmů. Hlavním kritériem její úspěšnosti je pak korektní a realistické zhodnocení možností a omezení, které stát velikosti, hospodářské síly a geopolitického umístění České republiky má.

Zkušenost z dlouhé řady debat o různých aspektech českého působení ve světě totiž dokazuje, jak snadno mnozí u nás rádi zapomínají právě na to, jak je naše země ve světě vnímána, na její reálné možnosti, a především na naše historické zkušenosti, které by nám měly bránit v opakování některých chyb z minulosti.

Uvedená východiska mě vedou ke stanovení tří základních principů kvalitní a efektivní zahraniční politiky. V prvé řadě uveďme stabilitu a kontinuitu. Jedním z hlavních zahraničněpolitických nástrojů státu střední velikosti, mezi něž Česká republika patří, je vytváření spojeneckých a účast na větších blocích – v našem případě se jedná především o Severoatlantickou alianci a Evropskou unii. Abychom působili jako spolehliví a důvěryhodní spojenci, naši partneři musejí vědět, k jakým hodnotám se hlásíme a co od nás mohou očekávat, zkrátka abychom byli čitelní.

To samozřejmě neznamená, že bychom měli být absolutně beztvární, nenápadní, ba dokonce neviditelní. Státy a jejich představitelé, s nimiž spolupracujeme a vytváříme spojenecká uskupení, dokáží ocenit, když principiálně stojíme za svými stanovisky a dlouhodobě prosazujeme určité názory. A to i tehdy, když s nimi ne zcela souhlasí. Co však pověst země ve světě poškozují, jsou náhlé skoky ode zdi ke zdi. V této souvislosti mohu konstatovat, že česká zahraniční politika v posledních letech až na několik výjimek dodržovala zásady konzistentního jednání na mezinárodní scéně, a proto nová vláda může celkem snadno navazovat na dosavadní linii a aktivity české zahraniční politiky. Může se také opřít o vytrvalý a zásadový postoj v některých zásadních otázkách.

Druhým principem musí být realismus – tedy racionální zhodnocení skutečných možností naší zahraniční politiky a stanovení přiměřeného počtu priorit, jimiž se

Česká zahraniční politika: tři principy, trojí směřování a tři témata

chceme zabývat. I zde musí také platit princip continuity, tedy že při výběru těchto priorit nebudeme vycházet jen z krátkodobých hledisek a cílů, které by nám přinesly body do příštích voleb. Naopak. Je nutné dbát i dlouhodobých cílů, které přesahují jednotlivá volební období a vytvářejí jasnou linii. Tento prvek si zasluhuje zvláštní důraz, protože má velice významný bezpečnostní aspekt, a zdá se, že je v současné evropské politice stále více opomíjen.

Posledním – třetím principem – je zachovávání a posilování základní konstrukce zahraniční politiky tak, jak byla postavena již v prvních letech budování demokratického státu po roce 1989. Její pevnost spočívá na třech základních pilířích – evropském, transatlantickém a dobrých vztazích se sousedními zeměmi. O každém z nich lze říci, že se nám daří jej posilovat.

Evropská integrace

S jistou mírou zjednodušení bychom mohli vymezit pět základních priorit či cílů české zahraniční politiky. Jako první bych jmenoval Evropskou unii a proces evropské integrace obecně. Jde především o to, co nejprecizněji vymezit, co chceme v Evropské unii dělat a prosazovat a kam chceme, aby směřovala. Základním vodítkem pro nás zůstává návrat k naplňování původních cílů evropské integrace – tedy návrat k čtyřem základním svobodám: volného pohybu osob, zboží, kapitálu a služeb. Za zvláštní zmínku stojí čtvrtý bod, neboť právě v něm se reálná situace nejvíce zpožďuje oproti očekáváním a příslibům.

V souladu s našimi cíli podporujeme všechny reformní trendy uvnitř Evropské unie, které směřují k větší transparentnosti, flexibilitě, snižování byrokracie a posilování konkurenceschopnosti. Je v našem

národ-
ním

ALEXANDR VONDRA

zájmu, abychom nejen my, ale i Unie jako celek dokázali obstát v globální ekonomické soutěži a získat zpět postavení, které Evropa tradičně měla. A zároveň bychom měli Unii přiblížit více občanům: nůžky mezi tím, jak o EU smýšlejí elity a na ní závislí byrokraté na straně jedné, a normální lidé na straně druhé, jsou až příliš rozevřené.

Že to není vždy hladké a jednoduché, můžeme vidět v současnosti v občas dosti vypjatých diskusích o harmonogramu rozšiřování Schengenského prostoru. V této konkrétní záležitosti musíme trvat na tom, aby byl dodržen původní plán, a současně musíme dbát na to, abychom ani my, ani naši sousedé nedali odpůrcům žádnou záminku pro odklad.

Proces přijímání evropské ústavní smlouvy se zastavil ještě dříve, než jsme mohli jako členský stát zaujmout definitivní stanovisko. I přes mnohé temné předpovědi se ukázalo, že se fungování Evropské unie nezhroutilo. To nám všem poskytuje vítaný prostor k reflexi toho, co EU je a co bychom chtěli, aby byla. Musím však bohužel také konstatovat, že fakticky se zatím žádná reflexe nekoná a zamýšlená diskuse, a to nejen v Česku, rychle ztratila svůj dech.

Vláda, jejímž jsem členem, důsledně zastává názor, že by Evropská unie měla zůstat otevřena novým kandidátům, především z oblasti Balkánu, a proces rozšiřování by měl pokračovat. Podporujeme i budoucí členství Turecka, i když je jasné, že půjde o dlouhodobý proces. Jedním z prvních kroků této vlády byl mimo jiné návrh nabídnout Prahu jako sídlo budoucího evropského úřadu, který bude řídit projekt Galileo.

Velmi seriózně se připravujeme na naše předsednictví EU v roce 2009. Nejde

přítom jen o to, co je zjevné na první pohled, tedy o technickou přípravu – finanční vybavení, posílení organizační struktury či jazykovou přípravu státní správy. Důležitý bude především obsah našeho fungování v čele Unie, jak toto předsednictví využijeme k prosazení otázek, které nás pálí nejvíce. Vláda proto musí v nejbližší době definovat základní priority pro české předsednictví, které by měly být průmětem našich národních zájmů a povinnou agendou Evropské unie v daném období. V hrubých obrysech je již dnes zřejmé, že se bude týkat takových tematických okruhů jako rozpočet a celková revize finanční perspektivy EU, reforma společné zemědělské politiky, vyhodnocení Lisabonského procesu, ukončení druhé fáze přechodného období na volný pohyb osob a samozřejmě naplňování již zmíněných čtyř základních svobod Evropské unie. Úkolů je evidentně mnoho, a to ještě během našeho předsednictví proběhnou volby do Evropského parlamentu a volba nového předsedy Evropské komise.

Atlantický rozměr

Silná transatlantická vazba zůstává jedním z pilířů naší zahraniční politiky. Tento rozměr je spojen především s otázkou zajištění bezpečnosti, která se po jistém relativním uklidnění v závěru minulého století opět dostává do popředí všech zahraničněpolitických úvah. Musím na tomto místě zdůraznit, že se pohybujeme

ve zcela novém bezpečnostním prostředí – rodí se nová rizika, nové hrozby a nové konflikty. Současná situace není bezpečnější než ta, jakou jsme znali v období studené války. Tuto skutečnost je nutno neustále opakovat a zdůrazňovat, protože mnoho našich partnerů – především v Evropě – se nechalo ukolébát klidem předchozích let a často věří tomu, že žijeme v jakémsi novém a bezpečném světě, který nám dovoluje polevit v ostražitosti.

Současné hrozby se skutečně nepodobají těm, které jsme znali a s nimiž jsme se již naučili vyrovnávat. Jsou méně viditelné a méně zřetelné, stírají se tradiční hranice mezi bojištěm a civilním zázemím. Jak jsme již mohli naplno poznat i zde v Evropě, z pohledu ideologicky přesvědčeného teroristy takový rozdíl ani neexistuje. Naše země byla dosud teroristického útoku ušetřena, avšak to nám nedává právo myslet si, že se nás tato hrozba netýká. Nechci se zde pouštět do detailního rozboru, mohu však jen stručně říci, že zkušenost ukazuje, že teroristé se rádi zaměřují na země, které nebezpečí podceňují, na případný útok se dostatečně nepřipravují a žijí ve falešném pocitu bezpečí.

Podobně uvažují i ti, kteří se pokoušejí rozkládat spojenecké svazky. Pokud nás vytipují jako slabý článek bezpečnostního řetězce, nebudou nás šetřit, ale naopak zesílí svůj tlak proti nám. Tato situace volá po vytváření nových strategických koncepcí v rámci severoatlantických vztahů. Nejsme velká země s dlouhou vojenskou tradicí a naše prostředky jsou nutně omezené. Je proto přirozené, že mnohé svazky, do nichž vstupujeme, nejsou symetrické. To nás však nezbujuje povinnosti učinit vše, co je v našich silách. Již jsem zde použil přírůbek o řetězu – jeho síla nezáleží tolik na velikosti jednotlivých článků, ale na jejich individuální pevnosti.

I na našem postoji vůči potenciálním bezpečnostním rizikům závisí do budoucna ochota Spojených států udržovat silnou atlantickou vazbu. Musím připomenout skutečnost, kterou mnozí rádi zapomínají: svoboda, bezpečí a prosperita západní poloviny evropského kontinentu v průběhu studené války byla jen a pouze výsledkem této vazby. I když jsou dnes bezpečnostní rizika jiná, k obraně proti nim toto spojení zůstává stejně klíčové. Bez plné angažovanosti USA by se Severoatlantická aliance vyprázdnila a stala pouhou byrokratickou skořápkou. Jako bývalý velvyslanec ve Spojených státech mohu potvrdit existenci izolacionistických tendencí v některých amerických

politických kruzích i trvalé porovnávání významu pacifického a atlantického prostoru. Je v našem zájmu zabránit prohloubení americké frustrace z neochoty některých evropských států přispět k řešení světových bezpečnostních rizik. V době, kdy společná evropská zahraniční politika zůstává v plenkách, však na světě neexistuje reálná síla, která by mohla s Američany nést břemeno odpovědnosti za světovou bezpečnost.

Stále probíhající bouřlivá debata o případném umístění amerického protiraketového systému naplno odhalila jisté slabiny v uvažování některých segmentů naší politické scény. Prapodivné resentymenty a ideologické vazby v nich vítězí nad realistickým zvažováním argumentů pro a proti. Celá tato diskuse se nezrodila z čistého nebe, ale v rozličných koncepčních podobách tu probíhala již řadu let a podíleli se na ní i někteří z těch, co dnes vedou v předkládání iracionálních tvrzení. Osobně se domnívám, že nejlepší by bylo, aby se prvky obranného systému rozdělily mezi obě oslovené země – tedy mezi Českou republiku a Polsko.

Ať se tato situace vyvine jakkoli, můžeme si být jisti, že se nakonec Evropa budování nějakého podobného protiraketového systému nevyhne. Narůstá totiž počet zemí s militantními totalitními režimy, které disponují raketovými nosiči a jednou mohou vlastnit i nukleární hlavice. Jakkoli se nám to může nelíbit, nezdá se, že by mezinárodní společenství dokázalo podobný vývoj zastavit. Touto závažnou hrozbou se dnes zabývá i NATO, které si nechalo vypracovat studii o proveditelnosti protiraketového obranného systému. Současně je pravda, že by nám Spojené státy mohly vnitropolitickou diskusí o obranném systému ulehčit například odstraněním takové zjevné nespravedlnosti ve vzájemných vztazích, jakou je vízová povinnost.

Evropské sousedství

Třetí prioritou naší zahraniční politiky jsou vztahy v evropském sousedství, případně našem východním sousedství. Jde především o oblast Balkánu a východní Evropy – teritoria, v nichž máme významné historické vazby a výrazné ekonomické zájmy. Tradiční styky se mimo jiné projevují i tím, že tyto země jsou hlavním investičním cílem českých podnikatelských subjektů. I kdybychom odhlédli od těchto vazeb, ryze praktická úvaha nás vede k zájmu o co největší klid a dynamický ekonomický rozvoj v těchto re-

gionech. Nedojde-li na našem kontinentu k žádným zásadním otřesům, měly by se tyto země vyvíjet dlouhodobě podobným způsobem, jak tomu bylo ve střední Evropě. Tento zájem nás vede k tomu, že právě v těchto regionech jsme otevřeli či otvíráme nové zastupitelské úřady.

Jsem rád, že se česká zahraniční politika pečlivě zabývá vývojem na Ukrajině, který mohl mít podstatný dopad pro nás a naše okolí. Angažovali jsme se v „oranžové revoluci“, ale bohužel po jejím vítězství jsme zbytečně dlouho váhali s aktivními oficiálními kroky. Tato skutečnost obzvláště vynikne ve srovnání s tím, jak tehdy jednalo Polsko. Z této zkušenosti bychom se měli poučit a příště v oblastech, kde se něco dramatického děje, nejednat „úřednický“ opatrně, ale zkusit ofenzivně „nastoupit“ do otevírajícího se prostoru. Chceme se angažovat v Srbsku, Bosně a Hercegovině, Makedonii, Moldavsku a Gruzii či prosazovat demokratické změny v Bělorusku. Mohli bychom se také zapojit do řešení některých „zamrzlých“ konfliktů v zemích na východ od nás.

Tradičním partnerem pro českou zahraniční politiku zůstává samozřejmě Rusko. V přístupu k němu však klademe důraz na vyváženost, pragmatičnost, opatrnost, ale současně i aktivitu. Nedávný summit G-8 opět připomněl jednu z největších výzev, před nimiž Evropa stojí, a to energetickou bezpečnost. Ta má mnoho co do činění s dodávkami surovin právě z Ruska. Jde o velice citlivou záležitost a je nutné hledat taková řešení, která by vyvažovala všechna možná rizika a nenahrazovala závislost na jedné zemi závislostí jinou. Toto téma a jeho dlouhodobé koncepční řešení zůstává jedním z hlavních úkolů současné české diplomacie.

Ekonomická diplomacie

Tato oblast není prioritní jen kvůli případným ziskům, které přináší. Spolu s obchodem a ekonomickou spoluprací se totiž šíří i politické formy a způsob života. Neplatí to samozřejmě všude, ale posilování vzájemné ekonomické provázanosti může pomoci snižovat napětí a riziko konfliktů mezi těmi státy, které se na něm podílejí.

Česká republika navíc na zahraničním obchodu závisí více než jiné, s námi srovnatelné země. Uzavření uprostřed kontinentu a bez významných surovinových zdrojů generujeme velkou část našeho hrubého domácího produktu právě ob-

chodní činností. Rozloha naší země samozřejmě omezuje naši schopnost angažovat se ve světě, musíme si proto vybrat jen některé regiony, v nichž se budeme profilovat. Jde především o východní a jižní Asii – například Čína, Vietnam, Indie, v Jižní Americe je to Brazílie, nezapomínáme však ani na některé africké státy.

V globalizovaném světě a éře internetu také končí éra tradiční, utajované, meternichovskysky pojaté diplomacie. Naopak roste úloha veřejné diplomacie a s ní spojená schopnost rychlé a otevřené komunikace. S tím souvisí i schopnost státní propagace – tedy systematické budování obrazu České republiky ve světě. Ministerstvo zahraničních věcí má v této oblasti zásadní koordinační postavení. Naše země až donedávna těžila z obrazu pokojné sametové revoluce, popularity střední Evropy a našeho hlavního města. Dnes se zdá, že toto výsluní, na kterém jsme se zdarma vyhřívali, pomalu končí. Konkurence v oblastech jako cestovní ruch je obrovská. Měli bychom proto více investovat do propagačních aktivit, českého brandingu a lépe koordinovat doposud hodně roztržité a nesourodé aktivity.

Lidská tvář České republiky

Na závěr jsem si nechal nejméně nápadnou, ale přesto důležitou prioritu MZV, kterou jsem pro nedostatek lepších slov nazval lidskou tvář. Chceme podporovat šíření demokracie a lidských práv ve světě, a to nejen z nějakých idealistických pohnutek. Demokracie totiž spolu válčí jen výjimečně. Naopak země, které potlačují lidská práva doma, mají tendenci toto zlo vyvážet do ostatního světa. Pro zemi, v níž si většina obyvatel stále ještě pamatuje, jaké to je žít v totalitním režimu, a která byla v době vlastní nesvobody odkázána na pomoc zvenčí, je rozvojová a humanitární pomoc také morálním závazkem.

Se zlepšováním naší ekonomické situace a s členstvím v Evropské unii se stále zvyšuje částka, kterou poskytujeme v rámci zahraniční rozvojové spolupráce. V současnosti jsme v čele nových členských zemí a toto postavení bychom si chtěli udržet. Bylo správné, že si MZV pro pomoc stanovilo omezenou skupinu zemí, s nimiž máme buď tradiční vazby, nebo nás zajímají z jiných důvodů. To nám umožňuje omezené prostředky vynakládat efektivněji.

Alexandr Vondra (1961) je ministrem zahraničí ČR.

Geopolitika v Strednej Ázii: od zániku ZSSR do 11. septembra 2001

PETER JUZA

„...svet existuje vďaka obrábaniu zeme a obrábanie zeme existuje vďaka moci.
Jedno sa bez druhého nezaobíde...“

Beruni

(973–1050/?) stredoázijský učenec, básnik a encyklopedista

Samotná rýchlosť zániku Sovietskeho zväzu bola prekvapujúca. Následná sublimácia bipolarity znamenala zmenu a celkom novú situáciu. Podobne sa svet zmenil aj 11. septembra 2001.

Krajiny postsovietskej Strednej Ázie vôbec neočakávali, že sa stanú nezávislými štátmi, a medzinárodné spoločenstvo si ich tiež spočiatku nevedelo predstaviť v tejto novej kvalite. Preto nie je prekvapujúce, že prvé desaťročie od momentu, keď z Kremľa zmizla zástava ZSSR, mali vzťahy krajín tohto regiónu medzi sebou a susedmi nekonceptný, experimentálny a niekedy až dramatický charakter.

Americkí autori T. Gustafson a D. Yering vo svojej práci: *Rusko o dvadsať rokov – štyri scenáre* (Moskva 1995) konštatovali, že krach Sovietskeho zväzu a komunizmu boli zrejme najväčšími udalosťami 20. storočia. Čo je však na ich práci, okrem vydelenia štyroch etáp postsovietskeho vývoja v Rusku: *zosuv, dvojaký orol, smutný čas a zázrak*, najzaujímavejšie? Položili otázku „...a čo bude potom...?“. Bol to cielený odhad autorov predpokladajúcich ešte jeden svetový zlom? Skôr nie. Vyplnili vzniknutú postsovietskú historickú incizúru. ZSSR a dnešné Rusko majú totiž vo vzťahu k Strednej Ázii mnohé spoločné.¹⁾

Vostok delo tonkoe

Vnútna slabosť Sovietskeho zväzu bola zavŕšená jeho rozpadom. Pričom žiadna zo súčasných postsovietskych republík Strednej Ázie (*Turkmenistan, Kazachstan, Kirgizsko, Tadžikistan a Uzbekistan*) sa aktívne nepodieľala na jeho diverzifikácii.²⁾ Stredoázijské elity podporovali perestrojkové pokusy prvého a posledného prezidenta Michaila Gorbačova o reformu vzťahov v rámci existencie

ZSSR, napriek ich zjavnej neperspektívnosti. Preto od počiatku vnímali vlastnú nezávislosť ako *nechcený* dar. Dozrievajúci rozpad pre nich znamenal najmä možnú stratu privilégií, či kódoval budúce ekonomicko-sociálne ťažkosti. Lenže, parafrázujúc Michaila Gorbačova „...proces pašol...“

Stredoázijské subjekty mimo medzinárodno-právnej subjektivity a samostatnosti získali aj nový geopolitický štatút. Ocitli sa uprostred ideologicko-mocenskej prázdnoty, pretože Heartland Európy vyžaroval geopolitické vákuum.³⁾ V tejto atmosfére sa musela celá Stredná Ázia, ktorá sa formovala bez koncepcie, vysporiadať s mnohými výzvami. V prvom rade to bola už spomenutá prekvapujúca (nepožadovaná) samostatnosť a z toho plynúca potreba budovania štátnosti a novej národnej ideológie. Ďalej nejasné (pri-)hraničné vzťahy. Administratívne hranice vo vnútri ZSSR narysované J. V. Stalinom sa náhle stali štátnou hranicou. Nezabúdajme aj na vtedajší vývoj v Afganistane s možnosťou presahu do Tadžikistanu. Prezident Uzbekistanu I. Karimov to vo svojej knihe: *Uzbekistan na prahu 21. storočia – hrozby bezpečnosti, podmienky a garancie progresu* (Taškent 1997) charakterizoval pomerne presne: „...nezávisle od našej vôle, alebo od našich snáh sa po rozpade ZSSR Uzbekistan de facto stal prifrontovým štátom, v blízkosti ktorého pokračujú dve krízy – v Afganistane a Tadžikistane...“ Postsovietska Stredná Ázia sa vďaka vplyvu moslimskej Centrálnej Ázie stala jedným z najkonfliktnejších

VZTAHY A PROBLÉMY

regiónov sveta a súčasne geopoliticky bezprecedentne dôležitá. Bola miestom sústredného tlaku teroristov, priestorom, kde sa začal súboj osvieteneho a tradičného islamu, boj o vedomie mladých ľudí a najmä boj o zdroje energií.

Ako na novú situáciu zareagovali krajiny, pre ktoré bola Stredná Ázia z geografických, alebo historických dôvodov prioritnou? Krajiny susediace so SA, ostatné regionálne a svetové mocnosti mali totiž problém stanoviť svoje akcenty. Aj keď sa začala používať kategória *politika voči Strednej Ázii*, samotný prístup jednotlivých aktérov bol diferencovaný. Preferenciu získala cielená spolupráca s krajinami, ktoré boli a sú energeticky zaujímavé, t.j. s Kazachstanom, Uzbekistanom a Turkmeniskom. Ostatné – Tadžikistan a Kirgizsko – ako potvrdil neskorší zložitý vnútropolitický vývoj, boli ponechané osudu.

Rusko a snaha o udržanie vplyvu

Hlavnou témou zahraničnej politiky všetkých nových krajín Strednej Ázie sa stali vzťahy s Ruskom. V prvých rokoch nezávislosti sa ich vodcovia (*zväčša komunistické kádre z éry ZSSR*) predovšetkým obávali, že Moskva zostane sprostredkovateľom.

V snahe maximalizovať cenu svojho víťazstva sa Boris Jeľcin a spol. snažili nájsť mechanizmus umožňujúci Kremľu naďalej vplývať na časť bývalých republík ZSSR. Aj jeden z vplyvných predstaviteľov filozofie prozápadnej orientácie, minister zahraničných vecí Ruskej federácie Andrej Kozyrev tvrdil, že národné záujmy Ruska musia prevažovať nad snahou nových susedov formulovať a realizovať vlastnú vnútornú a zahraničnú politiku. Nezabúdajme! Ruská federácia sa prezentovala ako právny nástupca ZSSR, voči čomu vtedy nemala zásadné námietky žiadna z postsovietskych republík.

Koncept vytvorenia *Spoločenstva nezávislých štátov (SNŠ)* predpokladal, že bude slúžiť práve tomuto cieľu. Rusko sa s pomocou množstva koordinačných orgánov SNŠ, kde malo väčšiu politickú a proporcionálnu váhu, snažilo garantovať kontrolu nad kľúčovými sektormi ekonomík republík, ktoré sa na rozdiel od Lotyšska, Estónska a Litvy nestihli, alebo nemohli odpútať od bývalého sovietskeho centra. Azerbajdžan, Gruzínsko a Moldavsko na rozdiel od krajín Strednej Ázie spočiatku váhali so vstupom do SNŠ. Motiváciou bol strach, že pôjde o nový inštrument ruského neoimperializmu. Lenže aparátnici zo Strednej Ázie, chopiaci sa moci po páde ZSSR tušili, že konfrontácia s Moskvou nie je efektívna, a preto neváhali. Nakoniec vývoj v Podnestersku, Abcházsku alebo Náhornom Karabachu im dal za pravdu. A *vzbúrení* z Kišiniova, Baku a Tbilisi začiatkom roku 1997 rozšírili rady SNŠ. Pritom sa – a september 2001 to potvrdil – SNŠ nikdy nestalo efektívnym inštrumentom postsovietskej spolupráce a ani základom stabilizácie ruského vplyvu v Strednej Ázii. Koncom roku 2001 sa dokonca definitívne zmenilo na nefunkčnú byrokratickú štruktúru. Túto paradigmu dokumentuje aj snaha prezidenta Kazachstanu N. Nazarbajeva, ktorý už v roku 1994 volal po zámene SNŠ za *Eurázijský zväz*. Podľa plánov mal fungovať ako Európska únia. Ďalším príkladom môže byť podpis *Taškentskej dohody o kolektívnej bezpečnosti*. Táto sa po vystúpení Uzbekistanu (1999) mení na Organizáciu dohody o kolektívnej bezpečnosti, kam sa Uzbekistan po krátkom období proamerického orientácie paradoxne dramaticky snažil vrátiť. Alebo množstvo iných subintegračných zoskupení.

Moskva mala od začiatku k dispozícii neformálny vplyv na Strednú Áziu. Dlhoročné ekonomické väzby (s ich personifi-

káciou) nezmizli len tak. Efektívnym inštrumentom ruského vplyvu sa stali dodávky a tranzit energonosičov. Najsilnejšie túto výhodu centrálného plánovania využila Moskva voči Kazachstanu. Zdedený systém ropovodov a plynovodov vplýval nielen na spomenutý Kazachstan, ale aj na Turkmenisko⁴⁾ a v širšom kaspickom kontexte aj na Azerbajdžan. Moskva sa snažila zvrátiť možnosť dodávok kaspickej ropy ropovodom *Baku–Tbilisi–Ceyhan* v prospech trasy *Tengiz–Novorossijsk*.

Na konci svojej misie sa stal Boris Jeľcin neefektívnym. Vzniknuté mocenské vákuum otvorilo lídrom zo Strednej Ázie manévrovací priestor. Keď v roku 1999 prišiel do Kremľa Vladimir Putin, mal už dočinenia so skupinou sebavedomých stredoázijských prezidentov (*javovo*) schopných prezentovať národné záujmy. Všetci mali, na rozdiel od skorého (raného) Putina, už určité diplomatické skúsenosti. On však tento svoj handicap využil. Na rozdiel od svojho predchodcu komunikoval s každým prezidentom ako partnerom. Partnerská stratégia bola efektívnejšia. Napriek tomu, že stredoázijské republiky boli konfrontované so sociálnymi, ekonomickými problémami a silnejúcim autoritarizmom (*podstata*). Po citlivej epizóde príklonu k proamerickému vplyvu v Strednej Ázii, ktorej zakončenie vyvrcholilo sledom udalostí v postsovietskom priestore – v Gruzínsku, na Ukrajine a najmä v Kirgizsku – došlo v psychológii vodcov k zásadnej zmene! V súčasnosti je Stredná Ázia bližšie k Moskve, než tomu bolo v čase existencie ZSSR. Vtedy museli. Dnes chcú, aj keď v skutočnosti zasa len musia.

Čínska karta

Peking majúci spoločné hranice s tromi (*Kazachstan, Kirgizsko, Tadžikistan*) z piatich stredoázijských republík ihneď zarea-

Základná charakteristika krajín Strednej Ázie

	Kazachstan	Kirgizsko	Turkmenistan	Uzbekistan	Tadžikistan
hlavné mesto	Astana	Biškek	Ašchabad	Taškent	Dušanbe
počet obyv.*	16 mil.	5 mil.	5 mil.	27 mil.	6 mil.
problém krajiny	ruská menšina, nevyjasnené hranice, sféra vplyvu RF, veľká rozloha	vlastná entita, geopolitická nevýznamnosť	kult osobnosti, civilizačná uzavretosť, nedostatok vody	nedostatok vody, vysoká pôrodnosť, ĽP, islamský fenomén	horská hranica s Afganistanom, drogy a celková chudoba
náboženstvo	50 % islam, 13 % pravoslávie	65 % islam, 25 % pravoslávie	87 % islam, 10 % pravoslávie	88 % islam, 10 % pravoslávie	85 % islam

* – Nakolko sa v krajinách naposledy konalo sčítanie ľudu ešte v čase ZSSR (1989), ide o oficiálne odhady jednotlivých krajín.

Dnešné členstvo a účasť stredoázijských republík v niektorých integračných zoskupeniach

<i>Stredná Ázia</i>	1	2	3	4	5	6	7
Kazachstan	x	x	x	x	x	x	x
Kirgizsko	x	x	x		x	x	x
Tadžikistan	x	x	x	x	x	x	x
Turkmenistan			xa	x	x		
Uzbekistan	x	x	x	x	x		

Legenda

- 1 Stredoázijská organizácia spolupráce
2 Centrálnoaázijská regionálna ekonomická spolupráca
3 Spoločenstvo nezávislých štátov

- 4 Centrálna a juhoaázijské dopravné centrum
5 Organizácia ekonomickej spolupráce
6 Eurázijské ekonomické spoločenstvo
7 Šanghajska organizácia spolupráce

<i>Ostatné krajiny</i>	1	2	3	4	5	6	7
Afganistan		x		x	x		p
Čína		x		x			x
India							p
Pakistan							p
Rusko		x	x			x	x
Turecko					x		

- x – člen
xa – asociovaný člen
p – pozorovateľ

goval na novú situáciu po roku 1991, ale aj na hodnotový zlom v roku 2001. Síce mal menej možností potvrdenia svojich národných záujmov než Moskva, na rozdiel od nej však koncepcijnejšie vykročil k zaisteniu svojich strategicko-bezpečnostných záujmov, k čomu sa počiatočná antimoslimská rétorika USA hodila.

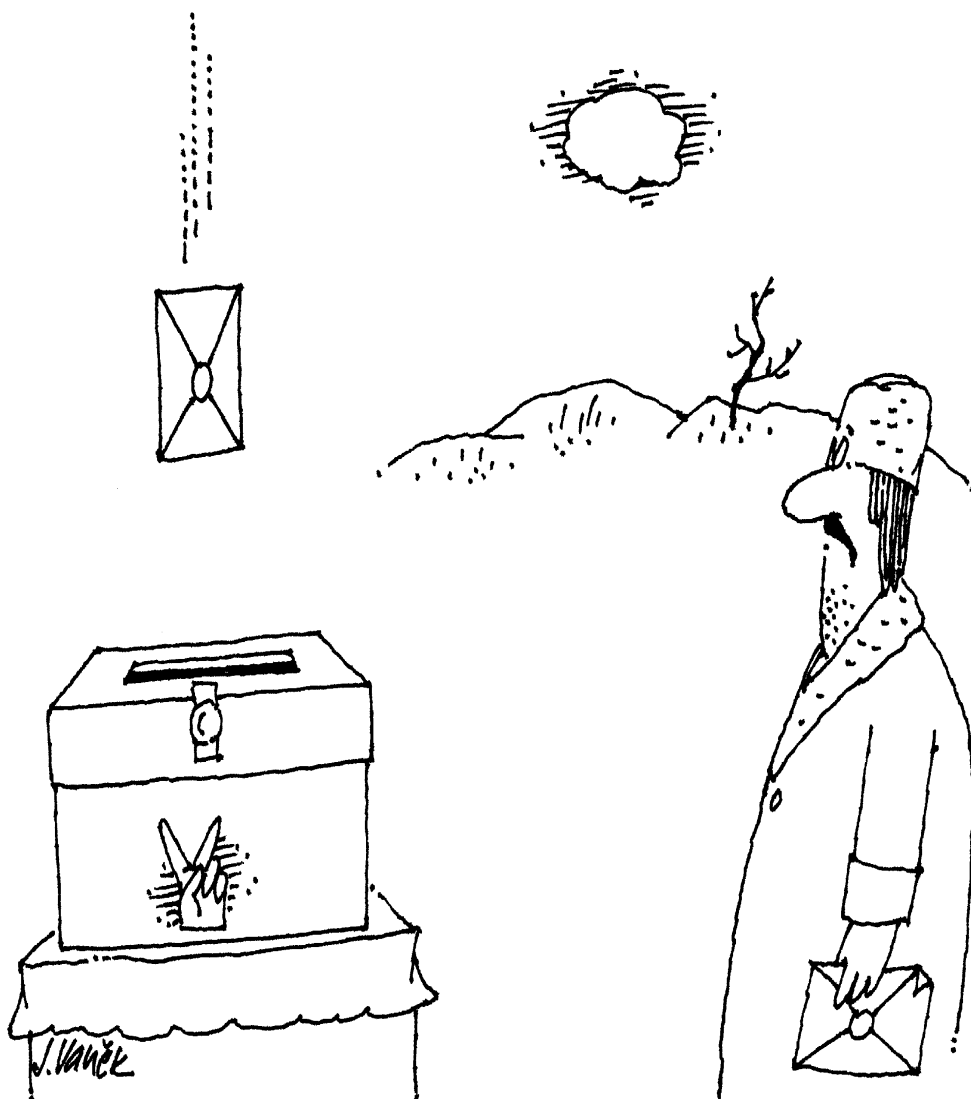
Čína od začiatku pozorne analyzovala dopady možností rozširujúceho sa ekonomického vplyvu USA v Strednej Ázii. To by mohlo v budúcnosti vplývať na predpokladané primárne postavenie Číny v regióne, na ktoré si v rámci oprášenej geopolitickej koncepcie Mao ce-tunga začína postupne nárokovať. Svedčí o tom aj životaschopnosť *Šanghajskej organizácie spolupráce*.⁵⁾ Rusko a Čína tak naďalej vnímajú Strednú Áziu v kontexte svojich záujmov, ktoré viac závisia od ich vnútorných možností než od plánov Washingtonu.

USA – snaha o demokraciu ako remeň

Do septembrových udalostí sa americká politika vo vzťahu k Strednej Ázii orientovala viac na potenciálne hrozby než na reálne regionálne nebezpečenstvá. Výnimku tvorila administratíva Billa Clintona preferovaná jadrová diplomacia voči Kazachstanu. Išlo o to, aby sa tento nový postsovietsky štát (podobne ako Ukrajina) nestal vlastníkom jadrových zbraní po ZSSR.⁶⁾ Jednako v polovici 90-tych rokov sa hlavným faktorom americkej politiky stáva orientácia na energetický sektor. Vychádzala pritom len z logiky možnej diverzifikácie zdrojov, a nie z riešenia aktuálnych energo problémov. Nakoniec USA mali v Strednej Ázii tesne po rozpade ZSSR, po páde dvojičiek a dnes celkom iné geopolitické priority.

Po osamostatnení sa lídri stredoázijských krajín snažili o tesné vzťahy s USA. Bolo to však viac z osobnej prestíže a verbálnej demonstrácie toho, ako ďaleko sa „odpúťali“ od Moskvy. Ich snaha bola nie-

kedy až bizarná.⁷⁾ Na druhej strane sa kompetentní americkí politici spočiatku vyhýbali návštevám Strednej Ázie. Ak nerátame úvodnú návštevu štátneho tajomníka J. Bakera (*december 1991 v Kazachstane, február 1992 v Uzbekistane a Kirgizsku*), či návštevu viceprezidenta Al Gora v Kazachstane (*december 1993*). Signálom k zmene tohto prístupu bolo vystúpenie S. Tallbota (*júl 1997*), v ktorom formuloval novú poli-

tiku USA vo vzťahu k Strednej Ázii. Jej jadrom bolo kritické prehodnotenie politiky Ruska v Strednej Ázii. Tá sa podľa americkej optiky stala nekompromisnejšou a menej stabilizujúcou. Reakciou bolo uvádzanie do života idey produktovodov na export surovín zo Strednej Ázie a Kaspického mora mimo Ruska.

Vojenská prítomnosť USA sa v regióne začína rozširovať najmä v roku 1999, pričom vrchol dosiahla tesne pred septembrom 2001. V lete sa v Uzbekistane pripravovali špeciálne jednotky USA, čím si ale I. Karimov liečil vlastné problémy. V auguste 2001 v Tadžikistane operovala zvláštna jednotka v rámci boja proti Talibanu v Afganistane. To, že sa po dráme v New Yorku v Strednej Ázii objavili základne podporujúce operáciu v Afganistane (*Chanabad, Termez v Uzbekistane, alebo Manas v Kirgizsku*), domáci od začiatku vnímali (neverejne) ako prejav ľstivosti, než zrkadlenie nutných postseptembrových zmien.⁸⁾

Washington bol v tej dobe pripravený pomôcť procesu demokratických reforiem v Strednej Ázii a k zlepšeniu regionálnej bezpečnostnej situácie. Keď však lídri stredoázijských krajín pochopili, že by to bolo na ich osobný úkor, zaradili promoskovský spätný chod.

Postseptembrová realita

Koncom 80-tych rokov, v čase keď doznievali posledné akordy perestrojky, sovietskogovoria upozorňovali – Stredná Ázia sa bude na prelome tisícročia zmietať v krízach! Náboženských, demografických, ekologických, vodných, ale aj energetických. Krízy sú logicky spojené s otázkou bezpečnosti, stability, modernizácie zaoštalých spoločenských vzťahov a vtiachnutia regiónu – ako celku – do normálnych globalizačných procesov. Tí, ktorí mohli v období 1991–2001 tento proces ovplyvniť: Rusko, Čína, Irán a aj Turecko, s výnimkou Indie a Južnej Kórey neprežívali svoje najlepšie obdobie. A Spojené štáty, pre ktoré Stredná Ázia mimo energetického sektoru neznamená žiadne strategické záväzky podobné Blízkemu východu, sa nedokázali vtesnať do postsovietskej psychológie regionálnych elít.

Vojna s energetickým pozadím síce od roku 2001 znovu urobila zo Strednej Ázie strategicky dôležitý región, ale nedonútila ju k demokratizačným zmenám. Nie preto, že ide o krajiny na východ od Uralu, ale preto, že existuje historická tradícia a politické elity nemali a nemajú záujem na posune politických a ekonomických štandardov. Napriek tomu, dnes

už nikto nemôže spochybniť, že prakticky všetky krajiny postsovietskej Strednej Ázie sú na prahu *veľkých politických zmien*. Horiaci New York a silové riešenie problémov v susedstve regiónu – v Afganistane – ich akcelerovali.

Čas na súboj o Heartland tak dozrel. Sily sa preskupujú a odpoveď na otázku, kto bude jeho hlavným aktérom, je zatiaľ nejasná. Zatiaľ!

Článok vyjadruje osobné názory autora.

Peter Juza (1959) sa venuje problematike postsovietského priestoru.

peter-juza@post.sk

¹⁾ Sovietsky zväz v Afganistane (vojensky, politicky, morálne a historicky) zlyhal. Zanechal (vtedy) v sovietskej, ale najmä (dnes) ruskej duši hlbokú jazvu a svetu niekoľko otázok. V súčasnosti Moskva nie je pripravená na nový postafgánsky čas. T.j. na to, čo prežívala sovietska spoločnosť po 14. 8. 1988, po ženevskom podpise Zmluvy o stiahnutí vojsk z Afganistanu a 15. 2. 1989, keď jej vojská z Afganistanu skutočne odišli. V rámci tejto traumy sa v Rusku určitú dobu diskutovalo, či vynútený odchod ZSSR nebol pripraveným dôvodom neskoršieho vstupu USA do Afganistanu a pokusom o rozšírenie vplyvu USA na Strednú Áziu.

²⁾ Napríklad referenda 1991, ktorého sa zúčastnilo 97,3 % oprávnených voličov vtedajšej Uzbekkej SRR, sa 98,7 % vyjadrilo za zachovanie ZSSR.

³⁾ Blížšie pozri: Juza, P.: Rusko a zmena geopolitickej rovnováhy síl v Strednej Ázii, In: Listy SFPA január/február 2004, www.sfpa.sk/index.php?id=231&tema=listy%20SFPA&page=clanok

⁴⁾ Stupňovanie plynového nátlaku pocítil Turkmenistan už v roku 1995. Prezident S. Nijazov sa bránil a v roku 1997 odmietol ďalej s Moskvou rokovať. Keď v roku 1998 poklesla ťažba turkménskeho plynu o tri štvrtiny, zmenil svoj názor. Ašchabad totiž nebol schopný exportovať svoju produkciu mimo ruského systému plynovodov.

⁵⁾ Podľa vyjadrenia ruského geopolitickej gen. L. Ivašova myšlienka Šanghajskej organizácie spolupráce patrí Moskve. Nosnou ideou je alternatíva západnej civilizácii s pomocou harmónie štyroch civilizácií. Blížšie pozri: www.news.ferghana.ru/php?id%442mode=none

⁶⁾ V decembri 1993 bola podpísaná dohoda, v rámci ktorej USA pomohli Kazachstanu vrátiť Rusku všetky jadrové hlavice a zlikvidovať 147 raketových šácht.

⁷⁾ V roku 1993 Biely dom odmietol stretnutie s prezidentom S. Nijazovom. Ten v Turkmenistane nechal publikovať falošné fotografie zo stretnutia, pričom dlho nikto netušil, že sa jednoducho nekonalo.

⁸⁾ Dňa 26. 8. 2005 sa konalo III. Zasadnutie Senátu Olij Mažilis Uzbekistanu, na ktorom bolo rozhodnuté o odchode kontingentu vzdušných síl USA dislokovaného na základe dohody z 7. 10. 2001 na letisku Chanabad z Uzbekistanu. Tá bola pripravená počas návštevy D. Rumsfelda v Taškente 5. 10. 2001. Vtedy prezident I. Karimov verejne potvrdil, že Uzbekistan dáva k dispozícii svoje vzdušné priestranstvo na zaistenie realizácie a uskutočnenie antiteroristických operácií a je pripravený k ďalšej spolupráci v rámci globálnej antiteroristickej akcie.

Od jednostranného vyhlásenia nezávislosti podněsterského regiónu uplynulo letos v srpnu již patnáct let, na mezinárodním statusu neuznané republiky se však za celou dobu její existence nic změnilo. Dosud také mezinárodní společenství nenalezlo odpověď, jak nakládat s fakticky existujícím, ale neuznaným státem, a zda vést dialog s vládou, která nemá legitimitu nejen mezinárodní, ale i problematickou legitimitu vnitřní.

Podněstersko se nachází v plné závislosti na Rusku. Naopak moldavská vláda nemá nad územím od zániku Sovětského svazu žádnou kontrolu a zdejší úřady se reálně nacházejí mimo moldavskou jurisdikci. Jako nezávislý stát by však svou životaschopnost a hospodářskou samostatnost prosazovalo Podněstersko jen obtížně, od počátku 90. let funguje především díky finančním injekcím z Ruska. Podpora Ruské federace, která Podněstersko využívá k prosazování svých zájmů v oblasti, však k dosažení mezinárodního uznání nestačí a zdejší vláda se často opírá o spojenectví se separatistickými republikami odtrženými od Gruzie a Ázerbájdžánu.

S těmito republikami, jež se „nacházejí na cestě k uznání“,¹⁾ vytvořilo Podněstersko v roce 2001 neformální spojeneckou alianci, nazývanou jako **Společenství neuznaných států**, a vzájemná spolupráce letos vyústila v podepsání nových společných dohod.²⁾

Touha po samostatnosti

Západní výzkumné instituty na území Podněsterska nemohou otevřeně organizovat průzkumy veřejného mínění, je nutné se tedy opírat jen o místní nebo ruské zdroje.³⁾ Z nich vyplývá, že politika distancování se od Moldavska, ať už úplná samostatnost, či připojení k Ruské federaci, se opírá o přání většiny obyvatel. Už 56 tisíc Podněsteňanů (z 555 tisíc) má ruské občanství, a počet ruských pasů v Podněstersku každým rokem stoupá.⁴⁾

Místní lidé prakticky nesledují moldavské televize, moldavský tisk není do Podněsterska distribuován. Všechny informace tak obyvatelstvo získává z podněsterské státní televize a rozhlasu (Televize PMR, Rádio PMR, několik městských televizí) a ruských televizí.⁵⁾ Zdejší média jsou pod

Podněsterská cesta k nezávislosti, nebo připojení k Rusku?

LUBOMÍR
GOMBOS

plnou kontrolou vlády a s výjimkou jedné hudební rozhlasové stanice a několika soukromých listů se nacházejí ve vlastnictví státu. Jedinou zdejší tiskovou agenturou Olvija-Press bezprostředně řídí ministerstvo informací, v jehož budově agenturní redakce sídlí.

Všechny dosavadní volební kampaně byly doprovázeny masivní mediální a doprovodnou billboardovou kampaní ve prospěch vlády, která nepřipustí svednou diskusi a alternativní názory. Daná situace je nepříznivá pro rozvoj opozice.

V Podněstersku neexistují, nebo na sebe alespoň neupozorňují, promoldavské síly. Oficiální Svaz Moldavanů je loajální vládě, předseda svazu Valerian Tulgara dokonce stojí v čele Koordinační rady nevládních organizací Podněsterska, která je často iniciátorem provládních rezolucí

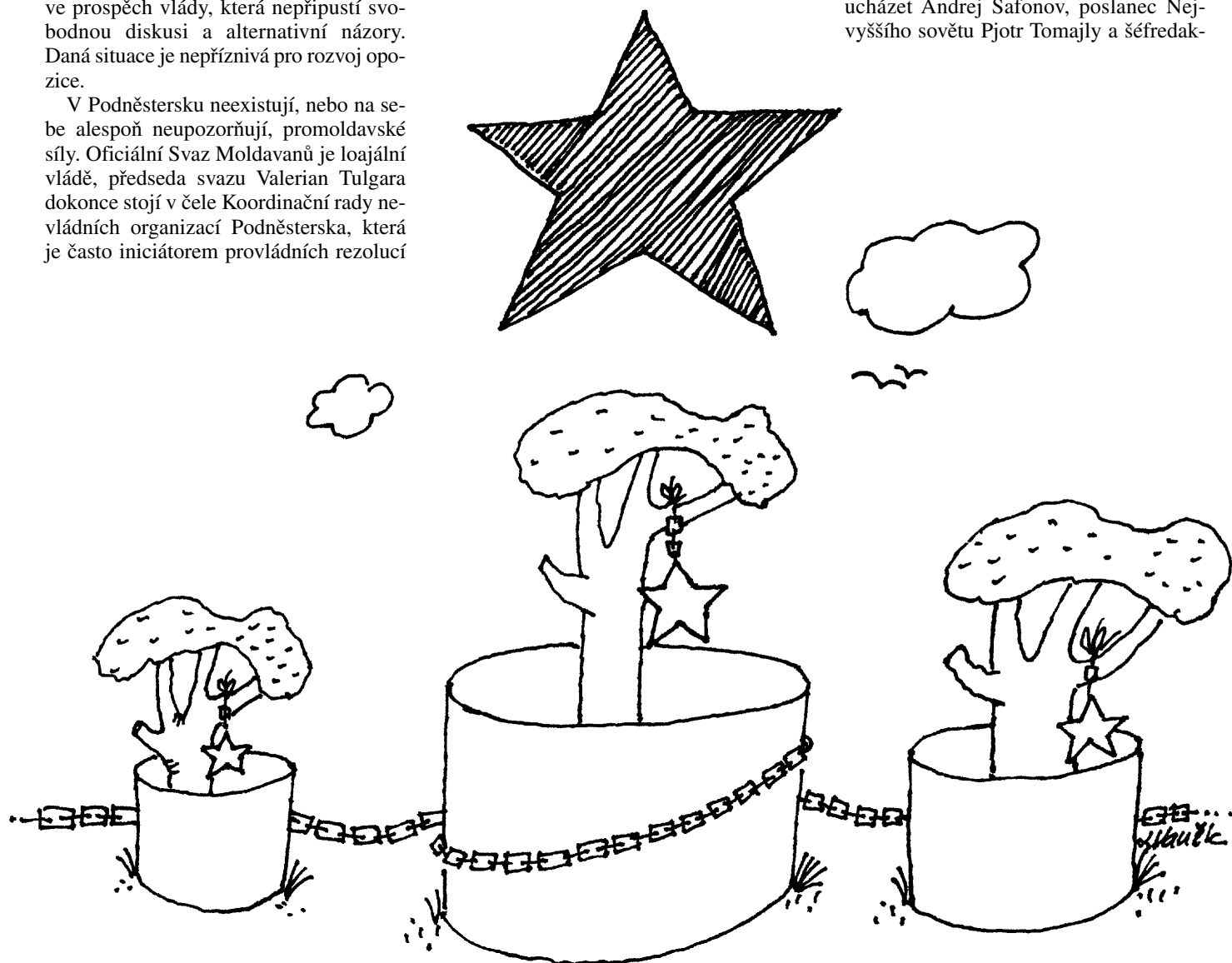
a výzev. K opozici je obvykle přiřazován novinář **Andrej Safonov**, který vydává týdeník *Novaja gazeta* (tištěný v Kišiněvě), jehož náklad bývá často konfiskovaný podněsterskou policií. Safonov byl na začátku 90. let aktivním odpůrcem nacionalistické politiky tehdejší moldavské vlády, později však začal vystupovat proti

VZTAHY A PROBLÉMY

autoritářské vládě Igora Smirnova. Dalšími významnými oponenty prezidenta Smirnova jsou exposlanec **Aleksandr Radčenko** (v roce 2005 byl zbaven mandátu), rovněž aktivní stoupenec nezávislosti Podněsterska, a **Nikolaj Bučackij**, bývalý předseda tiraspolského zastupitelstva.

Současný prezident Igor Smirnov prakticky nemá reálného oponenta, všechny dosavadní volby vyhrál s převahou. Jeho protikandidáti (v roce 2001 proti němu kandidoval Radčenko) jsou vystavováni nátlaku úřadů a je jim poskytnut jen zákonem vyhrazený prostor v médiích.

Po letošních prezidentských volbách, plánovaných na 10. prosince, tedy již po čtvrté stane v prezidentském úřadu Igor Smirnov. Podle ústavy může na prezidenta republiky kandidovat občan starší 35 let, který získá podpisy alespoň dvou procent voličů. Žádné omezení volebních období není stanoveno. Předpokládalo se, že se o prezidentskou funkci budou letos ucházet Andrej Safonov, poslanec Nejvyššího sovětu Pjotr Tomajly a šéfredak-

Podněsterská referenda

Listopad 1990	95,8 procenta se vyslovalo za vznik Podněsterské moldavské sovětské socialistické republiky (PMSSR).
Březen 1991	97,9 procenta podněsterských voličů se v celostátním referendu vyslovalo za zachování Sovětského svazu.
Prosinec 1991	97,7 procenta hlasovalo za nezávislost Podněsterské moldavské republiky (PMR).
Březen 1995	90,0 procent se vyslovalo za setrvání ruské 14. armády na území PMR.
Prosinec 1995	81,8 procenta souhlasilo s přijetím Ústavy PMR a 90,6 procenta za vstup do Společenství nezávislých států (SNS).
Duben 2003	referendum o zavedení soukromého vlastnictví půdy bylo prohlášeno za neplatné, protože se neúčastnilo 50 procent voličů.
Září 2006	97,2 procenta voličů se vyslovalo za nezávislost PMR a následné připojení k Rusku.

Zdroj: Moskovské novosti, 15. 9. 2006.

torka listu Pravda Pridněstrovja Naděžda Bondarenková.⁶⁾

Na podporu Smirnovovy kandidatury po celý podzim vystupovaly pracovní kolektivy (Tiraspolské trolejbusové depo, školy, zemědělská družstva, závodní kolektivy v továrnách), jejichž dopisy se četly v televizi a rozhlasu.

Referendum

Moldavsku se letos podařilo dohodnout s Ukrajinou, aby nepouštěla přes ukrajinsko-moldavskou (fakticky ukrajinsko-podněsterskou) hranici zboží, které není procleně moldavskými celníky. Nová pravidla byla uvedena do života 3. března. Podněsterská vláda kritizovala Ukrajinu a Moldavsko z pokusu zavést proti republice hospodářskou blokádu, jejímž důsledkem bude zastavení průmyslové výroby.

V reakci na moldavsko-ukrajinskou blokádu bylo svoláno zasedání tzv. **Sjezdu poslanců všech úrovní**, ve kterém zasedlo 660 členů Nejvyššího sovětu, městských, okresních a obecních zastupitelstev (Sovětu lidových poslanců). Sjezd požadoval vyhlášení referenda o dalším osudu republiky a zavázal vládu, aby pro uspořádání referenda požádala o pomoc Ruskou federaci.⁷⁾

V červenci skutečně vyhlásil Nejvyšší sovět referendum o vyhlášení nezávislosti. Jiná reakce se ani nedala očekávat, v parlamentu nezasedá jediný stoupenec znovusjednocení s Moldavskem. Zatím v posledních parlamentních volbách konaných v prosinci 2005 byli většinou poslanců zvoleni vesměs ředitelé velkých podněsterských firem a státní úředníci. Jedním z poslanců se stal i syn podněsterského prezidenta podnikatel Oleg Smirnov (38 let).

Lidové hlasování 17. září skončilo podle očekávání jednoznačným vítězstvím podněsterské administrativy, o možném výsledku napovídaly i nekorektně zformulované otázky:

- Podporujete politiku směřování k nezávislosti Podněsterské moldavské republiky a následné svobodné připojení Podněsterska k Ruské federaci?

- Považujete za možné vzdát se nezávislosti Podněsterské moldavské republiky s následným spojením s Moldavskou republikou?

Celkem 97,2 procenta voličů při volební účasti 78,6 procenta se vyslovalo za „nezávislost a následné připojení k Rusku“.⁸⁾

Monitorovat průběh referenda přijelo 133 pozorovatelů převážně ze zemí Společenství nezávislých států (SNS), soukromě se dostavilo také několik europoslanců a představitelů USA. Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE) nepovažovala referendum za legitimní, a proto své pozorovatele nevyslala a jeho konání neuznala. Pouze ruská Státní дума přijala usnesení, ve kterém vyzývala k uznání jeho výsledků: „Výsledky referenda v Podněstersku musejí být v plné míře přijaty mezinárodním společenstvím v zájmu zajištění ochrany lidských práv, míru a bezpečnosti v regionu a spravedlivého vyřešení podněsterského konfliktu.“⁹⁾

Podněsteřané se často tážou, proč Evropská unie podporovala nezávislost Černé Hory a k Podněstersku se obrací zády. V regionu v posledních dvou letech vzniklo několik mládežnických organizací orientovaných na Rusko a často s otevřeně protizápadními postoji. Přesto zde lze najít neformální skupiny a jednotliv-

ce, kteří se od většinových postojů podporovaných státními médii distancují, z obav před represemi však o sobě nedávají vědět.

Lubomír Gombos (1977) studuje na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy.

gombos@seznam.cz

¹⁾ Oficiální terminologie užívaná pro Republiku Jižní Osetie, Republiku Abcházie a Republiku Náhorní Karabach.

²⁾ V červenci 2001 byla v Stepanakertu podepsána ministry zahraničních věcí Abcházie, Náhorního Karabachu, Podněsterska a Jižní Osetie dohoda o vytvoření Společenství neuznaných států, které je zdejšími a ruskými médii také nazýváno jako SNS-2. Na ní navázala letošní schůzka prezidentů Podněsterska, Jižní Osetie a Abcházie v Suchumi, kde dne 14. 6. 2006 podepsali společnou deklaraci Společenství za demokracii a práva národů. Cílem neformální organizace je usilovat o mezinárodní uznání republik a vytvoření společných mírových ozbrojených oddílů, které by nahradily ruské mírové jednotky.

³⁾ Podle jednoho z posledních průzkumů organizovaného v březnu 2006 institutem Novyj věk a Perspektiva, se 42 procenta respondentů vyslovalo za úplnou nezávislost Podněsterska, 35 procent za sjednocení s Ruskou federací a pouze 2,5 procenta za znovusjednocení s Moldavskem. (Zdroj: Deutsche Welle, ruská služba, 31. 3. 2006).

⁴⁾ Podle výsledků sčítání lidu z roku 2004 žije v Podněstersku 31,9 procenta Moldavanů, 30,4 procenta Rusů a 28,8 procenta Ukrajinců (dále Bulhaři, Gagauzové, Bělorusové, Židé, a další). Úředními jazyky podle podněsterské ústavy z roku 1995 jsou ruština, ukrajinština a moldavština (je psaná cyrilicí), které jsou formálně rovnoprávné, v praxi se lze ale setkat jen s ruštinou. Chtějí-li Podněsteřané cestovat do ciziny, jsou nuceni paralelně přijmout občanství uznaného státu: celkem 107 tisíc přijalo moldavské občanství, 56 tisíc ruské a 44 tisíc ukrajinské.

⁵⁾ Z ruských televizí jsou sledovány především První kanál a Rossiya, vysílané kabelovou televizí. K nejčtenějším novinám náleží Pridněstrovje (organ vlády a Nejvyššího sovětu), Dněstrovskaja pravda (vydává tiraspolský magistrát) a Novyj dněstrovskij kurjer (jediný významnější soukromý týdeník – avšak loajální), v jednotlivých městech pak vychází místní noviny vydávané radnicemi. Jistou nezávislost si udržují podněsterské mutace ruských deníků Komsomolskaja pravda, Argumenty i fakty a Trud, které se ovšem řídí přísnou autocenzurou.

⁶⁾ Pravda Pridněstrovja je vydávána ÚV Podněsterské komunistické strany.

⁷⁾ Právě Sjezd poslanců všech úrovní v roce 1990 prosazoval vyhlášení nezávislosti Podněsterska, v září 1990 zvolil prozatímní Nejvyšší sovět a jeho předsedou zvolil dosavadního poslance Igora Smirnova, který se následně stal prezidentem republiky. V roce 1991 sjezd schválil ústavu a státní symboly. Jeho zasedání svolává Nejvyšší sovět, kromě poslanců v něm zasedají zastupitelé a zatím se sešel šestkrát. Formálně jde o nejdůležitější orgán, na kterém se řeší strategické otázky, výsledná rezoluce se stává pro vládu závaznou a určuje směřování republiky na následující léta.

⁸⁾ Olviya-Press, 25. 9. 2006.

⁹⁾ Usnesení Státní dумы „O prohlášení Státní dумы Federálního shromáždění Ruské federace O výsledcích referenda v Podněstersku dne 17. září 2006“ (přijato dne 6. 10. 2006 celkem 419 hlasy). Zdroj: www.duna.gov.ru

Pokračující pluralizace rakouského stranického systému:

MICHAL KOŘAN

interpretace voleb do Národní rady 2006

Výsledek rakouských parlamentních voleb (viz tabulka) lze charakterizovat pomocí tří klíčových rysů: další pokles podpory pro tradiční dvě „velké“ strany (ÖVP a SPÖ), historicky nejnižší volební účast a nečekaná porážka vládnoucích lidovců sociálními demokraty Alfreda Gusenbauera. Tyto tři charakteristiky odrážejí jak dlouhodobé procesy v stranickopolitickém systému, tak i partikulární kontext parlamentních voleb a úspěch či neúspěch předvolebních strategií jednotlivých stran. Předložený text se pokouší uchopit obě tyto úrovně, v závěru nabízí stručnou sondu do bezprostředně povolebního vývoje.¹⁾

Volby do Národní rady 2002 a 2006

	2002 % (mandáty)	2006 % (mandáty)
ÖVP	42,3 % (79)	34,33 % (66)
SPÖ	36,5 % (69)	35,34 % (68)
FPÖ	10,0 % 18 (poslanecký klub „Svobodomyšlných“)	11,04 % (21)
Zelení	9,5 % (17)	11,05 % (21)
BZÖ	–	4,11 % (7)
HP Martin	–	2,80 %
KPÖ	0,6 %	1,01 %

Zdroj: Autor

Dlouhodobé tendence...

Pohled na rakouský společenskopolitický vývoj v uplynulém století poskytne tři odlišné obrázky: Prvorepublikové Rakousko, hluboce segmentováno do jednotlivých táborů/sloupů (*lager/säule*), jejichž vzájemná animozita vedla téměř k občanské válce. Poválečný systém je naopak charakteristický konsenzuálním chováním elit,²⁾ provázeným dalším zvýšením míry politizace společnosti. Vysoký stupeň proniknutí „stranické politiky“ do rakouského socioekonomického systému se vyznačoval několika rysy: stálou podporou pro jednu z hlavních politických stran (až do poloviny 70. let se společný volební zisk ÖVP a SPÖ pohyboval kolem 90 procent, v osmdesátých letech

poklesl na zhruba 85 procent); vysokou volební účastí (do osmdesátých let nad 90 procenty); stranickou loajalitou (v letech 1954–70 se identifikace s jednou z politických stran pohybovala stabilně mezi 70–80 procenty); téměř nulovou volatilitou. Za této situace se strany soustředily téměř výhradně na mobilizaci stále stejných segmentů společnosti, v podstatě neexistovalo cosi jako „neutrální voličská banka“, politické strany spoléhaly na loajalitu a voličskou podporu v ustálených vzorcích.

Od konce šedesátých let 20. století prostředím vhodné pro tento způsob fungování politických stran doznalo zřetelně proměn, jež lze shrnout pod zastřešující termín: *proměny generační*.³⁾ Rakouský po-

litolog Anton Pelinka považuje vznikající generační propast za nejohroženější vysvětlení pro mizení typických stranických loajalit. Nese s sebou slábnutí reprodukční schopnosti stranického systému. Politické loajality, které se po desetiletí přenášely z generace na generaci, již nejsou otevřeny podobné „dědičné transformaci“. Došlo k dramatické změně v politické socializaci, kdy namísto kolektivního vnímání politiky v souladu s orientací tábora převažuje vnímání individuální. Rakušané začali opouštět své tábory směrem k individuálnímu pluralismu, zbavující se tím tradičních rysů zděděného doživotního stranictví⁴⁾ (s tím souvisí i razantní nárůst tzv. „rozhodování na poslední chvíli“). Všechny tyto změny postavily stranickou reprezentaci před vážnou výzvu – klesala schopnost mobilizace tradičních voličů tradičními způsoby, narůstal počet politicky neutrálních voličů, které bylo potřeba oslovit.

Politické strany stály před úkolem přizpůsobit se proměnám v profilu rakouské společnosti. S odstupem dvou desetiletí lze říci, že se tato adaptace příliš nezdařila. SPÖ a ÖVP nezamezily desintegraci svých tradičních táborů ani rostoucí podpoře politických stran těžících z této desintegrace (Svobodomyšlní) či politických stran účelněji artikulujících a agregujících nová témata (Zelení).

...a jejich vliv na říjnové volby

Výsledek voleb do Národní rady v roce 2002 napovídal, že se dynamika tohoto procesu dlečím způsobem zmírnila. Podívejme se nyní, jaké informace v tomto ohledu poskytly právě uplynulé volby. Budeme hodnotit *volební účast a volatilitu* a jejich dopad na výsledek voleb.

Křivka volební účasti, která má od konce 70. let téměř trvale klesající tendenci, ukazuje na stále nižší míru politizace rakouské společnosti. V právě uplynulých říjnových volbách se vůbec poprvé v historii druhorepublikového Rakouska volební účast dostala pod hranici 80 procent (74,20 procenta). Výmluvným údajem je rovněž to, že dle institutu SORA se voleb zúčastnila pouze necelá polovina ze zhruba 100 tisíc prvovoličů.⁵⁾ Tento podíl potvrzuje pokračující generační změny v politické socializaci, vykazující se rostoucí neochotou mladých Rakušanů být jen pasivně participovat na veřejném politickém životě.

Nízkou volební účastí byly postiženy všechny strany, ovšem nejcitelněji zasáhla ÖVP. Podle povolebních průzkumů (Die Presse, 2. 10. 2006)⁶⁾ se 215 tisíc voličů,

kteří v roce 2002 hlasovali pro lidovce, rozhodlo nejít k volbám. Lidová strana tím ztratila téměř tři procenta hlasů z roku 2002, přičemž – na rozdíl od ostatních stran – nebyla tuto ztrátu schopna nahradit. Neschopnost přimět „své“ voliče k ochotě hlasovat tedy stála ÖVP podstatný díl podpory. Ještě větší problém pro lidovce nicméně bylo, že více než pět procent jejich voličů z roku 2002 odevdalo své hlasy jiným stranám.

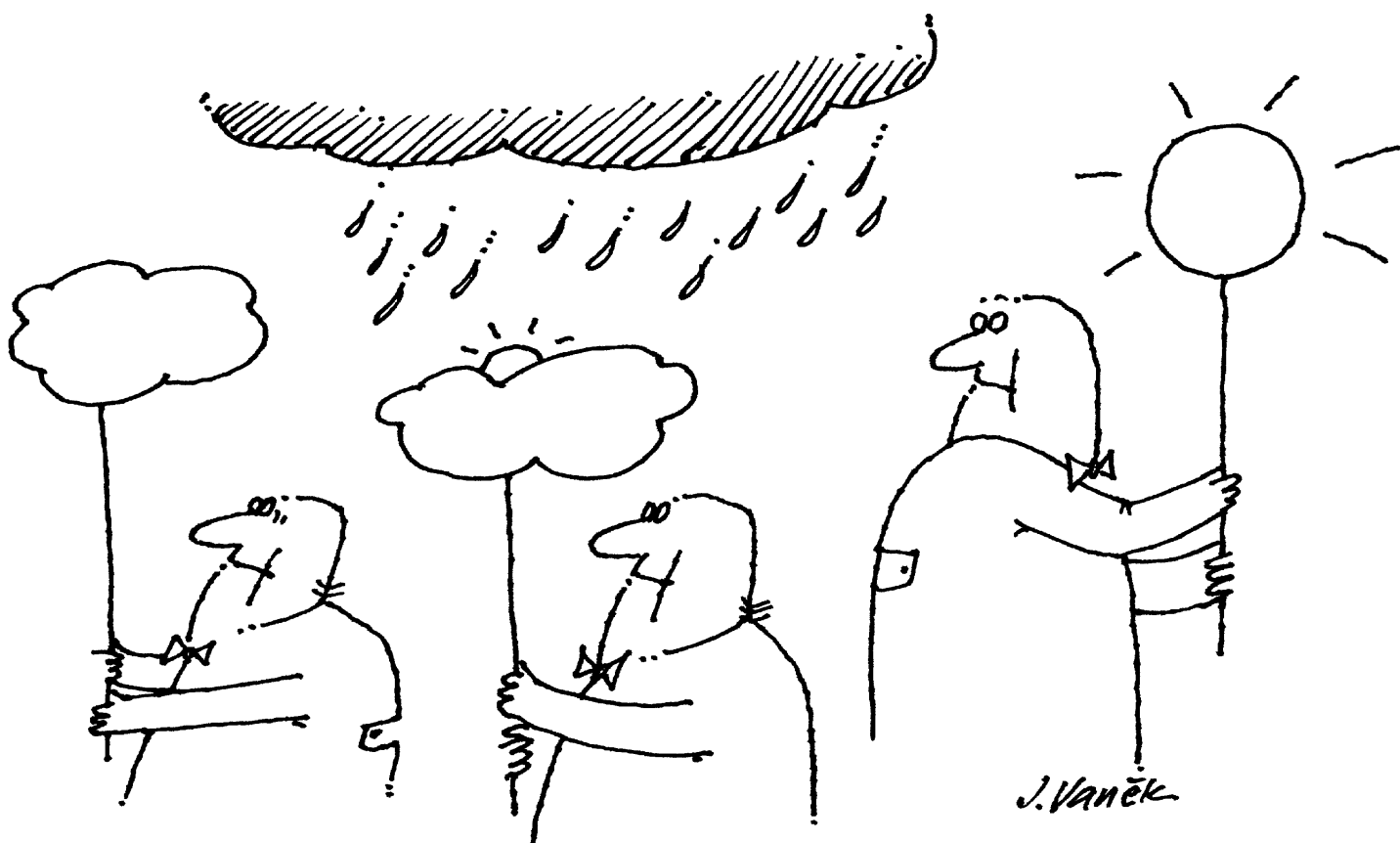
Tím se dostáváme k druhé proměnné, tj. k volatilitě. Zatímco do konce 70. let dosahovala zhruba jedno procento,⁷⁾ od poloviny devadesátých let podíl „přelétavých voličů“ dosahuje okolo 15 procent. Nejvíce tento fenomén postihl opět

„svých“ voličů. Značná volatilita byla patrná rovněž u Zelených, kteří udrželi pouhých 69 procent voličů z roku 2002, ovšem díky zisku 140 tisíc nových voličů (zejména od ÖVP a SPÖ) si v konečném součtu polepšili.

Všechny tyto údaje naznačují slábnutí politické identifikace s velkými stranami a pevnější ukotvování stran malých. Celkem získaly „velké strany“ necelých sedmdesát procent, což ve srovnání s posledními šestnácti lety není podíl nikterak překvapivý. Podstatné ovšem je, že se potvrdilo narušení „třítáborové“ struktury – především pak pokračujícím přesunem podpory od SPÖ a ÖVP k „postmateriálním“ Zeleným.

ti procent svých voličů z roku 2002, z odborných analýz, ale i z vnitřní reflexe poražené ÖVP je patrné, že lidovci přišli o rozhodující podporu právě díky nepatříčně vedené volební kampani.

Předvolební preference **ÖVP** se pohybovaly stabilně o 3–4 procenta před SPÖ.⁸⁾ Navzdory tomu existovala řada důvodů pro opatrnost – od roku 2004 bylo mocenské postavení ÖVP na všech úrovních postupně okrajováno. Lidovci ztraceli v zemských volbách, prohráli i ve volbách do Evropského parlamentu. Pomyslným vrcholem bylo nečekané zvolení sociálním demokratům blízkého kandidáta A. Wrabetze na pozici generálního ředitele ORF v srpnu tohoto roku. Z toho

ÖVP – oproti minulým volbám ji opustilo 385 tisíc voličů, přičemž počet nových, které získala, byl zanedbatelný. Shodně, vždy téměř 100 tisíc voličů ÖVP z roku 2002 hlasovalo pro SPÖ, FPÖ a Zelené. Další 50 tisíc voličů odešlo k BZÖ a téměř 40 tisíc k Liste MATIN. Celkem byli lidovci schopni oslovit jen 72 procenta svých voličů z roku 2002. Příznačným jevem také bylo 115 tisíc voličů SPÖ, kteří se oproti roku 2002 rozhodli hlasovat pro nacionálně orientovanou FPÖ (tento údaj ilustruje poměrně zřetelnou nacionální stránku identity SPÖ). Celkově ovšem SPÖ udržela 81 procento

Volební strategie a jejich význam

Zatímco obecný ústup velkých stran lze uspokojivě uchopit pomocí obecných systémových charakteristik, konkrétní důvody těsné porážky lidovců je zapotřebí hledat na jiné úrovni. Jak bylo zmíněno, rakouský stranickopolitický systém se potýká s rostoucí voličskou nestálostí. Ta nutí politické strany hledat takové způsoby oslovování a mobilizace veřejnosti, které by byly schopné nahradit mizející voličskou loajalitu. Zatímco vhodné zvolenou volební kampaní byli například Ze-

lení schopni vypořádat se se ztrátou třice-

je patrná sílící nedůvěra k černo-modré, resp. černo-oranžové vládě (a to i přes přetrvávající popularitu samotného kancléře Schüssela), stejně jako slábnoucí schopnost udržet si strategické pozice. Přes tyto signály, namísto nabízení jasně odstíněné a zřetelné alternativy, vsadila ÖVP symbolickou kampaň, jejímž hlavním poselstvím bylo motto „*S námi je v Rakousku dobře*“. Rovněž přílišná důvěra v dopad aféry banky BAWAG (která se nakonec částečně obrátila proti lidovcům samotným⁹⁾) přispěla k pasivně pojaté kampani. S tou nebyla ÖVP schopna vyprofilovat se na takovém věcném

tématu, jež by přesvědčilo nové voliče či voliče nerozhodnuté, kteří činili čtvrtinový podíl. Lidovcům rozhodně také nepomohla dalekosáhlá veřejná letní diskuse ohledně domácí péče o seniory, která byla svou sociální povahou bližší opozičním sociálním demokratům a zastihla ÖVP nepřipravenou.

Ve srovnání s ÖVP vedli *sociální demokraté* věcnější kampaň, zdůrazňující potřebu nalezení „nové sociální spravedlnosti“. Věcnost kampaně lépe rezonovala s náladou rakouské společnosti. Na počátku září se navíc SPÖ odhodlala k nečekanému kroku, který napomohl zvrátit nepříznivé preference – vyslovila se pro volební spojení s *Liberálním fórem* (stranou, jež se v roce 1993 vydělila z FPÖ a letos v červenci ohlásila, že nebude do Národní rady kandidovat). Od tohoto kroku si SPÖ slibovala, že díky známé osobnosti předsedy Liberálního fóra A. Zacha bude schopna oslovit další až tři procenta liberálně naladěných voličů. Dodejme, že prostřednictvím přímých osobních kontaktů na nižších úrovních se SPÖ také pokoušela zmobilizovat své „skalní“ voliče, což naopak přispělo k alespoň částečnému udržení tradiční podpory.

Zelení uspěli se svou snahou oslovit mladé voliče (většina voličů Zelených byla mladší třiceti let) prostřednictvím masivní kampaně na univerzitách a důrazem na problematiku vzdělání. Mladí voliči lépe reagovali i na další postmateriální otázky, na nichž se *Zelení* historicky konstituovali. *Zelení* se rovněž jako jediná strana otevřeně vymezili vůči agresivní protipřistěhovalecké rétorice BZÖ a FPÖ. *Zelení* tedy značně profitují z generačních změn, které – spolu s dobře zvládnutou volební kampaní – napomohly k jejich dosud nejlepšímu volebnímu zisku. Přesto je nepřehlédnutelná jistá frustrace, pramenící z vidiny dalšího odložení jejich historicky prvního vstupu do vlády.

Poněkud specifickou otázkou představují dvě liberálně-nacionální strany (*FPÖ* a odštěpenecká *BZÖ*). Obě strany se spoléhaly na vyhrocenou proticizineckou kampaň, s níž FPÖ výrazně uspěla již v loňských zemských volbách ve Vídni.¹⁰⁾ Především BZÖ pak napomohl ostrý spor o identitu „Svobodomyslných“,¹¹⁾ který nakonec pro sebe paradoxně získala FPÖ (volební úřad rozhodl, že BZÖ nesmí na volebních propagačních materiálech užívat termín „svobodomyslní“). Tento spor pravidelně stavěl představitele obou stran na výsluní rakouského zpravo-

dajství, a zejména BZÖ se tak dostalo potřebné pozornosti. I díky tomu se nakonec BZÖ podařilo překonat čtyřprocentní parlamentní práh.¹²⁾ Tento úspěch nejenže znamenal návrat liberálně-nacionálního tábora na pozice, jež opanoval v polovině 90. let a potvrdil posun ke stranickému pluralismu. Ve svých bezprostředních důsledcích především značně zkomplikoval celou povolební situaci.

Povolební situace

V případě, že by BZÖ zůstala před branami parlamentu, otevřela by se totiž cesta k dlouho předpokládané koalici SPÖ – Zelení či v případě vítězství ÖVP ke koalici lidovců se Zelenými. Tím, že BZÖ získala sedm poslaneckých mandátů, nemá ani jedna z variant parlamentní většiny. Rakouská politická reprezentace je tak v zásadě postavena před dvě myslitelné koaliční většinové varianty – návrat k velké koalici ÖVP a SPÖ, či trojkalici ÖVP – FPÖ – BZÖ. Stojí za zmínku, že v obou možných variantách figurují lidovci, což kancléři Schüsselovi dává prostor k sebevědomému vedení povolebních vyjednávání.

Bezprostředně po volbách označil Gusenbauer lidovce za prvního partnera pro vyjednávání o vládě. Povolební vývoj tomu také napovídá – bylo ustanoveno deset pracovních skupin, které vedou resortní špičky obou stran a které pracují na průchodném kompromisu jako platformě pro koaliční dohodu. Na druhou stranu mají obě strany k dispozici dostatek vzájemně sporných bodů, které mohou využít, pokud vůle ke společné koalici vyprchá. Jedním z nich je věčné téma nákupu stíhaček Eurofighter, který dojednala koalice kancléře Schüssela a jehož zrušení důsledně požadují sociální demokraté. Stejně sporné jsou otázky navyšování daní či reformy školství, které obě strany považují za „principiální“ a které se mohou stát kamenem, o nějž se vznikající koaliční projekt roztříští.

Zatím zůstává otevřené, jakou roli v koaličních jednáních může hrát vidina pokračování konzervativně-pravicové vlády (v podobě koalice ÖVP – FPÖ – BZÖ). Většina komentátorů se domnívá, že tato varianta je spíše nástrojem nátlaku na SPÖ než reálnou možností. Na druhou stranu, vzhledem k vůli předsedy Schüssela zůstat i nadále v roli kancléře (funkci vicekancléře v případné Gusenbauerově vládě by stěží přijal) a k rostoucí nechuti některých činitelů ÖVP k velko koalici projektu, nelze tuto variantu opomíjet. Vyloučena není ani možnost odchodu li-

doců do opozice s nastolením menšinového kabinetu SPÖ, případně ve spojení se Zelenými. V každém případě budou následovat velmi tvrdá povolební jednání. S jejich vyústěním nelze patrně počítat dříve než v pokročilé době adventní.

Michal Kořan (1977) je výzkumným pracovníkem Ústavu mezinárodních vztahů.

koran@iir.cz

¹⁾ Text byl dokončen v polovině října 2006 a volně navazuje na autorův článek Mezi předsednictvím EU a volbami: letní rakouské přemítání (Mezinárodní politika, 9/2006, s. 21–23).

²⁾ Rakousko lze až do poloviny šedesátých let považovat za téměř modelový případ konsociační demokracie.

³⁾ K tomu by pochopitelně bylo nutné připočítat změny institucionální, sociální, hospodářské, technologické, změny v občanskosti apod., jejichž náležité uchopení ovšem stojí mimo obzor tohoto textu.

⁴⁾ Viz např. Pelinka, A. (1998): Austrian Political Culture: From Subject to Participant Orientation, in: Luther, K., R. – Pulzer, P. (1998, eds.): *Austria 1945–1995. Fifty Years of the Second Republic*. Aldershot, Brookfield, Singapore, Sydney: Ashgate, s. 114.

⁵⁾ www.sora.at

⁶⁾ Je zapotřebí upozornit na to, že jednotlivé průzkumy (např. průzkum vydaný institutem SORA) se v dílčích ohledech liší, jedná se proto pouze o indikativní údaje, založené na průzkumech veřejného mínění.

⁷⁾ Müller, W., C. (1996): Political Parties, in: Lauber, V. (ed. 1996): *Contemporary Austrian Politics*, Boulder, Oxford: Westview Press, s. 75.

⁸⁾ Více viz Kořan, Michal: *Mezi předsednictvím EU a volbami...*

⁹⁾ Týden před volbami vyšlo najevo, že kancléř Schüssel uskutečnil na pozvání (a na náklady) banky BAWAG v březnu 2003 cestu soukromým letadlem do bulharské Sofie. Cesty se (mj.) zúčastnili rovněž tehdejší generální ředitel BAWAG H. Elsner a bývalý předseda ÖVP J. Taus. SPÖ tvrdí, že na pozadí „výletu“ došlo k dojednání dalekosáhlého obchodu, týkajícího se koupě bulharského operátora mobilních telefonů Mobitel investičním konsorciem kolem J. Tause a lukrativním právem na předfinancování kontroverzního nákupu stíhaček Eurofighter, které krátce po této události banka BAWAG získala.

¹⁰⁾ Ve vídeňských zemských volbách FPÖ získala 15 %, a na tento výsledek FPÖ navázala i ve volbách parlamentních – ve vídeňském volebním obvodu, který spolu s Horním Rakouskem tradičně rozhoduje výsledek voleb, si Svobodomyslní oproti roku 2002 polepšili o 6,4 % a získali celkem 14,4 %.

¹¹⁾ Viz Kořan, Michal: *Mezi předsednictvím EU a volbami...*

¹²⁾ BZÖ se navíc těsně před volbami musela vyrovnat s odchodem populární ministryně spravedlnosti Karin Gastingner, který tehdy místopředsedkyně strany ohlásila 25. 9. Odchod zdůvodnila oddaností liberálním principům, které se neshodují s proticizineckou a nacionální orientací BZÖ. S odchodem K. Gastingner přišla BZÖ o poslední význačný liberální element, čímž se vzdálila i posledním zbytkům liberálních voličů.

Kam směřuje nizozemská imigrační politika?

Nizozemská společnost je tradičně vnímána jako společnost otevřená imigraci. Nizozemsko historicky bylo zemí, kam přicházeli přistěhovalci a byli zde přívětivě přijímáni. Kromě toho je Nizozemsko známé svým liberálním přístupem k imigrantům a podporou rozvoje jejich kultury. V posledním desetiletí se ale nizozemský postoj k imigraci změnil. Imigrační politika byla zpřísněna a stát začal více dbát na důslednější integraci přistěhovalců do společnosti. Tradiční multikulturní model byl doplněn programem integrace přistěhovalců, který je kromě holandštiny seznamuje také s kulturou a hodnotami země.

LINDA JIRKOVÁ

Historický nástin

Nizozemsko bylo již od svého vzniku zemí s poměrně vysokou migrací obyvatel. Pozice námořní velmoci zajišťovala zemi patřičný rozkvět, který si žádal posílení pracovního trhu imigranty. Velké promíslení různých náboženství, ale i kultur, vedlo k vzniku tradiční holandské společnosti, která je k jinakosti velice tolerantní.

Do první světové války byla míra imigrace a emigrace poměrně vyrovnaná. Poté postupně narůstala ve prospěch imigrace. Po druhé světové válce začaly do Nizozemska přicházet větší vlny přistěhovalců, zejména v důsledku dekolonizace. Vedle toho ekonomický růst v druhé polovině padesátých let a během let šedesátých vyvolal potřebu dodatečné pracovní síly. Nizozemsko rekrutovalo množství pracovníků ze středomořské oblasti, kteří měli původně setrvat v Nizozemsku pouze dočasně, ovšem mnozí z nich se zde usídlili natrvalo a posléze za nimi přišly také jejich rodiny. Otevřeným dveřím pracovní imigrace udělala rázný konec ropná krize v roce 1973. Následné sociální tenze a ekonomický propad vedly k zmrazení rekrutování pracovních sil v zahraničí. Tento krok byl jistým bodem zlomu v holandské imigrační politice. Byl zaveden restriktivní režim pro pracovní imigraci, podle kterého mohla být zaměstnána osoba původem z nečlenského státu Evropského ekonomického prostoru pouze tehdy, nenašel-li se nikdo

vhodný v rámci tohoto prostoru. V období vysoké nezaměstnanosti sloužilo toto opatření jako restrikce v pracovní imigraci. Nicméně se snížením nezaměstnanosti na konci devadesátých let a se zvýšením potřeby pracovní síly se toto původně restriktivní opatření změnilo naopak v prostředek usnadňující imigraci do Nizozemska.

Multikulturalismus

Přístup Nizozemska k integraci přistěhovalců je označován termínem multikulturalismus. Tento model uznává legitimitu kulturní a sociální různorodosti etnických menšin. Ostatně respekt většiny k menšině je nizozemskou tradicí. Nizozemsko zvolilo cestu odlišnou než mnohé jiné státy, které se naopak snažily aktivně integrovat a svého druhu asimilovat příchodí imigranty – například Francie. Nizozemsko naproti tomu podporovalo rozvoj kultury a identity země původu přistěhovalců například podporou vzdělání v mateřském jazyce. Hlavním cílem bylo dosažení rovnosti mezi rodilými Holanďany a přistěhovalci. Tento model fungoval po mnoho let poměrně úspěšně a dlouhou dobu se zdálo, že je vhodnou inspirací pro ostatní země, jak dobře zvládat integrační politiku. V Nizozemsku nevznikala gheta a protiimigrační pnutí ve společnosti bylo nízké.

Zhoršující se ekonomická situace na přelomu tisíciletí ale rozvířila vody tohoto vesměs poklidného soužití. Zatímco

někteří přistěhovalci se poměrně úspěšně adaptovali v nizozemské společnosti, jiní, často tureckého či marockého původu, se od většinové společnosti stále více oddělovali. Právě malá integrovanost některých přistěhovalců a jejich nepřijímání, případně dokonce odmítání, nizozemské kultury se stalo terčem kritiky ze strany některých politiků a novinářů. Předloni zavražděný kontroverzní novinář a režisér Theo Van Gogh došel tak daleko, že líčil multikulturalismus jako „zdvořilé ustupování vztahovačného hostu, jenž vás postupně vytěšňuje z vašeho příbytku“.!)

Proměna politiky vůči imigrantům

Multikulturní model se přes svá zjevná pozitiva ukázal být ne zcela ideálním. Namísto harmonického soužití různých kultur se i zde projevilo napětí a rozpory. Vláda postupně upustila od předchozí praxe poskytování maximálního prostoru každé menšině k rozvoji vlastní kulturní identity, neboť se ukázalo, že ta může být v rozporu s kulturou a liberálními normami nizozemské společnosti. Mezi imigranty je značné množství muslimů, a zejména radikální formy islámu jsou ve zjevném rozporu s liberálním myšlením Nizozemců. Podpora takto odlišných kultur nebyla pro nizozemskou společnost žádoucí, neboť prohlubovala rozpory mezi jednotlivými skupinami a mnohdy navíc nevědomě podporovala radikální, dogmatické myšlenky, které přímo odmítaly západní, a tedy i nizozemské myšlení. Konečným důsledkem bylo uzavírání se takovýchto společenství do sebe a jejich následné oddělení od většinové společnosti.

Nizozemsko se potýkalo s problémy, které však na politické úrovni nebyly patřičně řešeny, neboť byly svým způsobem tabu. Prolomit toto tabu se pokusil článek levicového komentátora Paula Scheffera „Multikulturní drama“, který byl publikován v listu NRC Handelsblad koncem ledna roku 2000. Scheffer v něm upozornil na rostoucí etnickou segregaci a ztracení nizozemské vlastní kulturní identity. Následovala diskuse o nizozemské národní identitě. Veřejně se přestalo zastírat, že existuje jistá polarizace mezi muslimy a ostatními obyvateli. Navíc po útocích z 11. září 2001 tato polarizace ještě více vzrostla a zároveň se snížila integrace muslimů do většinové společnosti a zvýšil se počet radikálních skupin.

Ve volbách v roce 2002 se téma imigrace stalo ústředním bodem kampaně. Výstřední politik Pim Fortuyn zcela opustil tradiční politicky korektní réto-

riku a otevřeně hovořil o problémech, které imigrace způsobuje, stejně jako o nutnosti přistěhovalectví zásadně omezit. „Nederland is vol“ (Nizozemsko je plné) bylo jeho heslo. Těsně před volbami byl Fortuyn zavražděn. Jeho strana LPF²) ve volbách nečekaně uspěla, když získala 17,9 procenta hlasů, respektive 26 parlamentních křesel. Následně se stala členem vládní koalice s CDA a VVD.³)

Tato vláda nicméně neměla dlouhé trvání, a zejména kvůli sporům o rychlost rozšiřování Evropské unie rezignovala již po 87 dnech. V následných volbách LPF svůj předchozí úspěch nezopakovala mimo jiné proto, že Fortuynovo dědictví si rozebraly ostatní strany, které ve snaze přetáhnout Fortuynovy voliče řadu témat z programu LPF přejaly. Strany se shodly, že je nutné klást důraz na integraci imigrantů, zejména pak na přejímání norem a hodnot nizozemské společnosti. Také souhlasily s potřebou přitvrdit v potírání kriminality.

Nová imigrační politika požaduje po přistěhovalcích důslednější integraci do nizozemské společnosti. Kromě povinné účasti v integračním programu, v rámci kterého probíhají výuka holandského jazyka a kurzy sociální a pracovní orientace, je absolvent nucen složit integrační zkoušku. Důvodem je nutnost znát jazyk a fungování holandské společnosti, aby se do ní mohl zapojit. Dbá se na to, aby cizinci

porozuměli nizozemským hodnotám a přijali je za své a přizpůsobili se místním společenským normám. Jádrem nové imigrační politiky je skutečnost, že imigranti jsou za vlastní integraci odpovědní sami. Sami musí projevovat iniciativu k úspěchu ve zkoušce, včetně zaplacení nákladů na kurz.

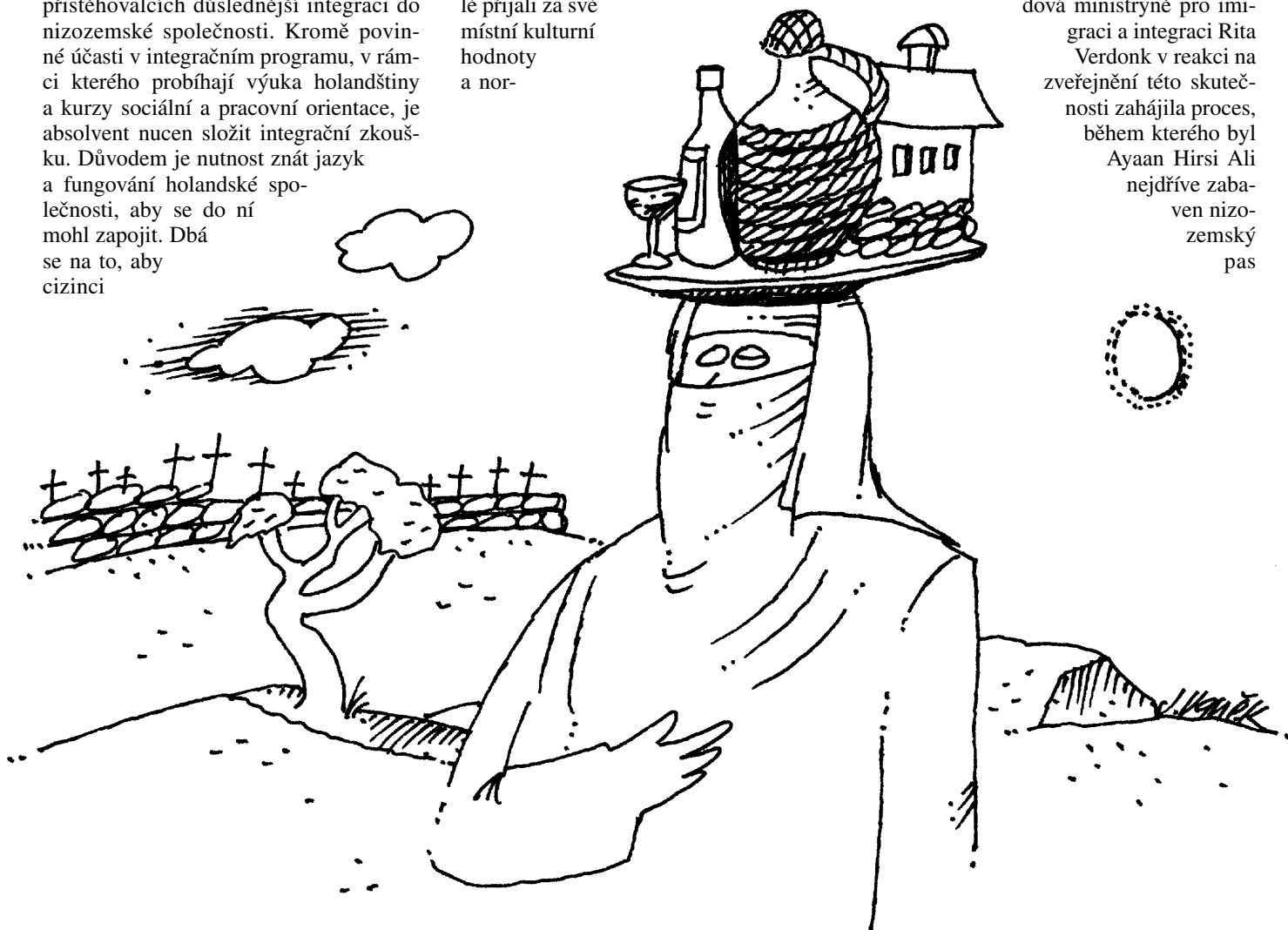
Výsledkem nové imigrační politiky Nizozemska je pokles počtu imigrantů přicházejících do země. Kromě toho změna azylové politiky značně ovlivnila počty žádostí o azyl. Před zavedením restriktivních zákonů počet žádostí každoročně narůstal. Po přijetí nové legislativy došlo k výraznému snížení počtu žadatelů o azyl. Nizozemsko tak opustilo politiku otevřených dveří pro uprchlíky. Z původních zhruba 50 procent úspěšných žádostí klesla úspěšnost na pouhých 15 procent.⁴) Vláda také výrazně přitvrdila v postupu vůči ilegálním imigrantům.

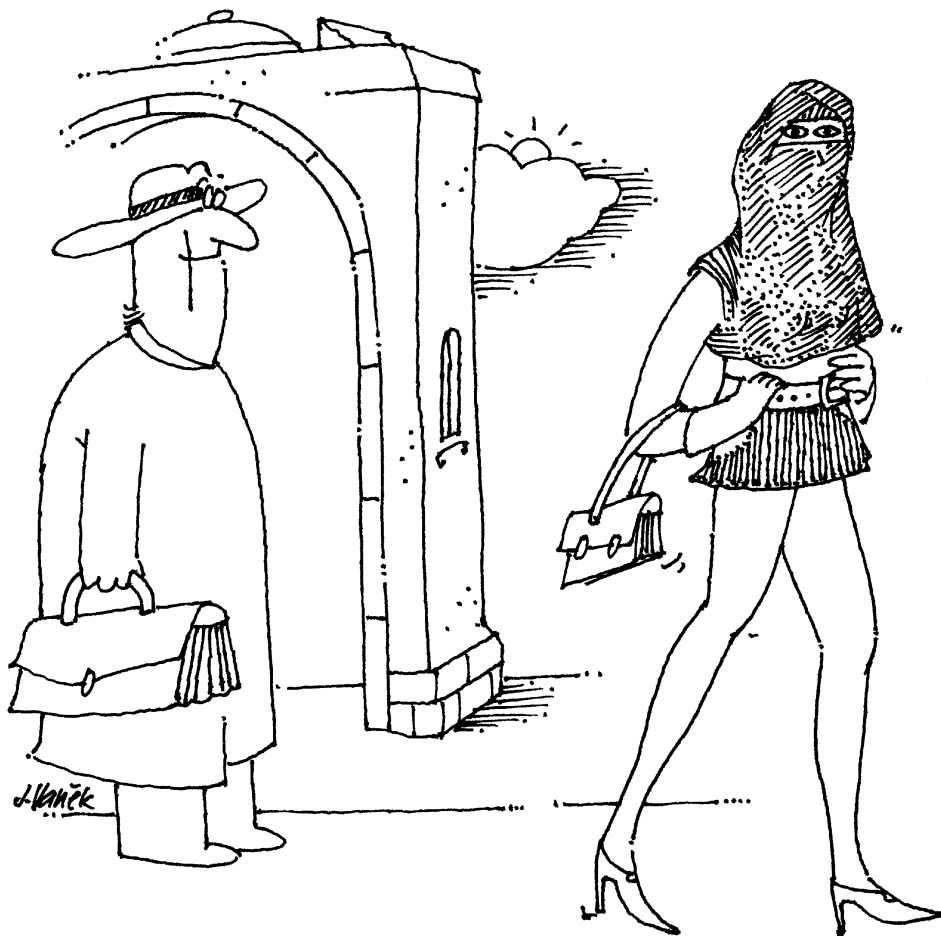
Integrační politika země nicméně není politikou zaměřenou proti imigraci, nýbrž spíše snahou zajistit, aby nově příchozí obyvatelé přijali za své místní kulturní hodnoty a nor-

my. Nizozemsko je pověstné svými liberálními myšlenkami a od imigrantů přirozeně očekává, že tento liberalismus budou následovat. Problémem nejsou přistěhovalci sami o sobě, ale spíše jejich špatná integrace do nizozemské společnosti a tůhnutí k militantnímu islámu, který odmítá západní kulturu. Právě některé násilné projevy motivované radikálním islámem vzbuzují obecný strach z přistěhovalců ve společnosti.

O tom, že „imigrační otázka“ je pro nizozemskou politiku skutečně klíčová, jsme se mohli přesvědčit také letos na jaře. Aféra, která propukla kolem známé političky somálského původu Ayaan Hirsi Ali, zásadně otřásla nizozemskou politickou scénou. Ayaan Hirsi Ali, žena proslulá svou nekompromisní kritikou islámu, kvůli níž má tolik nepřátel, že musí být pod stálou ochranou policie, neboť hrozí nebezpečí, že by se někdo mohl pokusit ji zabít, lhala před čtrnácti lety o svém skutečném jméně a datu narození v žádosti o udělení azylu a následně pak nizozemského občanství. Zásadová ministryně pro imigraci a integraci Rita Verdonk v reakci na zveřejnění této skutečnosti zahájila proces, během kterého byl Ayaan Hirsi Ali nejdříve zaba-

ven nizozemský pas

a posléze opět navrácen. Dohady o platnosti nizozemského občanství Ayaan Hirsi Ali ovšem měly dohru na politické scéně. Strana D66, člen vládní koalice, požadovala odstoupení ministryně Verdonk a spor vyvolal vládní krizi. Vzhledem k tomu, že ministryně neodstoupila, strana koalici opustila. Premiér Balkenende tak byl nucen v červenci vytvořit dočasnou menšinovou vládu, která zemi povede do předčasných voleb v listopadu tohoto roku. Také v nich imigrační politika zůstane jedním z důležitých témat kampaně.

Seznam literatury a zdrojů

Vládní stránky www.government.nl/policy/bronnen/regeerakkoord/42_17371.jsp [cit. 10. 5. 2006].

Ministerie van Justitie – Immigratie- en Naturalisatiedienst www.ind.nl/EN/index.asp [cit. 8. 5. 2006].

Analysis and Forecasting of International Migration by Major Groups, Evropská Komise, 2003, www.mszs.si/eurydice/posvet/KS-CC-03-002_-N-EN.PDF [cit. 11. 5. 2006].

Immigration and the Dutch Economy, CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis, červen 2003, www.cpb.nl/pub/cpbreksen/bijzonder/47/bijz47.pdf [cit. 15. 5. 2006].

Immigration Policy, Assimilation of Immigrants,

and Natives' Sentiments Towards Immigrants: Evidence from 12 OECD Countries, The Center for Comparative Immigration Studies, University of California, duben 2001, www.ccisucsd.org/PUBLICATIONS/wrkg33.pdf [cit. 12. 5. 2006].

A. Baršová: Integrace přistěhovalců v Evropě: od občanské integrace k multikulturalismu a zpět?, aa.ecn.cz/img_upload/9e9f2072be82f3d69e3265f41fe9f28e/ABarsova_Integrace_pristehovalcu_v_Europe.pdf [cit. 12. 5. 2006].

M. Gerstenfeld: Radical Islam in The Netherlands: A Case Study of a Failed European Policy, Jerusalem Center for Public Affairs, Vol. 4, No. 14, 2. 1. 2005, www.jcpa.org/brief/brief004-14.htm [cit. 14. 5. 2006].

Linda Jirková (1981) je studentkou Fakulty sociálních věd UK magisterského oboru Západoevropská studia.

linda.jirkova@centrum.cz

¹⁾ A. Baršová: Integrace přistěhovalců v Evropě: od občanské integrace k multikulturalismu a zpět?

²⁾ Listina Pima Fortuyna.

³⁾ CDA – Křesťansko demokratická výzva, VVD – Lidová strana za svobodu a demokracii.

⁴⁾ Pro srovnání, úspěšnost v ČR je zhruba 0,5 %.

Čína je jednou z mála zemí, která si udržela jistou kontinuitu kultury od počátku své existence. Tato kultura, do značné míry nezávislá na ostatním světě, dosáhla ve 12. století úrovně, jež vysoko předčila celou Evropu. Svými technickými vynálezy (kompas, střelný prach, papír, knihtisk) ovlivnila celý svět, neboť vytvořila předpoklady pro novou epochu, jejímž počátkem jsou objevné plavby. A i když ještě odborníci neuzavřeli diskusi, proč Číňané neuskutečnili objevné plavby sami, když pro to měli všechny předpoklady, nebo proč postupně začala za světem zaostávat, Čína se začíná znovu hlásit o své místo na slunci. Projevuje se to mimořádným technickým rozvojem i pozitivními změnami v životní úrovni, které málokdo, zejména krátce po „kulturní revoluci“, mohl předpokládat. Rychlé tempo čínského hospodářského rozvoje však vyvolává podobné obavy jako kdysi dnes už téměř zapomenutá Maova teorie třetí světové války.

Je to do značné míry pochopitelné. Neboť i Teng Siao-pching, který vyhlásil v roce 1978 politickou reformu, která ukončila fiasko Maova experimentu, o deset let později přiznal, jak je rychlé tempo reformu zaskočilo: „Na venkově se překotně rozvíjejí všechny druhy drobného podnikání, které se jako neviditelná armáda náhle vynořily z ničeho. Nelze to považovat za úspěch naší ústřední vlády. Objem městského a venkovského podnikání se každoročně zvyšuje o 20 procent. Na něco takového jsem stejně jako ostatní soudruzi ani nepomyslel. Překvapilo nás to.“¹⁾ Další změny ale už není možné vysvětlovat jako pouhý důsledek rozkladu komunistického režimu, jak ve své době výstižně analyzoval Jasper Becker, který v Číně dlouhá léta pracoval: „Byrokratický aparát zde je tak zoufale zkorumpovaný, že Čína pomalu směřuje k tržnímu hospodářství, ať se to pekingskému ústředí líbí nebo ne.“²⁾ Dnes je tento proces změn komunistickou stranou do značné míry ovlivňován. Například Zhang Ruimin, který byl v roce 2005 v anketě pořádané edicí Fortune vyhodnocen jako „nejlepší manažer roku“³⁾ (Financial Times jej řa-

Čína:

pragmatismus

vítězí nad ideologií

FRANTIŠEK
MRÁZEK

dí mezi 50 nejúspěšnějších světových byznysmenů), úzce spolupracuje s Komunistickou stranou Číny, jejímž členem je již třicet let, a roku 2002 byl dokonce zvolen do ÚV Komunistické strany Číny.

Je pravdou, že některé přijaté zákony zní kuriózně, jako například doplněk ústavy z března 1993, který hovoří o „socialistické tržní ekonomice“. Ale řada dalších zákonů, jež přiznávají soukromému sektoru „hlavní podíl“ v ekonomice (rok 1999), či zdůrazňují ustanovení, že „občany legálně nabyté soukromé vlastnictví nesmí být porušeno“ (rok 2004), napomohla skutečně zásadním změnám. Podle nedávné zprávy agentury Nová Čína z 20. srpna 2006 stát nevlastní více než 220 z 500 hlavních průmyslových podniků v zemi, zatímco ještě před dvěma roky to bylo přibližně 400 firem. Lze se jen dohadovat, jaké důsledky takové tempo reformy v Číně přinese, ale již dnes je jasné, že avizuje nový problém, a to boj o suroviny. Jak podrobně doložil list Guardian z 25. 1. 2006, Čína již nyní spotřebovává více zdrojů této planety než Spojené státy – s výjimkou ropu.

Ale i ve Spojených státech je ekonomika a politika úzce provázána. Velice výstižně na to poukázal již Dwight Eisenhower, který varoval před vlivem vojensko-průmyslového komplexu. 17. ledna 1961, v souvislosti s ukončením svého druhého prezidentského mandátu, se obrací k americkému lidu a ve svém projevu zdůrazňuje: „V důsledku světových konfliktů jsme museli vybudovat ohromný zbrojní průmysl. Tři a půl milionů mužů a žen pracuje přímo v obranném sektoru. Jeho ekonomický, politický a morální vliv pocítujeme v každém městě. Tento rozvoj je sice nezbytný, ale měli bychom pochopit vážnost jeho možných důsled-

ků... Musíme se obávat neospravedlnitelného vlivu vojensko-průmyslového komplexu. Toto riziko, spočívající v možnosti zvyšování jeho zhoubného vlivu na zneužití moci, zde je, ať chceme či nechceme, a bude přetrvávat... Nepřipustíme nikdy, aby váha tohoto komplexu uvedla do nebezpečí naše svobody nebo naši demokracii.“⁴⁾

Čína chce klid v regionu

Naznačení politicko-ekonomických vazeb umožňuje postihnout jinak obtížně pochopitelné změny postojů v mezinárodních vztazích. Například kritika ze strany některých západních médií, že by „Peking v případě Severní Koreje mohl udělat více, než hrát pouze roli prostředníka“, pomíjí některé důležité aspekty. Číně více než o vojenské řešení jde o to, udržet v daném regionu klid. Ten je zárukou ekonomického rozvoje v její severní oblasti, která zatím zůstala stranou výraznějších hospodářských přeměn. A i když na vzájemném obchodu je závislá zejména samotná existence severokorejského státu (přes nedostatek vlastních zdrojů Čína poskytuje Koreji ropu, výrobky lehkého průmyslu a potraviny), umožňuje zvyšovat i životní úroveň příhraniční čínské oblasti, aniž by je vláda musela dotovat. Navíc v čínském pohraničí žijí 2 miliony Číňanů korejského původu. Pro Čínu Severní Korea představuje také „narázníkový“ stát a existuje obava, že po zhroutilí Severní Koreje by se americké jednotky, které jsou nyní na jihu, mohly přesunout blíže k jejím hranicím. Pro Čínu však představuje nukleární vyzbrojování Severní Koreje ještě jiné nebezpečí: nutná protipatření ze strany Jižní Koreje, Japonska, a také Tchaj-wanu. Korea může být také „pákou“ pro Číňany, jak přinutit USA, aby uznávaly problém Tchaj-wanu jako

vnitřní problém Číny, i když Bush již v dubnu tohoto roku na setkání s prezidentem Chu Ťin-tchaeem prohlásil: „Můj postoj se nezměnil. Nepodporuji nezávislost Tchaj-wanu.“⁵⁾

Dalším názorným příkladem jsou vztahy mezi USA, Čínou a Indií. Ta, přestože se bránila akceptovat všechny dohody týkající se výroby jaderných zbraní, obdržela při březnové návštěvě prezidenta Bushe slib o všestranné pomoci. Bez ohledu na to, že by se tak mohl vytvořit precedent komplikující jednání o otázce jaderných zbraní s Íránem. Spojené státy prostě přijaly řešení, které jim umožňuje získat v Indii nejen významného hospodářského partnera, ale i potenciálního strategického spojence v asijské oblasti, zejména proti Číně. I když se vztahy USA s Pekingem po atentátech z 11. září 2001 mimořádně zlepšily, rusko-čínské vojenské manévry v minulém roce Američany opět zneklidnily. Od roku 1992 je Peking nejlepším klientem Ruska, který odebírá zbraně za přibližně 2 mld. dolarů ročně. Navíc se manévry původně plánovaly i ve spolupráci s Indií, jež je také významným odběratelem ruských zbraní. Součástí strategie osy Moskva–Teherán–Dillí–Peking, jež by Rusům umožnila přístup k „teplým mořím“, je i hospodářská spolupráce, zejména plánovaný plynovod a ropovod, jenž by mohl vést až do Japonska. Američané se tak na Dálném východě cítí ohroženi ve svých zájmech. Za zmínku snad stojí i fakt, že právě díky ropě se 14. října 2004 podařilo Vladimíru Putinovi podepsat smlouvu s Čínou, urovnávající staré neshody na řece Ussuri.

Hospodářské vztahy pomohly urovnat napětí s Japonskem

Také silné hospodářské vazby mezi Čínou a Japonskem značně napomohly urovnat nedávné politické napětí, jež bylo vyvoláno novými japonskými učebnicemi historie (nedostatečně a neobjektivně se zde hodnotila úloha Země vycházejícího slunce v Číně během druhé světové války), a také časté návštěvy premiéra Junichiro Koizumiho v muzeu Yasukuni v Tokiu, kde těmto padlým Japoncům vzdával hold (pro objektivnost je ale zapotřebí připomenout specifickou asijskou kulturu. V japonské tradici platí, že slovo, jímž jsou skutky zemřelého pojmenovány, určuje osud jeho ducha. Proto případné přiznání viny by znamenalo zatracení bezpočtu duší a pro Japonce jde o mnohem více než pouhé politické gesto).

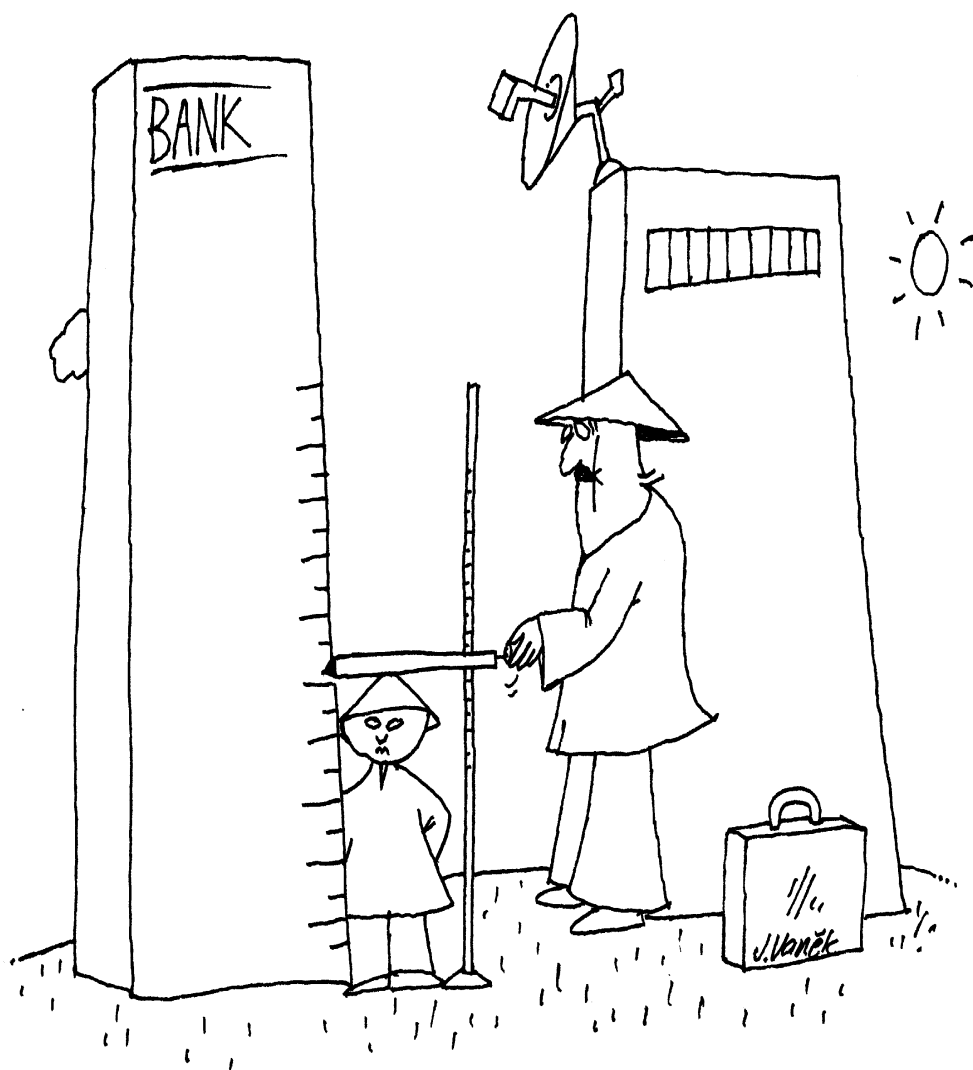
ZEMĚMI SVĚTA

Dokládá to rekordní obchodní výměna za posledních osm let. V prvním pololetí dosáhla 99,2 mld. dolarů, což představuje navýšení o 9,9 procenta ve srovnání se stejným obdobím minulého roku. V surovinách je Japonsko závislé z 80 procent na dovozu. Musí tedy také neustále hledat nové zdroje. Tím spíše, že je třetím největším spotřebitelem ropy za USA a od roku 2003 i za Čínou. Středem jeho zájmu jsou nyní Kazachstán a Uzbekistán. Velký vliv zde má Rusko a Čína, což by Japonci rádi změnili. Kazachstán totiž navíc vlastní druhé největší zásoby uranu a Japonsko, jemuž jaderné elektrárny zajišťují asi 30 procent spotřeby elektřiny, toto palivo nezbytně potřebuje. To, že Japonsko je zmítáno mezi korektními diplomatickými zásadami a vlastními potřebami, se částečně promítá v jeho rezervovaných postojích nejen k Číně, ale i ke konfliktu v Libanonu či k otázce nukleárního vyzbrojování Íránu. Nakonec 14 procent ropy dováží právě z této země.

Francie chce dobýt čínský trh

Francie zaujímá k Číně zcela pragmatický postoj již poměrně dlouho a žádně větší nebezpečí z její strany nevidí. Prezident Chirac již při své návštěvě Pekingu v roce 2004 žádal odstranění evropského embarga na prodej zbraní, které bylo přijato evropskými zeměmi po masakru na náměstí Nebeského klidu a které dle něho „dnes už nemá smysl“. Prohlásil zcela jasně, že čínský hospodářský růst „je nadějí pro Francii“, a vyzval francouzské podniky, aby se „vrhly do dobývání jejího trhu, aby oživily ekonomickou aktivitu a zaměstnanost ve Francii“.⁶⁾ Dokonce na závěr své návštěvy zdůraznil, že se o Čínu zajímá od svých patnácti let a že mu učarovala tato kultura, která dlouhodobě hledá harmonii mezi přírodou a člověkem.

Podobně se nedávno vyjádřil Jean-Pierre Raffarin, bývalý francouzský premiér a současný senátor, který ve svém článku *Nemějme strach z Číny* (Le Figaro z 23. srpna) analyzoval její historický vývoj. Ve svých ódách na tuto mocnost byl jen trochu více sofistikovaný, když napsal: „Evropan může být zneklidněn, že již staré čínské slovo ‚xue‘ znamená jak kopírovat, tak i naučit se. Ale nelze pominout, že již Konfucius, v jejich tradici velice významný, říkal: ‚Vědění pouze předávám, nevymýšlím nic‘“. Pravděpodobně měl hlavně na zřeteli, jak sám uvádí, že Čína dle odhadu bude představovat 15–20 procent světové ekonomiky v roce 2020, přičemž v roce 1976 to bylo pouhé jedno procento.

K případné kritice týkající se opomíjených lidských práv v dané oblasti, jak bylo i Chirakovi ne zcela oprávněně vytýkáno (poté, co odmítl veřejně se dotknout tohoto problému, předal svému protějšku seznam týkající se konkrétních případů politických vězňů), lze odpověď poznámkou na kritiku Kennetha Rotha, výkonného ředitele institutu pro sledování lidských práv, který zdůraznil, že „Bush by se neměl při kritice nedodržování lidských práv omezovat pouze na území vlastní Číny, ale i na oblasti, kde tato východní mocnost prosazuje svůj vliv. Neboť čínská zahraniční politika, pokud se týká lidských práv, je záměrně velice neutrální... a výsledkem je ale všechno jiné, jen ne neutralita.“⁷⁾ Má zejména na mysli, že poskytuje diktátorům prostředky pro přežití. Je pravdou, a z Rothovy úvahy to vyplývá, že rostoucí zájem Číny o suroviny a rozšiřování jejího vlivu tedy s sebou nese i tyto negativní trendy. Na druhé straně ale čínské investice a subvence umožňují bojovat proti chudobě, což se neděje v případě, když se západní vlády zajímají pouze o lidská

práva. Samozřejmě i v daném případě je to hlavně důsledek pragmatické politiky Číny, sledující cílevědomě své zájmy. Je však obtížné předvídat, zda se ale naplní prognóza, kterou 15. ledna 2005 v International Herald Tribune vyjádřil Peter Mandelson, evropský komisař pro obchod, když napsal, že „21. století chce být stoletím Asie“. Rozhodně je ale už nyní důležitým jazyčkem na vahách mnoha významných rozhodnutí světového významu.

František Mrázek (1952) je pedagog a historik se zaměřením na Francii a Čínu.

drmrzak@seznam.cz

¹⁾ Jasper Becker, *Čína na přelomu století*, Art, Brno 2002, str. 64.

²⁾ Jasper Becker, *Čína na přelomu století*, Art, Brno 2002, str. 60.

³⁾ Le Figaro, 23/8 2006.

⁴⁾ Dokument Eugena Jareckého o intervencích USA v období po druhé světové válce, který odvysílal 31. ledna 2006 francouzsko-německý kanál Arte.

⁵⁾ Le Monde, 22. dubna 2006.

⁶⁾ Le Monde, 11/X 2004.

⁷⁾ International Herald Tribune, 20/4 2006.

Európska diplomacia: mýtus, alebo realita?

Označenie európska diplomacia sa v posledných rokoch vyskytuje v médiách, ale aj v odbornej literatúre pomerne často. A hoci netreba zabúdať, že sa tento termín v historickom kontexte korektne používa aj na označenie zahraničnej politiky európskych veľmocí najmä v období tzv. Európskeho koncertu, v súčasnosti je asociovaný takmer výlučne s Európskou úniou (EÚ). Ak uvážime, že v rámci teórie medzinárodných vzťahov sa termín diplomacia spája predovšetkým so štátom, s realizáciou jeho zahraničnej politiky¹⁾ alebo sa ním tiež označuje zahraničná (diplomatická) služba štátu v inštitucionálnom zmysle, vynára sa oprávnená otázka, čo potom vlastne je tá v súčasnosti toľko skloňovaná európska diplomacia? Ide o novú diplomatickú inštitúciu hodnú vedeckého skúmania, či len o akúsi vedecky nekorektnú novinársku frázu alebo pojem, ktorý neoznačuje reálny fenomén, a jeho používanie je skôr vyjadrením zbožného želania niektorých skupín, ktoré chcú za každú cenu vidieť EÚ ako akýsi protoštát, či útvar k nemu smerujúci?

ERIK PAJTINKA

Nie je diplomacia ako diplomacia

Európska únia nie je štátom, *de iure* nemá vlastnú zahraničnú politiku a ani diplomatickú službu, ktorú by si bolo možné predstaviť ako súbor diplomatov, pracujúcich na „Ministerstve zahraničných vecí“ či „Veľvyslanectvách EÚ“ a plniacich všetky tradičné diplomatické funkcie, definované Viedenským dohovorom o diplomatických stykoch. Prečo sa teda vôbec začalo hovoriť o európskej diplomacii?

Zavedenie tohto označenia pravdepodobne súvisí so silným sklonom porovnávať Európsku úniu a jej inštitúcie so štátom. Príčinou uvedenej tendencie je zrejme fakt, že EÚ nie je možné porovnávať so žiadnym „ideálnym typom“, pretože je experimentom s otvoreným integračným zoskupením pre podobné útvary vo svete. Národný štát je naproti tomu vnímaný ako osvedčený model, ktorý môže slúžiť ako referenčná vzorka a súčasne aj zdroj inšpirácie, čoho dôkazom je aj skutočnosť, že viaceré inštitúcie EÚ boli vytvorené „na obraz“ tých „národných“. Je pritom zrejme, že inštitúcie existujúce v podmienkach integračného zoskupenia – a to sa týka aj diplomacie – nebudú vernou kópiou tých národných, ale môžu sa im vo viac či menej viditeľných aspektoch podobáť. V spojitosti s Európskou úniou existuje tendencia hľadať paralely

medzi národnými a európskymi inštitúciami na základe niektorých spoločných atribútov či vonkajších podobností. Ako príklad možno uviesť Európsky parlament, ktorého členovia sú od roku 1979, podobne ako v prípade národných parlamentov, volení občanmi (v danom prípade občanmi EÚ). Napriek tomu má Európsky parlament – a to aj po reformách, ktoré niekoľkokrát posilnili jeho kompetencie – na mŕle ďaleko od skutočného „zákonodarného zboru EÚ“. Podobne aj minister zahraničných vecí EÚ, ktorý sa objavil v návrhu Ústavnej zmluvy EÚ, by síce mohol, podobne ako jeho kolegovia z členských štátov, zohrávať významnú reprezentačnú úlohu (príp. aj ďalšie úlohy), no jeho pozícia by bola celkom odlišná a svojimi reálnymi právomocami by sa asi len ťažko mohol porovnávať so šéfmi diplomacií členských štátov Únie.

Možno predpokladať, že podobne sa udomácnil aj pojem európska diplomacia, ktorý sa začal frekventovanejšie používať v 90-tych rokoch 20. storočia. Práve v tomto období sa EÚ začala aktívnejšie a viditeľnejšie angažovať na medzinárodnom poli, a to aj vo sfére *high politics*, k čomu nepochybne prispela Maastrichtská zmluva, konštituujuca novú dimenziu politickej spolupráce členských štátov EÚ v podobe Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky (SZBP). Pojem európska

diplomacia sa tak začal používať v spojitosti s vonkajším pôsobením EÚ, ktoré nemalo už len ekonomickú a rozvojovú dimenziu, ale nadobúdalo aj čoraz výraznejší politický rozmer. Zavedenie termínu diplomacia pre označenie aktivít EÚ smerom vonok teda zároveň korešponduje s často deklarovanými, no zatiaľ podľa všetkého nenaplnenými, ambíciami EÚ stať sa platným aktérom svetovej politiky.

Ked' sa povie európska diplomacia...

V teórii medzinárodných vzťahov v súčasnosti nejstvie jednotná, univerzálna platná definícia európskej diplomacie. Je to istotne aj tým, že právo ES tento pojem nepozná (hovori sa len o vonkajších vzťahoch, príp. o SZBP). No dokonca aj medzi diplomatmi v členských krajinách EÚ panujú značné názorové rozdiely v tom, čo si pod týmto pojmom treba predstaviť.

Pri pokuse o vytvorenie vedecky korektnej definície európskej diplomacie je zrejme, že nie je možné vychádzať z „tradičného“ chápania diplomacie, ani z etymológie, ale skôr sa treba sústrediť na to, čo tento *terminus technicus* v praxi označuje. Na základe toho možno identifikovať prinajmenšom dva jeho základné definčné znaky:

Po prvé: Subjektami európskej diplomacie sú jednak inštitúcie EÚ/ES, ale aj jednotlivé členské štáty Únie a ich príslušné orgány. Z inštitúcií EÚ/ES sú to najmä tri „zahraničnopoliticky“ relevantné generálne direktoriáty Európskej komisie (EK) – pre vonkajšie vzťahy, rozvoj a obchod – a tiež Delegácie EK, ako jej vysunuté pracoviská (niekedy prirovnávané k akýmisi quasizastupiteľským úradom). Ďalej je to Rada EÚ pre vonkajšie vzťahy (v zložení ministrov zahraničných vecí členských štátov), úrad Vysokého predstaviteľa pre SZBP a v širšom zmysle aj Európska rada, ktorá sa nepodieľa len na procese tvorby vonkajších vzťahov, ale ich aj realizuje. V úlohe príležitostných „euro-diplomatov“ sa môžu ocitnúť aj ďalší predstavitelia inštitúcií EÚ (napr. predseda EK), ale aj členských štátov. Z národných inštitúcií sú to najmä špecializované orgány štátu pre zahraničné styky, teda najmä ministerstvá zahraničných vecí členských štátov a ich zastupiteľské úrady v nečlenských krajinách. V širšom zmysle to môžu byť aj ostatné orgány štátu pre diplomaciu (napríklad hlava štátu, jednotliví rezortní ministri, atď.). Národné orgány sú však vo všeobecnosti subjektami európskej diplomacie len v obmedzenej miere.

Po druhé: Európska diplomacia je realizovaná v zásade vo vzťahu k externým aktérom, to znamená k nečlenským štátom EÚ, príp. k medzinárodným organizáciám. Vyplyva to už z faktu, že európska diplomacia sa bezprostredne dotýka vzťahov EÚ ako kolektívneho aktéra s inými cudzími aktérmi. Bilaterálne vzťahy v rámci EÚ, teda medzi jednotlivými členskými štátmi navzájom sú v tomto zmysle vnútornými vzťahmi v rámci jedného aktéra a v princípe nepatria do európskej diplomacie. V tejto súvislosti však niektorí teoretici zdôrazňujú, že európska diplomacia zahŕňa aj „vzájomnú výmenu informácií, konzultácie a harmonizáciu pohľadov“²⁾ medzi členskými štátmi Európskej únie, čo sa môže realizovať aj prostredníctvom bilaterálnych diplomatických kanálov. Je však otázne, či tieto procesy nepatria skôr do procesu tvorby vonkajších vzťahov, než ich realizácie. Na druhej strane, nie všetky aktivity realizované vo vzťahu k externým aktérom musia byť nevyhnutne európskou diplomaciou. Diplomatické aktivity členského štátu EÚ vo vzťahu k nečlenskému štátu, ktoré sa týkajú vyložene bilaterálnych otázok (napr. kultúrnej spolupráce) a nie sú koordinované na úrovni Únie, nemožno chápať ako súčasť európskej diplomacie.

Na základe vyššie uvedeného by bolo možné európsku diplomáciu v súčasnosti chápať ako súbor oficiálnych aktivít orgánov EÚ, realizovaných vo vzťahu k von-

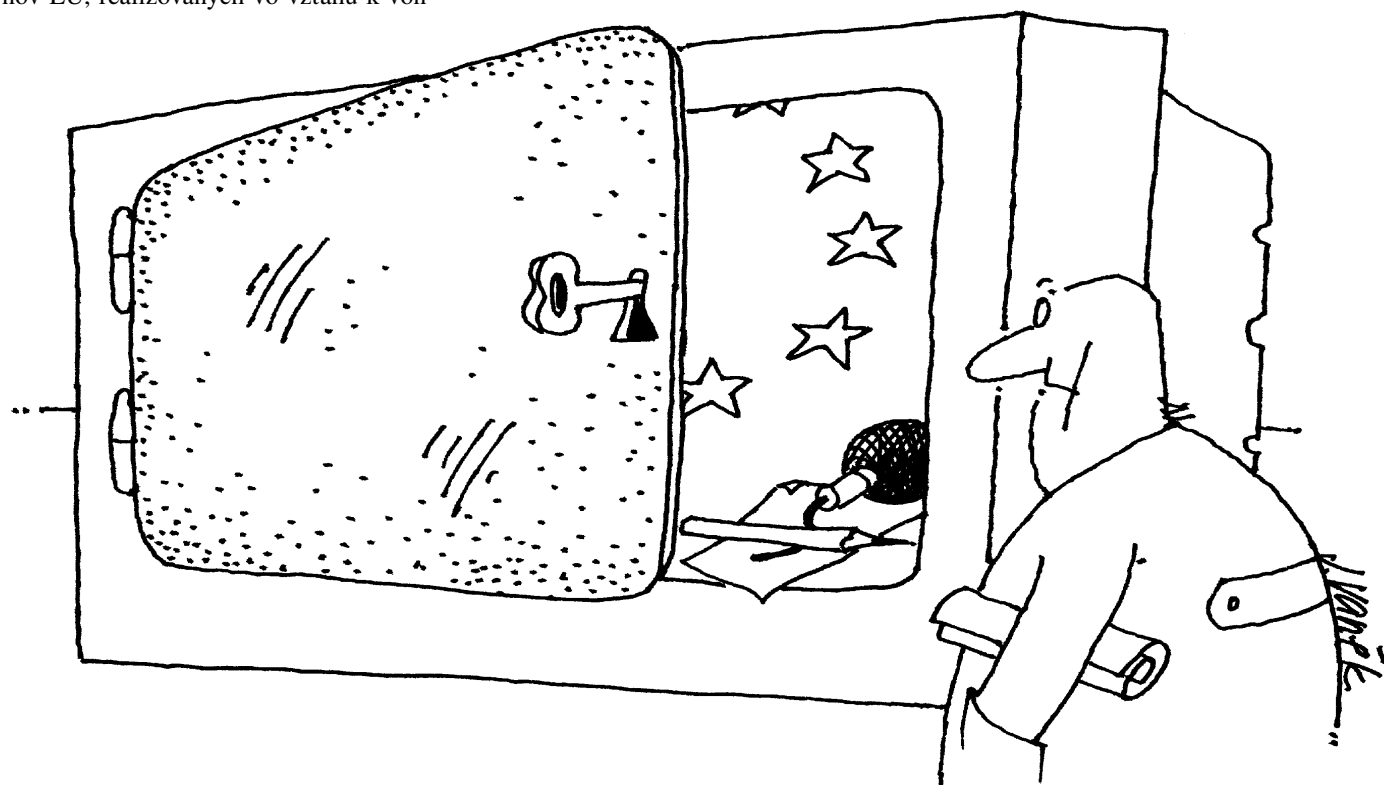
kajším aktérom, ako aj tých diplomatických aktivít orgánov členských štátov, ktoré sú vo vzťahu k týmto vonkajším aktérom realizované koordinovane v rámci SZBP.

Európska diplomacia v praxi

Na rozdiel od relatívne presne identifikovateľných diplomatických aktivít štátov (či už sú to aktivity profesionálnych diplomatov alebo iných štátnych predstaviteľov, ktorí príležitostne vstupujú do medzinárodných vzťahov), je európska diplomacia oveľa ťažšie vymedziteľná. Predstavitelia EÚ prirodzene vždy zastupujú a reprezentujú primárne EÚ, no v prípade zástupcov členských štátov to nemusí byť pravidlom. „Národní“ diplomati a vysokí politickí predstavitelia členských štátov v praxi často vystupujú v mene EÚ, aj keď ako oficiálni reprezentanti daného suverénneho štátu. K rôznym medzinárodnopolitickým témam sa pritom obvykle vyjadruje najmä aktuálne predsedajúca krajina EÚ. Niekedy je však účelné, ba až nevyhnutné, aby sa predstavitelia štátov k určitým (napr. čisto bilaterálnym) otázkam vyjadrovali len v mene vlastnej krajiny. Nie je totiž reálne, a zdá sa, že ani žiaduce, aby boli všetky zahraničnopolitické kroky vo vzťahu k tretím krajinám konzultované

a koordinované na úrovni EÚ. Napríklad Veľká Británia by zrejme ani nebola príliš ochotná konzultovať všetky svoje zahraničnopolitické zámery v bilaterálnych vzťahoch ku krajinám Commonwealthu na úrovni EÚ a je tiež otázne, či by v niektorých prípadoch – napr., ak ide o prípravu slovensko-ukrajinskej dohody o kultúrnej spolupráci, vôbec bolo čo koordinovať.

Zvláštnu podobu má európska diplomacia na pôde medzinárodných organizácií, kde sa azda najviditeľnejšie a najsymbolickejšie prejavuje snaha Európskej únie „hovoriť jedným hlasom“. Napríklad v rámci Organizácie pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (OBSE) sa pred každým zasadnutím Stálej rady koná koordináčna schôdzka veľvyslancov z členských štátov EÚ, ktorí sa podľa možnosti dohodnú na spoločných stanoviskách k otázkam, ktoré sú na programe dňa. Na zasadnutí Stálej rady potom zástupca predsedajúcej krajiny EÚ toto spoločné vyhlásenie v mene štátov EÚ prečíta. Aj tu sa však niekedy prejavujú špecifické záujmy štátov. Ak sa napríklad delegácia niektorej z krajín domnieva, že v spoločnom vyhlásení neodznali niektoré veci „dostatočne nahlas“, jej zástupca sa na zasadnutí Stálej rady prihlási o slovo a prezentuje vlastné stanovisko, avšak vždy „na podporu“ spoločného vyhlásenia EÚ. Naopak, multilaterálnym fórom,

kde sa európska diplomacia prejavuje zrejme najmenej viditeľne (alebo vôbec), je Bezpečnostná rada Organizácie spojených národov (BR OSN), a to aj napriek istým náznakom vzájomnej spolupráce. Podľa niektorých názorov je práve úspešnosť európskej diplomacie na pôde BR OSN vo veľkej miere indikátorom toho, nakoľko reálna môže byť jej politická dimenzia.

* * *

Európska diplomacia je reálnym fenoménom súčasných medzinárodných vzťahov, ktorým je možné a aj potrebné sa na odbornej úrovni zaoberať. Aj napriek podobnosti pojmov je vo svojej podstate odlišná od národných diplomacií. Prirodzená tendencia hľadať medzi „tradičnou“ a európskou diplomaciou paralely môže byť pritom až kontraproduktívna. Presvedčenie, že európska diplomacia bude najefektívnejšia, len ak sa vybuduje presne podľa národných vzorov, je podľa všetkého mylné. Vízie o stálom členstve EÚ v BR OSN, ktorá by zaujala miesto súčasných členov, o „Veľvyslanectvách EÚ“, ktoré by plnohodnotne nahradili existujúce zastupiteľské úrady členských štátov, či o európskej diplomatickej službe, zloženej zo skutočných európskych patriotov, nehladiacich na národné záujmy, sú v budúcnosti, o ktorej je relevantné uvažovať, nereálne. Najväčšia pridaná hodnota európskej diplomacie sa totiž skrýva v synergickom efekte. Preto, ak nechceme odsúvať európsku diplomáciu do polohy mýtu, mali by sme skôr hovoriť o európskej dimenzii bilaterálnej a multilaterálnej diplomacie, komplementárnej koexistencii Delegácií EK a zastupiteľských úradov členských štátov EÚ alebo európskej „nadstavbe“ vo vzájomných vzťahoch medzi štátmi.

Erik Pajtinka (1981) pôsobí na Katedre medzinárodných vzťahov a diplomacie FPVaMV UMB v Banskej Bystrici.

erik.pajtinka@umb.sk

¹⁾ Napríklad stredo európsky politológ prof. Krejčí chápe diplomáciu ako „oficiálnu činnosť hláv štátov, vlád, štátnych rezortných orgánov pre zahraničné styky, a to ako ministerstva zahraničných vecí, tak aj diplomatických a konzulárnych zastúpení v zahraničí, ktorých cieľom je pokojnými prostriedkami realizovať zahraničnú politiku“. Pozri: Krejčí, O.: *Medzinárodná politika*. Praha: Ekopress 2001, s. 633.

²⁾ Duke, S. W.: *Preparing for European Diplomacy?* In: Jönsson, Ch. – Langhorne, R.: *Diplomacy*. Volume III. London: Sage Publications 2004, s. 312.

Stručná história Kosova

Patrik Gírgle: Stručná história štátů. Kosovo. Libri, 2006, 160 stran.

Nakladateľství Libri predstavuje ďalší zväzok v edícii „Stručná história štátů“. Kosovo je región, ktorý nikdy v histórii samostatným štátom nebol. Vzhľadom k tomu, že v tejto edičnej rade už vyšiel Taiwan a nakladateľství chystá k vydaniu i Tibet, lze predpokladať, že se nejedná o omyl, ale naopak o vhodný zámer nakladateľství obeznámit čtenáře s dějinami zajímavých regionů.

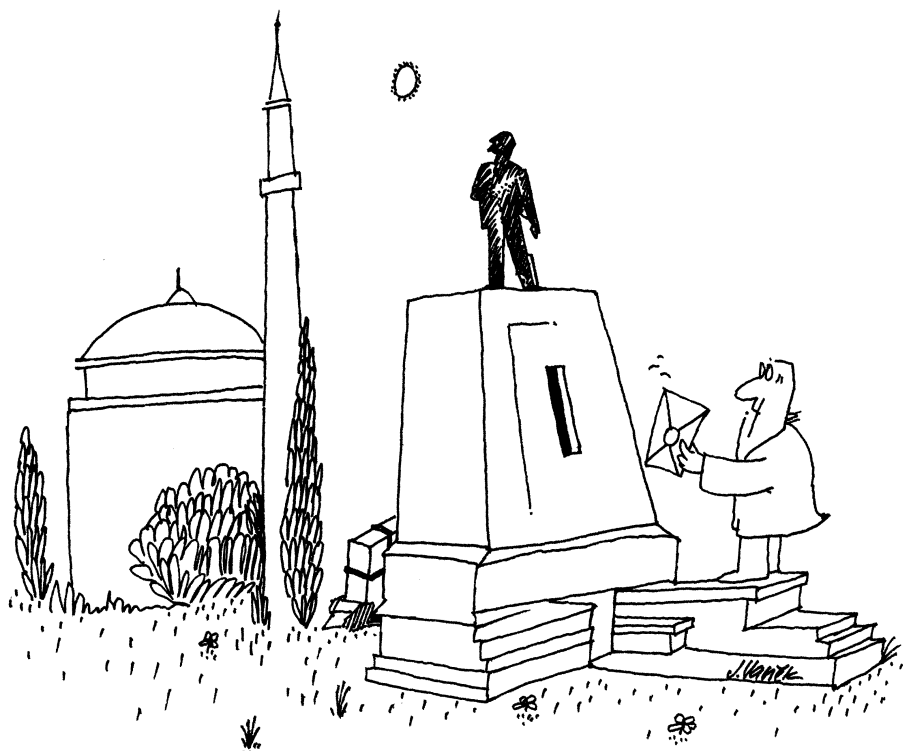
Hlavní těžiště knihy spočívá ve vývoji Kosova od albánského národního obrození až do současnosti s tím, že zdaleka největší pozornost (více než polovina knihy) je věnována Kosovu od období rostoucího etnického a sociálního napětí začátkem 80. let 20. století. V době krize Jugoslávie se autor dále věnuje zejména nástupu Slobodana Miloševića k moci, faktickému zrušení autonomie Kosova a vzniku paralelních struktur v 90. letech. Následuje popis radikalizace části albánské komunity a ozbrojených aktivit Kosovské osvobozené armády. Nechybí podrobný rozbor kosovské krize a intervence NATO v roce 1999 ani stručná charakteristika současného Kosova. Nesporně pozitivním faktem je skutečnost, že se autor rozhodl zařadit do závěru knihy několik kapitol zaměřených na aktuální situaci etnických Albánců v celém balkánském regionu (Albánie, Černá Hora, Makedonie, Srbsko). Pro lepší orientaci je kniha opatřena stručnou chronologií historických událostí, prezidentů a premiérů Kosova. Vhodným doplňkem je velmi stručná česko-albánsko-srbská „jazyková první pomoc“.

Autor seznamuje na úvod čtenáře s etymologickými kořeny slova Albánc a s pravděpodobným původem Albánců. Autor připomíná, že v období osmanské říše v regionu běžně docházelo k asimilaci a fluktuaci etnických identit (s. 27). Dále podotýká, že „převažujícím etnickým živlem ve středověkém Kosovu byli Slované“, a pozornost věnuje obzvláště Srbům, o nichž však se samozřejmě pojednává

v primordialistickém duchu jako o svébytné etnické entitě již od příchodu prvních Slovanů na Balkán („Srbové si uvědomovali“, „Srbské vítězství“ – s. 15). V této fázi autor velmi stručně a výstižně popisuje středověké dějiny Kosova. Bitva na Kosově poli a s tím související srbský národní mýtus má nepostradatelný význam v srbské národní mytologii a v současném sporu o území Kosova. Zařazení této události a středověké srbské státnosti do knihy má proto své opodstatnění. Autor však bez hlubšího pojednání jen velmi stručně odkazuje na existenci albánského živlu ve středověkém Kosovu (s. 15), i když řada existujících záznamů referuje o migraci některých albánských kmenů na východ ještě v před-osmanském období.¹⁾

Pětistránkový popis sociálních, ekonomických, politických a náboženských poměrů v osmanské říši zcela vystihuje podstatu tohoto sultanátu (s. 18–23). Zvláštní pozornost věnuje autor národnímu obrození. I zde představuje nejdříve nástin emancipace srbského etnika a až poté evoluci národního hnutí Albánců. Jazyk, sdílené historické mýty, tradiční zvykové právo a vědomí klanové příslušnosti vtisklo albánskému národnímu obrození specifický ráz (s. 28). Z pochopitelných důvodů nejsou opomenuty události z roku 1878 a vznik Prizrenské ligy.

Následuje přehledný a ucelený popis událostí a hlavních postav etnických Albánců od národního obrození přes dramatický osud Kosova v rámci Srbska po roce 1912 (s. 31) až do konce druhé světové války (s. 44). Téma Kosova v socialistické Jugoslávii (s. 45–78) autor rozdělil na období titovské, posttitovské a dále na kritickou fázi jugoslávské federace od roku 1981. Autor se velmi podrobně věnuje rovněž Kosovu devadesátých let 20. století (s. 70–112). Při vzniku „Republiky Kosovo“ popisuje etablování paralelních struktur, jednotlivých politických frakcí kosovských Albánců a pečlivě zasazuje Kosovo do širších regionálních i mezinárodních souvislostí. Čtenář se zde mimo jiné dozví, jaký vliv měly na vývoj v Kosovu tiskárny v Itálii, albánská dia-

spora ve Švýcarsku, Daytonská dohoda, vyrabování zbraňových arzenálů v Albánii aj.

Vhodným počinem je zařazení kapitoly monitorující Albánce v regionu na přelomu 20. a 21. století (s. 116–131). Škoda, že se autor dopustil řady faktických nepřesností při referování o Albáncích v Makedonii. Uvádím jen několik příkladů: není vůbec pravda, že po šestiměsíčním konfliktu (který autor mylně nazývá občanskou válkou (s. 127)) mezi makedonskými bezpečnostními silami a albánskými gerilami v severozápadní Makedonii v roce 2001 „Západ podpořil vládní makedonskou linii“ (s. 128). Kupříkladu federalizaci země ve skutečnosti neměl v programu ani nejvyšší představitel rebelů Ali Ahmeti,²⁾ jenž se po parlamentních volbách v roce 2002 navíc stal poslancem parlamentu a jeho Unie pro demokratickou integraci (nikoliv Společnost pro integritu (s. 127)) součástí vládní koalice. Dále: v době uzávěrky tohoto textu existují v Makedonii hned dvě legální univerzity, na nichž probíhá výuka v albánském jazyce (srov. s. 125).³⁾

Historie Kosova je neobyčejně komplikovaná a zájemci o základní informace nutně čelí nepřehlednému množství literatury, která nezřídka prezentuje odlišné interpretace. Navzdory některým výtkám uvedeným výše se domnívám, že autor dokázal poutavou formou přiblížit to nejpodstatnější z dějin Kosova. Opomenuty nejsou žádné významné události ani postavy.

Čtenář-politolog ocení zaměření knihy nikoli na historii, ale na Kosovo od konce 20. století. Jiné stručné a přitom souhrnné zpracování dějin Kosova v českém jazyce dosud neexistovalo (na rubu knihy mělo nakladatelství doplnit „v českém jazyce“ – v zahraničí již vyšla řada zajímavých knih o historii Kosova).⁴⁾ Knihu lze proto doporučit zájemcům o základní a přitom poměrně celistvý přehled o soudobých dějinách tohoto nepokojného balkánského regionu.

Přemysl Rosůlek

Přemysl Rosůlek (1971) působí na Katedře politologie a mezinárodních vztahů Filozofické fakulty Západočeské univerzity v Plzni.

rosulek@kap.zcu.cz

¹⁾ Biçoku, K. (1992): Viset etnike shqiptare në mesjetë dhe përhapja e emrit kombëtarë... Studime Historike, Tirana, 1–4, s. 35–36. Srov.: Gjuzeliev, B. (1991): Die Bulgarisch-Albanische Etnische Grenze Waehrend des mittelalters (6–15.jh), *Academie Bulgare des Sciences, Institut D'Etudes balkaniques, Etudes Balkaniques*, no3, s. 7891, zde s. 85. Dále srov.: Srov. Reineck, J.: Poised for War: Kosova's Quiet Siege, s. 357–381. In: Halpern, M. J. & Kideckel J. D., A., (2000) *Neighbours at War*, Pennsylvania.

²⁾ Flaka, 25. 4. 2001.

³⁾ MIA, 29. 10. 2001. Srov.: MAKFAK, 20. 11. 2001. Dále srov.: Macedonian Parliament Approves Establishment of State Albanian Language University, *Setimes*, 21. 1. 2004. In: www.setimes.com/. Srov.: Macedonia Legalises Albanian Language University, www.setimes.com/. 22. 1. 2004.

⁴⁾ Např.: Malcolm, N. (1998): *Kosovo. A Short History*, London.

Kostovicova, Denisa: Kosovo: The politics of identity and space, Routledge, London/New York 2005, 334 s.

Je až s podivem, jak mnoho se o Kosovu v nedávných letech psalo a dosud píše, a jak málo je přitom autorů, kteří by Kosovo důvěrně znali. Ještě méně je těch, kteří by k tomu uměli albánsky. Většina toho, co bylo o kosovských Albáncích napsáno, jsou ve skutečnosti zprávy z druhé nebo třetí ruky. K těm pár odborníkům, kteří albánsky dovedou, kromě historika Noela Malcolma – autora poněkud kontroverzních dějin Kosova – a pár antropologů (Stephanie Schwandner-Sievers, Slađana Đurić, Gilles de Rapper a Bernd Fischer), patří i Denisa Kostovicova.

Tato čínorodá mladá badatelka původem ze Srbska, národností Slovenka, která vystudovala na Středoevropské univerzitě, doktorát získala v Cambridge a dnes působí na prestižní London School of Economics, se už za doby svých studií zabývala identitou kosovských Albánců žijících v Londýně, zejména ve spojitosti s charakterem jejich vzdělávání. Již po léta se také věnuje soustavnému studiu vývoje albánského školství a jeho vlivu na formování moderního albánského národa, a sleduje a pravidelně komentuje situaci na Kosovu, zejména z hlediska mezinárodních vztahů. Vrcholem jejího dosavadního výzkumu je dotyčná kniha, která si všímá postupného vývoje paralelního albánského školství na Kosovu na sklonku 20. století, jež se stalo pilířem nenásilného albánského hnutí za nezávislost Kosova.

Namísto obecných popisů srbsko-albánského konfliktu, kterých už bylo vydáno mnoho, v různé kvalitě, ale často zavádějících vysvětlení konfliktu do slepé uličky tím, že se konflikt předkládal jako nevyhnutelný boj dvou národů o totéž území, se Kostovicova vydala obtížnější cestou. Pokusila se náležitě objasnit jeden důležitý segment etnického konfliktu, označovaný jako politika identity. Výzkum politik identity patří v antropologii posledních let k zvláště populárním proudům – a vlastně to byla i politika identity Srbů a její vazba na Kosovo, co pomáhalo tento zájem odstartovat. Ovšem ve srovnání se zájmem, který byl věnován srbskému kosovskému mýtu mezi Srby obecně i specifické identitě kosovských Srbů, identita kosovských Albánců zůstává stále do značné míry polem neoraným. Hlavní překážkou bude zřejmě skutečně jazyk: jak si lze všimnout, většina prací, která se

Kosovští Albánci a jejich učebnice

snaží na toto téma něco říci, spoléhá především na angličtinu, v níž jsou k dispozici hlavně sekundární zdroje, a většinou také až příliš na novinářské zdroje. Obrovské množství materiálu, které je k dispozici, tak zůstává stranou, zatímco vůdčí slovo mají zdroje okrajové.

Převážně albánské Kosovo se nachází pod mezinárodní správou a velmocí se právě rozhodují, jak bude vypadat jeho budoucnost. Tím spíše musíme uvítat práci, kterou Kostovicova vydala. Shromáždila množství primárního materiálu pro další badatele, ale navíc nabídl hodnověrnější obraz konfliktu, než je ten dodnes převažující: že vlastní příčinou konfliktu je kulturní odlišnost Srbů a Albánců, dvou národů, které si činí nárok na jedno teritorium. Kostovicova přesvědčivě dokazuje, že v pozadí nestojí zdaleka jen prostá odlišnost, vyjádřená například jazykem, ale především společenské konstruování odlišnosti. A zde hraje velmi důležitou roli právě školství. Připomeňme si, že přes rozličné názory několika teoretických škol na vznik nacionalismu je vliv moderního školství na rozšíření nacionalistických idejí a formování národních států prakticky všeobecně uznáván.

Kostovicova začíná knihu přiblížením toho, jak se formovalo moderní albánské školství od konce 19. století až po komunistickou éru (v Albánii i v Jugoslávii), a komentuje v té souvislosti postupné upevňování národního povědomí. V další kapitole přechází na Kosovo, do osmdesátých let 20. století, doby začínající politické a ekonomické krize, a ukazuje souvislost mezi vývojem ve školství a národnostní mobilizací. Pak se přesune do doby vlády Slobodana Miloševiče, popisuje cestu k rozdělení školského systému na Kosovo na oficiální, srbský a neoficiální, paralelní albánský, a to, jak se paralelní systém stal ústřední institucí mezi národně neuznaného kosovského státu.

Na to Kostovicova navazuje kapitolou, která je těžištěm celé knihy: její název (Celebration of Albanian nationhood in parallel education) hovoří sám za sebe. Tak jako Charles Jelavich, který shromáždil údaje o srbském, chorvatském

a slovinském školství od konce 19. století do začátku první světové války, a doložil, jak velký vliv měla zejména výuka dějepisu a zeměpisu na upevňování národní identity a stereotypních postojů k sousedním národům, i Kostovicova věnuje velkou pozornost tomu, jak byla ve výuce zobrazována národní minulost a národní prostor. Ačkoli mezi učebnicemi, které rozebíral Jelavich, a těmi, které analyzuje Kostovicova, zdánlivě zeje propast jednoho století, mají k sobě ve skutečnosti velmi blízko. Albánské národní obrození započalo oproti sousedním jihoslovanským národům opožděně, a plné dotvoření národního vědomí, včetně „národní charty“, kolektivně sdílené představy o vlastní minulosti, bylo na Kosovu dále pozdrženo díky několik desetiletí trvající srbské dominanci. Začalo se však rychle dotvářet od počátku 70. let, kdy začala vznikat první generace systematicky vzdělávaných albánských učitelů.

Kostovicové práce tedy předkládá jeden z důležitých chybějících kamenů do mozaiky kolektivních reprezentací jugoslávských národů. Studium učebnic se zejména v posledním desetiletí prudce rozvíjí, a zvláště silný je tento trend při studiu etnických konfliktů. V učebnicích se zrcadlí přesvědčení i místo toho kterého národa ve světě (jak se to ozývá i v názvu knihy), vztahu k sousedům, o jeho nepřítelích i přátelích. Postupné odcizování Řeků a Turků na Kypru se dalo dobře sledovat právě prostřednictvím dějepisných učebních textů. Zpočátku byl kladen důraz

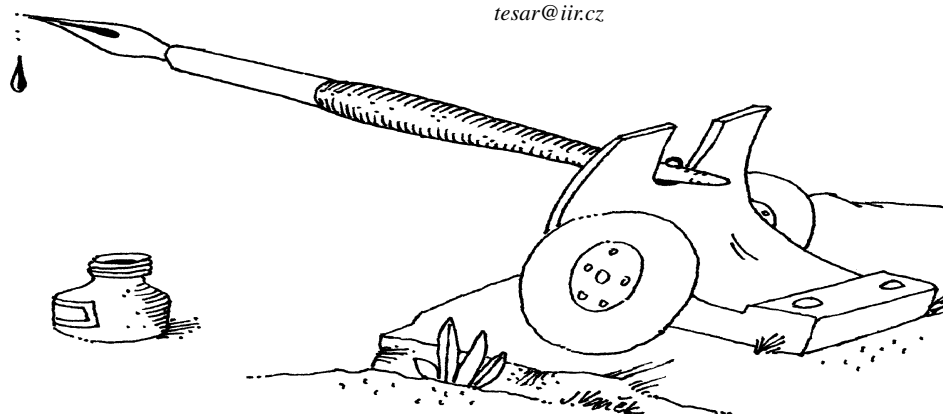
na kyperské dějiny, zatímco dnes vyrůstají školáci obou komunit v symbolické ohraždě, narýsované národními hranicemi a doplněné popisy křivd z několika desetiletí vzájemného konfliktu. Kostovicova v závěrečné kapitole ukazuje něco podobného. Svůj výzkum dovedla až do současné doby, tedy několik let po zásahu NATO, a uvádí například, jak jsou poslední verze učebnic doplněné o glorifikaci Osvobozené armády Kosova (UÇK), povstalecké formace, odmítající strategii nenásilného postupu, jehož hlavním trumfem bylo na Srbsku nezávislé školství. Jen na okraj: boj UÇK a nezávislé školství stály v opozici jen zdánlivě. Od jara 1998, kdy UÇK zahájila otevřenou válku a získala rychle podobu celonárodního hnutí, se do jejích řad v nadprůměrném počtu zapojovali právě učitelé.

Kostovicova uspořádala svůj výklad, s výjimkou předposlední kapitoly, chronologicky, a ačkoli se věnuje Albáncům, logicky nemohla z popisu dění vyřadit Srby. Proto kromě obrovského množství informací vázícího se ke vzniku a fungování paralelního albánského vzdělávacího systému na Kosovu čtenáři současně poskytuje velmi zasvěcený popis eskalace srbsko-albánského konfliktu jako takového. Zápas o vlastní školství zásadně ovlivnil sjednocení kolektivních postojů kosovských Albánců, až podle autorky dospěli k „bezpříkladné národní homogenizaci“. Kostovicova na pozadí toho ukazuje podstatně lépe než většina jiných autorů, jak mezi oběma komunitami na Kosovu narůstala hráz až k fatálnímu vyvrcholení. Pokud se někdo chce dozvědět více o podstatě kosovského konfliktu, je tato kniha vhodnější než ty, které začínají svůj výklad legendární kosovskou bitvou z roku 1389.

Filip Tesař

Filip Tesař (1969) je vědeckým pracovníkem Ústavu mezinárodních vztahů.

tesar@iir.cz

Lidská práva a zahraniční politika

Peter R. Baehr & Monique Castermans-Holleman. *The Role of Human Rights in Foreign Policy*. Palgrave Macmillan. 2004, 3rd edition. ISBN 1-4039-0464-2. 165 s.

„Stále mnoho lidí si myslí, že myslí, zatímco ve skutečnosti jenom přerovnávají své předsudky.“
William James

Obrana lidských práv v éře, kdy je vše „globalizováno“, kromě bohatství a moci, které jsou soustředěny v rukou několika málo nezvolených zástupců mezinárodního společenství, je nesnadný úkol. Proto také nepřekvapí, že se často setkáváme s tím, že rozsah významů spojených s lidskými právy a zahraniční politikou vytváří oblast „nejasné mlhoviny“, která umožňuje politikům a komentátorům s rozpornými prioritami invokovat obě, či jednu stranu ve prospěch vlastních záměrů. Je však také pravda, že určitý čas sílí v zahraniční politice trendy prosazující smysluplnější roli lidských práv s předvídatelnější perspektivou. Díky tomu zůstane téma lidských práv v popředí mezinárodní politiky, se stále zvyšující se intenzitou a měnící podobou, než jak ji v poválečné době vymezovala a prosazovala historicky a geograficky omezená euroatlantická perspektiva. Recenzovaná publikace je dostupným a úvodním seznámením s tímto zásadním problémem mezinárodní politiky, v němž se promítá „konflikt“ mezi tím, co je *konceptně-normativní*, a tím, co je *funkčně-praktické*.

Téměř všechny normativní otázky mezinárodní politiky dneška, tedy i lidská práva, vnucují relativní abstrakci závažnosti principu suverenity, na němž je založen současný model světového řádu.

Co z toho vyplývá pro dané téma?

Požadavky na lidská práva vznášejí námitky k principu suverenity a státní moci. Suverenita může sloužit jako ochranný deštník i záminka k tomu, aby státy porušovaly lidská práva svých občanů. Zároveň je však důležitým nástrojem legální

i morální ochrany společnosti, která se věnuje prosperitě svých obyvatel, proti geopoliticky motivované intervenci, jejímž cílem je vyvíjet nátlak proti slabším. Ostatně to je jediné racionální zdůvodnění, proč se suverenní státy rozhodují participovat v mezinárodní proceduře, která je ze své podstaty v rozporu s jejich teritoriální svrchovaností. Prosazováním principu suverenity mezinárodní právo předjímá především defenzivní manévr, který slouží k revalvacii alternativ v případě, že se jakýkoli vnější subjekt rozhodne učinit takové kroky, které by narušovaly vnitřní život dané komunity, a stát, který si nárokuje autoritu tuto komunitu řídit, se rozhodne protestovat, že její suverenita tímto bude porušena.¹⁾

Důležitost suverenity nespočívá tolik v právním vymezení teritoriální svrchovanosti státu, jako v její funkci usnadňující mezinárodní diplomatické interakce, tudíž i v charakterizaci mezinárodního práva.

Ovšem největší léčkou zahraniční politiky ve službě lidských práv je její těsná vazba na politiku moci neboli *realpolitik*. To dokazuje kolísající tendence uplatňovat moc na jejich obranu, nebo přehlížet jejich systematické porušování; záleží na míře strategických zájmů (*Bosna versus Rwanda*) nebo rizikovosti (*Guantánamo versus Bělorusko*) konfrontace hlavních hráčů mezinárodní politiky.

Lidská práva v mezinárodní politice jako téma zabývající se problémy zacházení státu s vlastními občany na svém území byla tradičně vnímána jako součást domácí jurisdikce státu, do níž se, na základě *mezinárodní obligace*, nesmí zasahovat. To vysvětluje až donedávna trávající okrajový mezinárodní zájem o ně a jejich systematické porušování prostřednictvím koloniálního útlaču, rasové diskriminace nebo totalitní diktatury. Hlavním impulsem, který katapultoval lidská práva do středu mezinárodní politiky, byl holocaust, ale i sebekritická reakce Západu na vlastní selhání tvář v tvář hrozbě fašismu, včetně toho, že odepíral

útočiště uprchlíkům z Německa a okolních zemí.²⁾

Po přijetí Všeobecné deklarace lidských práv (1948) se lidská práva stala předmětem zájmů a debat na půdě OSN. Zpočátku slibný proces byl ovšem zmrazen, posléze i zastaven kvůli nástupu studené války; lidská práva se stala další z platformy boje mezi oběma bloky. Zatímco Západ prosazoval svobodu informací, kterou sověti porušovali, zcela ignoroval ekonomická a sociální práva, stejně jako některá politická práva, neboť ta souvisela s jeho politickými a ekonomickými zájmy. Na druhé straně Sovětský svaz se zaměřil na otázky rasové diskriminace a na sociální problémy, jako byly nezaměstnanost a postavení žen v západních kapitalistických zemích.

Přestože každá strana poukázala na skutečné porušování lidských práv, změny či řešení se uplatňovaly jako taktické manévry v širším politickém a ideologickém kontextu. Navíc obě strany byly předními porušovateli lidských práv vměšováním do vnitřních záležitostí nebo podporou autoritářských režimů v různých částech světa.

Kulminace současné etapy vývoje lidských práv byla dosažena v 80. letech. Tehdy se pod tlakem rozmachu globálního boje za demokracii začala bortit strategie geopolitických priorit, která vyráběla a uměle udržovala autoritářské režimy v různých koutech světa. Lidská práva se tímto osvobodila ze sevření státního centrismu a stala se objektem lokálních a mezinárodních občanských hnutí a zájmů, které významně přispěly k odhalení podstaty apartheidu v Jižní Africe, mocenských excesů Spojených států ve Střední a Jižní Americe, nebo represivní tváře reálného socialismu. Konec studené války učinil z lidských práv jedno z nejdůležitějších témat mezinárodního politického diskurzu, i když to nevyřešilo otázky interpretace *legitimity* a *autority* týkající se významu lidských práv ve světě. Jejich hluboké materiální a ideologické rozpory zůstávají nezměněné.

Stejně jako včera, i dnes platí, že politické a ideové debaty o lidských právech sice naznačují aspirace na celosvětové zakotvení některých lidských svobod a nároků, avšak zdaleka nepředstavují konsensus o jejich uskutečňování, cílech a postdátách.

To je důvod, proč se záměr publikace, tj. rozbor otázek „podpory lidských práv jako součásti mezinárodní politiky a některých dilemat s ní souvisejících“ (s. 22) stává velmi aktuálním. Autoři upozorňují, že podstatou zahraniční politiky je fakt, že v ní může dojít k situaci, kdy se různé politické cíle stávají nekompatibilními. Žádná vláda si nemůže dovolit, aby celou svou zahraniční politiku věnovala otázce lidských práv (s. 67); vždy existují jiné priority a zájmy. Navíc zahraniční politika je těsně spjatá s domácí politikou, která o porušování lidských práv ve vzdálených zemích nerada slyší. Myslet si něco jiného není pouze znakem hlouposti, ale i ošidného diletantismu. Nebývalá internacionalizace lidských práv, mimo jiné i prostřednictvím zahraniční politiky, nemění nic na skutečnosti, že zůstává oblas-

tí politiky, kterou každý stát považuje za nedílnou součást vlastních domácích záležitostí. Proto je také nutno přijmout názor, že „zájem na lidských právech se neobejde bez nedůsledností a rozporů“ (s. 68). Čtenáři ovšem nic nebrání položit si otázku, zda nemusí překonávání rozporů znamenat jen jejich vyvažování; může se uskutečňovat jejich vyostřováním, jejich domýšlením do důsledků.

Vedle stručného přehledu vývoje koncepce lidských práv v mezinárodní politice se autoři zabývají novými (rolí nevládních organizací, vztahem kolektivních práv a individuálních práv) a novějšími otázkami (substátní subjekty). Nutno ovšem podotknout, že publikace jako akademická studie neposkytuje dostatečně širokou bázi informací a spokojuje se s předem zvolenou koncepční vyhraně-

ností. Normativně a empiricky vyvážený přístup, v němž jsou představeny koncepty, přehledné a aktuální názory i argumenty, ovšem vede k tomu, že ze čtení této publikace mohou profitovat politikové, experti formulující zahraniční politiku, ale i studenti mezinárodní politiky.

Mesfin Gedlu

Mesfin Gedlu (1955) je vědeckým pracovníkem Ústavu mezinárodních vztahů.

gedlu@iir.cz

¹⁾ Beitz, C. R., *Sovereignty and Morality*. In D. Held (ed.), *Political Theory Today*. Stanford, Ca.: SUP, 1991, s. 244.

²⁾ Viz např. Shaw, A., „The Evian Conference: Hitler's Green Light for Genocide.“ 2001. christianactionforisrael.org/antiholo/evian/evian.html (zpřístupněný 25. září 2006).

Kovbojský kapitalismus: evropské mýty, americká realita

Olaf Gersemann: *Cowboy Capitalism: European Myths, American Reality*. Ca to Institute Washington D. C. 2004.

Autor recenzované práce Olaf Gersemann pracoval několik let jako washingtonský korespondent německého časopisu *Wirtschaftswoche*, nyní píše pro *Financial Times*. První verzi knihy vydal německy pod názvem *Amerikanische Verhältnisse* [Americké poměry].¹⁾ Tento název je nepochybně míněn ironicky a provokativně, neboť v politickém diskurzu v Německu se onen výraz používá výhradně negativně a označuje údajnou nelidskost amerického kapitalismu. O „amerických poměrech“ hovoří v tomto smyslu představitelé všech hlavních německých stran i mnozí průmyslníci. Takto se vyjádřili například Gerhard Schröder (SPD), Edmund Stoiber (CSU), Guido Westerwelle (FDP) či Kajo Neukirchen, v říjnu 2006 sesazený šéf koncernu MG technologies, i Johannes Rau (SPD), bývalý německý prezident (1999–2004).

Zatímco v německé verzi se autor soustřeďuje na specificky německé stereotypy o Spojených státech a na srovnávání ekono-

mických i sociálních parametrů Německa a USA, v anglické verzi svůj záběr rozšířil na srovnání ekonomického a společenského modelu USA se třemi nejvýznamnějšími ekonomikami evropského kontinentu, tedy Německem, Francií a Itálií. Práce obsahuje desítky srovnávacích grafů vypovídajících o zaměstnanosti a její struktuře, krátkodobé a dlouhodobé nezaměstnanosti, mírách zisku, produktivitě práce, hospodářském růstu, zaměstnanosti v jednotlivých sektorech národního hospodářství atd.

V první části se autor zabývá hospodářským růstem, zaměstnaností a produktivitou od konce sedmdesátých let 20. století. Ukazuje, že německé hospodářství nedokázalo čelit americké konkurenci dávno před sjednocením, které podle mnohých bylo hlavní příčinou německých hospodářských problémů. Přitom až do konce sedmdesátých let docházelo ke konvergenci hlavních ekonomik evropského kontinentu a USA. Autor polemizuje s americkým autorem Jeremy Rifkinem, jehož názory převzal významný německý sociolog Ulrich Beck. Rifkin, autor nejen knihy *The End of Work* [Konec práce]

(1995), ale také z amerického pohledu pesimistické, avšak hojně čtené a citované knihy *The European Dream: How Europe's Vision of the Future Is Quietly Eclipsing the American Dream* [Evropský sen: jak evropská vize budoucnosti nenápadně zastíňuje americký sen] (2004), tvrdí, že se blíží doba, kdy postupující automatizace a informační technologie povede k drastickému snížení objemu potřebné práce. Zatímco ve Spojených státech takto dotčení pracující poměrně snadno nacházejí nové zaměstnání v jiných oborech a profesích, v kontinentální Evropě převládá – i pod silným tlakem odborářských bossů – trend ke zkracování pracovní doby a k ochraně pracovních míst, který vede k chronické nezaměstnanosti.

Divergenci hospodářského vývoje v USA a v západní Evropě dokládá autor číselnými údaji o vytváření nových pracovních míst: od roku 1970 vzniklo v USA 60 milionů pracovních míst (o 75 procent, v absolutních číslech jejich počet stoupl z 80 milionů na 140), ve Francii, Německu a Itálii za stejnou dobu vzniklo cca 17,6 milionu míst (růst o 26 procent, z cca 63 na 82 milionů, ovšem včetně přírůstku 8,3 milionu pracovních míst v bývalé NDR). Autor se kriticky zabývá i často se vyskytujícím tvrzením, že nová pracovní místa v USA jsou méně kvalitní a hůře placená než v ustupujícím průmyslu (tzv. McJobs). Obdobně se vyvíjí i produktivita práce: zatímco v Německu v 90. letech se růst produktivity práce sní-

žil z cca 3,4 procenta ročně (1991) na 1,4 procenta ročně (2003), v USA se v téže době vyšplhal z 2 na 3,5 procenta ročně. Evropské země velmi přísně regulují pracovní trh: podle každoročně vydávané zprávy Fraserova institutu jsou USA v tomto ohledu třetí nejméně regulovanou zemí na světě (za Hongkongem a Singapurem). V tomto hodnocení se Německo ocitlo na 80. místě z 80 zkoumaných zemí, Itálie na 76. místě a Francie na 41. Není snad třeba dodávat, že si každý zaměstnavatel pětikrát rozmyslí zaměstnat někoho, koho se snad už nikdy nezaví.

Za jednu z příčin zaostávání Německa považuje Gersemann systém vzdělání, který je úzce zaměřen na budoucí zaměstnání. Na druhé straně školství v USA je zaměřeno obecněji, „konceptuálněji“, a usnadňuje tím přecházení z jedné profese do jiné.

Jak v USA, tak v Evropě se vlády uchylují k záchraně zbankrotovaných firem (Gersemann uvádí jako příklady americké ocelárny a firmu Chrysler, v Německu stavební firmu Philipp Holzmann AG, která i přes pokusy Schröderovy vlády o její záchranu v roce 2002 definitivně zkrachovala). Přesto i zde najdeme význačné rozdíly: V USA je tato ochrana daleko slabší: z 20 největších firem v USA v roce 1967 jich v roce 2003 zůstalo v šedesátce největších pouhých 11. Z této elitní skupiny vypadly slavné firmy jako Kodak, Polaroid a Xerox, a přibýly firmy, které v 60. letech vůbec neexistovaly, jako Dell, Home Depot, Intel, Microsoft a Oracle. Z dvaceti nejvýznamnějších německých firem v roce 1967 zkrachovala do roku 2002 pouze jedna (!). Cenu za záchranu mnoha z nich zaplatili daňoví poplatníci, kteří často vůbec netuší, že se tak zabránilo vzniku schopnějších firem.

Výkonnost francouzského, německého a italského hospodářství je snad přece jen lepší, než by vyplývalo z oficiálních statistik. Podle významného německého experta na šedou ekonomiku Friedricha Schneidera, píše Gersemann, tvořil její podíl v letech 2002–2003 14,8 procenta HDP ve Francii, 16,3 procenta v Německu, a dokonce 26,2 procenta v Itálii. Naproti tomu v USA činil její podíl jen 8,6 procenta.

Gersemann srovnává i úroveň a dostupnost lékařské péče. V tomto ohledu USA v některých parametrech zaostávají, například v kojenecké úmrtnosti, kde podle jeho údajů umírá 7 z 1000 novorozenců, zatímco například v České republice jsou to jen 4 z 1000.²⁾ Téměř sedmina obyvatel

USA není zdravotně pojištěna. Přesto mají USA nejdražší zdravotnictví na světě, které v roce 2001 spotřebovalo 13,9 procent celkového hospodářského výkonu. K astronomickým nákladům na zdravotnictví přispívá v USA skutečnost, že neexistuje žádná horní hranice pro odškodnění obětí chybných lékařských zákonů. To samozřejmě vede k velice nákladnému povinnému ručení, které musí všichni lékaři platit. Navíc v USA neexistuje regulace cen léků.

Je obecně známo, že podíl vysokoškolsky vzdělaných osob je v americké společnosti značně vyšší než v Evropě (dodejme, že mj. proto, že širší nabídka umožňuje vysokoškolské studium i průměrně nadaným). V akademickém roce 2001–2002 se podíl absolventů středních škol, kteří si do podzimu po maturitě našli místo na jedné z vysokých škol, pohyboval kolem 65 procent. Mnohdy se v Evropě má zato, že školné znemožňuje studium potenciálním uchazečům z chudších, zejména dělnických rodin. V USA se ale na vysokou školu v roce 2002 do října zapsalo 43,8 procenta maturantů z nejhudší pětiny domácností, což je vyšší podíl, než činí celkový podíl studentů v Německu, přestože je tam vysokoškolské studium poskytováno „zdarma“. Pouhých 13 procent studentů prvního ročníku vysokoškolského studia v Německu pochází z dělnických rodin. Vzhledem k budoucím značně vyšším příjmům absolventů vysokých škol Gersemann konstatuje, že vysokoškolské vzdělání poskytované „zdarma“ není ničím jiným než přerozdělováním příjmů z nižších příjmových skupin do kapes elit. Kdyby nebylo progresivního zdanění, byly by příjmy německého studenta vyplývající z absolvování vysoké školy v důsledku tohoto pseudorovnostářského přerozdělování padesátkrát vyšší než jeho náklady na stu-

dium. Po započtení daňové progresivity se tento poměr snižuje na „pouhý“ patnáctinásobek. Tuto redistribuci nelze ospravedlnit ani obecným prospěchem společnosti, v níž působí větší počet graduovaných osob. Příležitost ke vzdělání je v USA daleko „sociálně spravedlivější“ než kupříkladu v Německu, kde se drtivá většina dětí dělníků stává dělníky a kde se v nových generacích reprodukuje petrifikované elity.

V závěru své komparace ekonomických a sociálních modelů USA a kontinentálních evropských mocností Gersemann shrnuje, že Francie, Německo a Itálie zbohatly ve věku „jistot“, v období relativně pomalého hospodářského růstu, kdy byla globální konkurence slabá a kdy neexistoval tvrdý tlak na rychlé přizpůsobování se novým podmínkám. Americký model je daleko lépe schopný obstát v „Schumpeterově věku“, věku kreativní destrukce firem a zanikání pracovních postupů a technologií, které se přezily.

V narážce na slavný rétorický obrat Franklina Roosevelta z inauguračního projevu v roce 1933 („*the only thing we have to fear is fear itself*“) končí Gersemann větou: Evropané by se neměli obávat kovojského kapitalismu, ale strachu z něj.

Miloš Calda

Miloš Calda (1943) je docentem na katedře amerických studií IMS FSV UK v Praze. Je členem Redakční rady časopisu Mezinárodní politika.

calda@fsv.cuni.cz

¹⁾ Olaf Gersemann: *Amerikanische Verhältnisse. Die falsche Angst der Deutschen vor dem Cowboy-Kapitalismus*, Finanzbuch Verlag München 2. přepracované vyd. 2004.

²⁾ CIA Factbook, revize ze září 2006 uvádí poněkud jiné údaje: USA 6,43, ČR 3,89. www.cia.gov/cia/publications/factbook říjen 2006.

